NICOLAE BUTA
LICENŢIAT IN LITERE

AVRAM IANCU ŞI EPOCA SA

SCRIERE PREMIATĂ
DE
INSTITUTUL DE ISTORIE NAŢIONALĂ
DIN CLUJ

1924
IMPRIMERIA DR. BORNEMISA
CLUJ

NICOLAE BUTA
LICENȚIAT IN LITERE

AVRAM IANCU ȘI EPOCA SA

SCRIERE PREMIATĂ
DE
INSTITUTUL DE ISTORIE NAȚIONALĂ DIN CLUJ

1924
IMPRIMERIA DR BORNEMISA, CLUJ

Prefaţă

În ziua de 31 August a c Munţii Apuseni ai Ardealului vor primì în sânul lor de mai multeori istoric tot ce are mai de seamă România întregită pentru a sărbătorì — cum se cuvine — memoria scumpă a eroului Avram Iancu, dela a cărui naştere se împlinesc 100 de ani Bătrânii străjeri ai românismului la Apus, cari au sprijinit îndrăzneaţa faptă revoluţionară a anilor 1848—1849, se vor înfiora din nou întocmai cum se înfiorară odinioară de farmecul ideii de libertate. Ţărâna care acopere cenuşa celui sărbătorit va tresărì fericită de recenta schimbare a vremilor, iar glasul duios al preoţilor, cari vor slujì parastasul la mormântul lui, va stoarce lacrimi de pietate din ochii mulţimilor.

Paginile cari urmează au la bază informaţia, care a putut fi accesibilă autorului în actualele împrejurări de muncă ştiinţifică ale universităţii româneşti din Cluj Ele s'au strecurat printre lucrările de seminar şi din acest motiv n'au pretenţia de-a fi exploatat tot ce personalitatea eroică alui Avram Iancu a dat timpului său. Ele nu urmăresc alt scop, decât acela de-a contribuì la cunoaşterea lui Iar dacă nici acest scop nu ar fi fost deplin atins, ele vor rămânea ca o manifestare de simţită pietate din partea primei generaţii studenţeşti a universităţii române din Cluj.

Câteva din capitolele acestui studiu au fost cetite în şedinţele publice ale Seminarului de istorie nouă a Românilor de sub conducerea D-lui prof Dr Ioan Lupaş, care prin îndrumările teoretice şi îndemnurile binevoitoare ce mi-a dat a facilitat mult elaborarea acestui studiu

Mă simt dator să aduc mulţumirile mele cele mai vii Domnului Alexandru Lăpedatu, ministru al Cultelor şi Artelor, care a făcut posibilă prin generosul sprijin al D-sale tipărirea acestui studiu din fondul destinat pentru serbări. Din cauza dificultăţilor de tipar bibliografia şi anexele documentare ale acestei lucrări vor apărea mai târziu

Cluj, la 15 August 1924

Nicolae Buta

ERRATA

Pagina 2, rândul 4, cuvântul *mai* nu se citește

Pagina	Rândul	In loc de	Se va citi
2	31	trobue	*trebue*
3	25	sufletul plin	*sufletul e plin*
4	29	srise	*scrise*
5	8	legat	*legate*
5	9	concepție	*concepția*
5	14	această	*aceasta*
8	16	iți — ispiră	*iți inspiră —*
9	9	du	*de*
9	19	urmoază	*urmează*
9	26	nomai	*numai*
9	27	vradnice	*vrednice*
9	37	alte	*acele*
11	15	inteagra	*întreaga*
20	30	acestă	*această*
20	39	mojloacele	*mijloacele*
21	5	print'un	*printr'un*
21	44	săfletul	*sufletul*
29	3	Cluj	*Blaj*
29	19	ligușească	*lingușească*
30	23	suflefești	*sufletești*
31	8	îesuflețire	*însuflețire*
31	36	desăvârșie	*desăvârșire*
31	37	acentuă	*accentuă*
32	13	siguranța	*nesiguranța*
35	30	conrast	*contrast*
36	29	existențe	*exigențe*
37	15	roflexiunile	*reflexiunile*
37	25	părție	*părțile*
39	11	logică	*logica*
39	17	al	*a-l*
43	19	cerințele	*cerința*
44	3	obschid	*deschid*
46	40	Munți, mult	*Munți e mult*
48	26	planurile	*planurilor*
48	32	înfre	*între*
49	13	mult	*multă*
49	14	simt	*resimt*
50	14	inutabile	*imutabile*
50	32	dără	*dâră*
51	10	catachism	*cataclism*
51	29	s'a	*sa*
51	32	afunci	*atunci*
52	17	de-ocameată	*deocamdată*

Pagina	Rândul	In loc de	Se va citi
55	25 (nota)	inufleţit	*însufleţit*
55	28	jejtfire	*jertfire*
56	6	asupru	*asupia*
57	14	Mitropolitul	*Episcopul*
57	20	Mărişel	*Fântânele*
59	46	emigraţiunilor	*emigraţilor*
60	8	imposibje	*imposibile*
60	8	idea	*ideea*
60	12	indeologie	*ideologie*
60	16	consencinţă	*consecinţă*
60	36	puteam	*puteau*
60	47	întegime	*întregime*
61	24	acţiunii	*acţiuni*
61	25	az	*ar*
65	24	îndârgire	*îndârjire*
70	31	schimbaree	*schimbarea*
76	32	reaţă	*reală*
77	2	să	*se*
77	10	zdremţuite	*zdrenţuite*
82	14	suprinde	*surprinde*
83	25	volontarii	*voluntarii*
86	32	strălucită	*strălucite*
87	39	26 Februarie	*25 Februarie*
89	32	fetul	*felul*
93	6	dreptate	*dreptatea*
95	41	miream	*mirean*

Conţinutul:

Un cuvânt înainte.

MOTTO *Ințelegere prin iubire*

Mişcarea națională a Românilor din Ardeal în anii 1848—49 cu întreg şirul de acțiuni individuale sau colective cari o formează, cu toată cauzalitatea sa în desfăşurare, îşi are şi ea aspectele ei determinate de împrejurările vieții naționale din acel timp Puterile latente ale neamului nostru pretindeau într'un *anume* fel o realizare a specificului național.

In acest anume fel de-a se afirmà, de-a aspirà la îndeplinirea profundei misiuni a vieții, se pot constata, desigur, acțiuni de massă îndeosebi, dar se conturează şi limitele unor frământări luminoase de scântei sporadice, apoi raporturi între masse şi indivizi, cu un cuvânt tendințe, sensuri şi aspirații, care — fie că atunci erau lămurite în conştiința individuală sau colectivă, fie că nu — azi se pot definì şi înțelege

* * *

In viața pacinică a unui popor sufletul colectiv al masselor se află mai mult sau mai puțin în echilibru El se regăseşte în anumite forme de viață, se mulțumeşte cu anumite răsfrângeri în forme spațiale, îşi plămădeşte o anumită viață abstractă, îşi fixează deci un punct de orientare, de razim în mijlocul *fenomenalității* universale Totaşa e oare şi în intervalul de timp cât ține o *revoluție*? De sigur că nu!

In revoluție spiritul popular împins, fie de vibrarea mobilului etern dintr'ânsul, fie de prea multe suferințe, părăseşte anumite întrupări materiale pe de-o parte, iar de alta alungă dela sine principiul vechiu, sintesa concepțiunilor elaborate şi respectate până atunci în domeniul problemelor inerente existenței sale, depăşeşte deci vechiul echilibru mai mult sau mai puțin perfect şi dibueşte, luptă — conştient sau inconştient — pentru realizarea unui nou echilibru fie în domeniul pur abstract, fie în cel material, al vieții, fie în mulțimea de raporturi dintre aceste două fețe ale existenței In fenomenul istoric numit *revoluțiune* energia viabilă a unei națiuni, fluviul său sufletesc, părăseşte — cu alte cuvinte — cadrele în cari se mişcă spre progres, se tulbură, se frământă, se revarsă, transformând condițiunile materiale de existență şi transformându-se chiar pe sine însuş Lacul cel pacinic şi senin la suprafață, în care se puteau constata mişcări individuale

de molecule numai, se tulbură, se agită, căci energii noi şi nebănuite cutremură, prin isbucnirea lor vulcanică, întreg conţinutul, îl pun într'o fierbere mare şi-atunci sânul lacului nu mai ajunge, energiile noi, cer o scurgere, un sens, o direcţie de-a se mai manifestă.

* * *

Incercând să retrăim, atât cât putem, cu mijloacele sufleteşti cari ne stau la dispoziţie azi, după oarecare trecere de timp, mişcarea naţională din 1848; stabilind raporturi între masse şi indivizi, cercând să privim revoluţiunea atât în domeniul material cât şi în cel sufletesc, ne punem întrebarea In toate luptele, fie diplomatice, fie în cele lipsite de rafinărie, consfinţite prin îmbelşugate păraie de sânge, se pot preciză în conducerea şi în curgerea, în totalitatea acestei mişcări scântei, personalităţi, cari au încercat să dea un anume sens revoluţiunei care *a fost*, nu care *ar fi trebuit* să fie, în faza ei de pregătire sau în succesiunea momentelor, cari o constituesc propriu zis? Noi credem că da!, oricâtă spontaneitate şi instinct popular i s'ar atribui acestei miscări Se zice de obiceiu, că adunarea dela Blaj a fost un fenomen de psichologie populară, o deslănţuire firească a puterilor interioare ale naţiunii, care într'un anume moment ar fi ajuns la maturitate politică — pe calea suferinţei mai ales — căci lupta pentru drepturi de multeori e mai valoroasă în evoluţia spirituală a unui popor, decât însăş posesiunea acelor drepturi — şi ar fi însetat după binefacerile libertăţii naţionale în raporturile sale cu celelalte entităţi sufleteşti, cari sălăşluiau în acelaş spaţiu geografic, pornind mai curând dela o conştiinţă de drept populară. Da! E de admis aceasta, dar cine ar îndrăzni să nege orice element conştient conducătorilor ei? Cum? Bărnuţiu, Şaguna, Iancu, Regele munţilor, să nu fi ştiut ce vreau? Să fi fost numai produsul unui proces de selecţiune a valorilor naţionale, cari se frământau împreună cu naţiunea în acel moment istoric, pentru a realiză şi pe seama acesteia din urmă postulatele fireşti ale dreptului natural? E greu de-a afirma aceasta, pentrucă criteriul de-a recunoaşte conştientul în acţiunile lor nu trobue să fie rezultatul ultim al mişcării Nu putem zice · Din mişcarea Românilor ardeleni a lipsit aproape total elementul conştient, pentrucă resultatul ultim n'a fost cel dorit Nu ne gândim la ce s'ar fi putut întâmpla cu alţi oameni şi cu alte idei conducătoare, ci ne mărginim a privi la ceeace s'a întâmplat la noi, cu oamenii noştri, şi la gradul de realizare al punctului lor de vedere Că n'a existat o unitate de vederi şi de acţiune aceasta da, privită mişcarea în totalitatea ei, dar examinată sporadic, uneori, cum vom vom vedeà în cazul nostru — în sens local, regional — am zice — nu se poate negà unora din conducătorii ei o atitudine precisă, declarată pe faţă, *conştientă* în toate acele memorabile frământări naţionale Deci nu se poate tăgădui, că în momentele critice, de desechilibru (de nebunie!) — căci starea de spirit în revoluţie seamănă cum am spus, cu starea de spirit a desorientatului — s'au aflat oameni, cari au ştiut să canalizeze forţele na-

ţionale într'o direcţie sau alta, fie contribuind în comun la o acţiune, fie succedându-se reciproc.

* * *

Dintre toate figurile cari au o parte de activitate atât în pregătirea mişcării, cât şi în desfăşurarea ei, vom cerca să lămurim una singură: pe cea a lui Avram Iancu, cel mai *simpatic* dintre toţi eroii mişcării. In modestul studiu ce încercăm, dorim să arătăm, potrivit celor câteva consideraţiuni preliminare, partea sa de activitate, de conducător efectiv în dirijarea forţelor naţionale răsvrătite şi tulburate. Nu ne vom mărgini, natural, numai la acea perioadă de lupte, care l-a făcut să fie ceeace a fost, ci vom încercà a lămuri personalitatea lui, nu numai în starea de maturitate, în care se afla în faţa marilor evenimente, dar vom urmări întreagă personalitatea lui în desvoltare, iar pe urmă, după frumosul tribut sufletesc, eroic — în apunerea ei. Scopul nostru este de-a pătrunde cât mai intim în lumea gândurilor lui şi de-a încercà să vedem ce rămâne din viaţa *omului* în patrimoniul moral al naţiunei noastre?

Şi acum o mică mărturisire. A face aceasta nu este lucru uşor, mai ales pentru un începător, căci pentru a judecà oameni şi fapte, pentru a descoperi sensul unor acţiuni omeneşti se cere, ca sufletul celui ce face această operaţiune să se fi cristalizat în jurul unei concepţii, se cere, ca el însuş să fi luat o anumită atitudine faţă de lume şi viaţă. A încerca să stabileşti valoarea umană apoi specific naţională a unui erou într'o perioadă oarecare, când gândurile îţi sunt aşa de risipite, când sufletul plin de antiteze cari se luptă pentru a ajunge la un echilibru, la o armonie — pentru a te face să devii ceeace se chiamă *om dintr'o bucată*, adecă cu anumite tendinţe şi aspiraţii — nu e lucru uşor. Dar trebue să o încercăm aceasta mai ales din datoria de recunoştinţă profundă faţă de acela care iubeà atât de mult tineretul universitar, încât ar fi dorit să înfiinţeze o *Academie*.

Mai e însă şi-un alt motiv care ne îndeamnă la aceasta.

Din toate evenimentele mai importante ale mişcărei naţionale singure faptele săvârşite de Iancu sunt mai puţin preţuite în adevărata lor valoare naţională. De ce oare această ingratitudine faţă de-un erou ca Iancu?

Unul din răspunsurile ce s'ar puteà dà acestei întrebări este — se pare — pelângă motivul *vitregiei vremurilor*, prin care am trecut, şi acesta: Iancu, după cum vom vedeà mai pe larg în cursul acestui studiu, a fost un erou popular prin excelenţă. Rupt din sânul mulţimilor de jos şi luptând pentru nevoile imediate ale acestora, el n'a simţit nevoia de-a scrie faptele sale şi a le eternizà în scris. Raportul cunoscut la scris I. Maiorescu — după cum se ştie — mai mult ca un fel de justificare la adresa străinilor calomniatori. Căci pentru a scrie ceva pe seama generaţiilor ce au să te urmeze trebue, desigur, un puternic sentiment de altruism, de responsabilitate morală faţă de conaţionali, cari ar putea profità de scrisul tău, dar trebue în acelaş

timp şi un puternic element de egoism de-a te înfăţişà într'o *anume* lumină în faţa posterităţii, de-aţi creà o *anumită* aureolă în jurul faptelor tale. Iancu — datorită însăşi construcţiunei sale sufleteşti — nu simţià această trebuinţă, pentrucă el îşi pierduse în cursul luptelor şi în contactul său aşa de intim, sufletesc, cu naţiunea, contururile propriei sale personalităţi Tot succesul lui de *om* datorindu-se tocmai acestui contact şi apoi unor fenomene de psichologie populară — după îndeplinirea rolului de care s'a achitat cu deplină vrednicie — a rămas să fie păstrat şi ascuns adânc tot de memoria populară, care l-a primit cu drag în sânul ei şi l-a întipărit adânc în taina sufletului său pentru clipele de răspântie

Ar mai fi şi-un alt răspuns

Faptele colective ale masselor mari sunt, fără 'ndoială, măreţ prin energia extraordinară care se cheltueşte la săvârşirea lor, dar nu sunt lipsite în acelaş timp nici dè oare care umbră de mister Proporţiile adesea ne fac să admirăm, răpindu-ne dorul de-a înţelege Energia comună a Moţilor lui Iancu a atins lumea românească plăcut, desigur, dar nu numai atât. Ea a pus lumea în faţa unui fenomen popular misterios. Unde s'a mai văzut o contopire mai desăvârşită a unei individualităţi cu marea individualitate sufletească a neamului în toată seria de evenimente din această vreme? Erà deci în toată atitudinea măestoasă a Moţilor o notă misterioasă, mai ales pentru o lume mai mult romantică, decât raţionalistă De aici apoi părerile, că Iancu a fost „nebun" în sensul propriu al cuvântului, pentrucă la venirea împăratului s'a purtat *aşa cum s'a purtat*, deaici versiunile anecdotice aşa de variate despre restul vieţii sale. Lumea — chiar şi cea intelectuală — s'a mulţumit deci a-l admirà în loc să-l înţeleagă

Din aceste câteva consideraţiuni de pe urmă mai reiese un adevăr. Informaţiunile istorice srise — multe puţine câte sunt — nu ne dau adevărata icoană a lui Iancu, ci numai felul cum au fost interpretate faptele lui de către contemporani, care n'aveau — după toate indiciile — nici puterea de-a simţi nici de-a se lăsa influinţaţi de realitatea lucrurilor omeneşti ca dânsul

Dar atunci cum să-l înţelegem? Aici stă greutatea Ce mijloace de cunoaştere mai rămân la dispoziţia cercetătorului pentru a pătrunde cât mai lesne în lumea sufletească a eroului? Se pare că Iancu numai prin *elemente de transmisiune sufletească* poate fi înfăţişat în adevărata lui lumină şi pe urmă printr'o cercetare amănunţită a mediului sufletesc şi material, care i-a dat naştere, căci el a fost în toată puterea cuvântului un erou, care-şi sorbeà puterile din însăş ţărâna, care l-a creat şi din atmosfera în care a trăit.

Câteva informații și considerațiuni asupra tinereței lui Iancu

Cum se explică lipsa de *informații* precise cu privire la această perioadă?

Informațiunile care ne stau la îndemână despre anii de copilărie ai lui Iancu și privitoare la acea perioadă din viața lui, care prin frământările și peripețiile ei a creat omul faptelor din 1848, sunt foarte puține și răzlețe Putem spune, că aproape nu există și credem, că n'avem dreptul să ne mirăm de aceasta Iancu, ca orice tânăr ridicat vre-odată din pătura țărănească la acel grad al sforțărilor omenești, care singure ne fac să ne întoarcem privirile spre dânsul, aveà toate calitățile strâns legat de originea sa umilă în deosebi după concepție curentă pe acele vremi, când nu tot omul era *om* Inzadar vom căuta deci date autobiografice la dânsul, sau însemnări familiare, căci oamenii mari nu se formează gândindu-se vecinic la dânșii, ci studiind mai vârtos pe alții Se va zice poate dar prietenii săi de școală și tovătașii săi de luptă? Ei bine, vor fi fost ei destul de binevoitori pentru dânsul, dar să răspundem la această prin altă întrebare Cine a bănuit măcar, că Iancu va săvârși în viață ceeace a săvârșit?

Amicii lui de școală l-au prețuit, desigur, într'o mare măsură Dar pentru a te impune în sânul unor colegi de școală se cere, nu numai un suflet bogat și variat, ci și îndrăzneala de-ați comunică ideile și sentimentele tale așa — ca să convingi Și Iancu n'a fost creat pentru vorbă, el a fost creat pentru faptă.[1]) Sunt în lumea aceasta oameni creați, am putea zice, numai pentru o faptă O viață întreagă culeg, acumulează, prefac în tăcere, pentruca la un moment potrivit să-și rostească cuvântul, să-și scuture floarea vieții lor Astfel a fost și Avram Iancu De-aceea n'a atras în chip mai deosebit atenția colegilor săi asupra sa, și numai astfel ne putem închipui cum Papiu

[1]) După Transilvania No 20 din 1872 in I Adamescu, Revoluțiunea Românilor de peste Munți în *1848—49. Buc 1892* p 287.

Ilarian, el care trăià aşa de adânc clipele de redeşteptare naţională şi care erà un spirit dotat cu atâta putere de observaţie, n'are în cunoscuta sa „*Istorie*“ nici un rând măcar despre dânsul în povestirea evenimentelor din T. Mureş, unde se aflau împreună.

Datele care ne stau la disposiţie, nu numai cu privire la această perioadă, ci privitoare la întreaga lui viaţă, sunt asifel toate de după revoluţie. Suntem deci în *situaţia neplăcută de-a nu putea dà, aproape nimic* precis despre dânsul în această perioadă de care ne ocupăm acum, căci e ştiut în-deajuns, că altfel ne apare un om înainte, şi altfel după ce a săvârşit o faptă

Prin ce se pot înlocui informaţiunile scrise?

Dar trebue oare să descurajăm cu toate acestea? Este fiinţa omenească aşa creată, ca numai prin anumite mărturii directe să poată fi transmisă posterităţii? Ne ademeneşte mult teoria care spune, că sufletul omului nu se naşte şi nu vieţueşte undeva abstract, în domenii nepătrunse de mintea omenească, ci că el se formează din murmurul dulce al apelor, din aspectul variat şi romantic al munţilor gigantici, din florile vesele ale câmpiilor, cu un cuvânt din tot ce ne înconjoră ca materie şi viaţă Indrăznim a spune şi mai mult Un om se naşte, sufleteşte vorbind, atunci când îmbracă ţărâna şi relativitatea formelor materiale umane? Nu pare a fi adevărat In istorie, se spune, trebue respectat un principiu întotdeauna: *continuitatea* Credem că acest principiu se poate aplicà cu folos, nu numai în viaţa unor grupări omeneşti mai mari, ci chiar şi în viaţa indivizilor singuratici

In felul acesta informaţiunile precise, care ne-ar descoperì anumite manifestaţii mărunte — adesea aşa de semnificative şi ele — din viaţa lui de tânăr în desvoltare, se vor puteà înlocui într'o bună parte prin cercetarea factorului care se chiamă *genius loci*, singurul în stare de-a ne face să înţelegem pe orice om şi în orice timp — nu în superficialitatea trecătoare a vieţii, ci în glasurile ei adânci

Pe de altă parte, nici nu ştim ce folos ne-ar putea aduce în cazul nostru anumite lucruri de migăloasă şi neîngăduitoare erudiţie, căci viaţa eroului nostru n'a fost viaţa unui om, care să despice tainele naturii, care să pună în circulaţie teorii mai mult sau mai puţin veritabile şi care n'ar putea fi înţeles, decât printr'o cercetare pas de pas a desvoltării sale sufleteşti, pentru a vedeà cum s'au putut cristaliza în sufletul său anumite elemente de cugetare, până în epoca maturităţii Eroul Iancu n'a fost o personalitate complicată şi încontinuu creatoare, care numai prin confruntarea minuţioasă a informaţiunilor poate fi înţeleasă pe deplin. El a fost un *om* care şi-a îndeplinit această datorie de *om* într'un timp foarte scurt, în împrejurări pe care le cunoaştem mai pe larg şi pe care le vom împărtăşì la timpul său ceva mai amănunţit.

După aceste lămuriri să trecem acum la înseşi acele informaţiuni

Anul şi ziua naşterii. Părinţii lui Iancu

„Avram Iancu, Regele munţior, s'a născut în Vidra de sus în anul 1824, luna şi ziua nu se ştie pentrucă în matriculă nu se găseşte Tata dânsului Alexandru şi mamăsa Maria Vila, numită şi Maria Mică pentru că era o femeie mititică, au fost fruntaşi în comună Tatăl său a fost pădurar la domnul pământesc, care era coroana (fiscul), apoi jude dominal Un ţăran voinic, inteligent şi onest, cu bună stare".

Această ştire luată din „Biografia" lui Iosif Sterca-Suluţ[1]) pare a fi adevărată întrucât anul acesta al naşterii îl găsim la toţi aceia, care în scrierile lor istorice au atins în treacăt măcar, şi viaţa lui Iancu. Ni se spune acolo că tatăl său era pădurar şi fruntaş în comună Această împrejurare are o deosebită importanţă pentru noi, căci poziţiunea excepţională a părintelui său faţă de ceilalţi locuitori ai comunei, poziţiune care-i permitea un contact mai des şi mai apropiat cu elemente oficiale din acele părţi şi care-l ajuta, negreşit să vadă. mai mult ca oricare altul, metehnele lor încâlcite, va fi avut o vie înrâurire asupra sufletului său mai vârtos în ce priveşte conştiinţa sa de drept. Căci nimic mai plin de primejdii pentru un sistem de exploatare întemeiat pe nedreptate, decât faptul de-a dà unora dintre cei exploataţi mai multă libertate, pentrucă oamenii apăsaţi, nu de eri dealaltă eri, ci din generaţie în generaţie, primesc o stăpânire străină cu indiferenţa şi resemnarea celui cu capul plecat întotdeauna, până când omul care a gustat odată din apa vie a libertăţii, apucă foarte uşor pe drumul care duce la triumful desăvârşit al acesteia.

Zestrea sufletească a lui Iancu.

O parte din sufletul său, care se simţià mai fericit şi mai liber decât al iobagilor de rând, care îndurau mai multe decât dânsul, a transmis-o, — cu toată probalitatea — şi fiului său, făcându-l astfel să nu purceadă cu totul dela început, în dorul său de liberate şi emancipare deplină

A fost şi la dânsul, ceeace se întâmplă adesea şi în cazul unor cărturari, care nu încep ei înşişi adaptarea organismului lor la necesităţile unei vieţi intelectuale superioare, ci au norocul de-a moştenì şi dela părinţi anume dispoziţii spre o viaţă sufletească mai intensă, mai vie şi mai cuprinzătoare, astfel, încât drumul lor spre triumful unor idei şi concepţii noi este întrucâtva netezit, căci conştiinţa de ceeace eşti şi de ceeace trebue să fii se naşte, desigur, din observarea neîntreruptă a realităţii, din lupta aprigă cu această realitate, dar nu este mai puţin adevărat, că ea se şi moşteneşte într'o măsură oarecare.

Aşa stând lucrările, ne putem închipuì uşor, care a fost zestrea sufletească à lui Iancu, nu numai în ce priveşte acest dor şi avânt de libertate, ci şi în ce priveşte inteligenţa, căci Alexadru Iancu, bătrânul,

[1]) Iosif Sterca-Suluţ, *Biografia lui Avram Iancu* Sibiu 1897 p 3

nu se putea ridica din mijlocul sătenilor de rând, fără acest dar ceresc, fără să se fi distins într'un chip deosebit

Influința munților asupra spiritului omenesc în general Felul cum se răsfrânge configurația stâncilor în conștiința individuală și rolul ce-l are în determinarea năzuințelor spre dreptate.

Să vedem acum ce puteà să-i împrumute natura, în sânul căreia a văzut pentru prima oară lumina zilei, efectul ce-l puteà aveà asupra spiritului său acel mediu al Munților Apuseni acoperiți de zăpadă și brazi drepți ca lumina, unde totul ți-se pare așa de neprihănit, nemișcat, curat, așa de curat, încât ușor se poate comparà cu curățenia sfântă a dreptății. Omul care vede azi o stâncă mâine o vede iarăș și în toate zilele i-se înfățișează aceeaș stâncă, cu aspectul grav și cu liniile sale neclintite, care înfruntă cu nepăsare ploi și, uragane, cu un cuvânt cele mai elementare deslănțuiri de forțe ale naturii, simte cum i-se sădește într'un colțișor al sufletului său credința că sunt în lumea aceasta și lucruri statornice, așa de statornice, încât omul trebue să țină seamă în viață de existența lor Fruntea rigidă și măestoasă a unui colos de piatră ce răsare ca un monstru negru din pământ, îți — ispiră vrând nevrând — acel ceva, în fața căruia omul cu inteligența sa numai caută a iscodi nimica, a cercetà cu rațiune și logică și a cuprinde în mărginitul său cuprins, ci se pleacă copleșit de adânca lui realitate *eternitatea* Priveliști de soiul acesta sunt foarte dese în Munții Apuseni, sunt la fiecare pas, am zice, la fiecare cotitură de vale, la fiecare grupare nouă a stâncilor și a colinelor mai blânde la înfățișare, de pe spinarea încovoiată a cărora îți zâmbește așa de drăgălaș viața, încât călătorul ușor poate aveà impresia, că nu se află în împărăția unor capricii de configurație geografică așa de curioasă, în locuri misterioase și respingătoare la început, ci într'un nemărginit atelier, unde o lume întreagă lucrează, fără fum, fără zgomotul asurzitor al mașinilor și mai ales fără demostrații gălăgioase, unde se trăește însă blând, tăcut, resemnat dar sfios și profund Priveliștea brazilor, „simbolul nemuririi“[1], în avântul lor spre văzduhuri cât mai depărtate de zgomotul amețitor al vieții, lipsite de orice zgură pământească te purifică, te înalță îți plivește din suflet tot ce seamănă a cotitură și strâmbătate Se cunoaște doar deosebirea de ceace se chiamă *caracter* între omul dela munte și între cel dela șes Pustiul nemărginit, care nu îngrădește ochiului privirea nici când, care-ți permite atingerea unui punct de pe întinderea lui din orice parte, contribue mult la formarea acelor caractere, care cred în mobilitatea tuturor lucrurilor de pe această lume, care au deci o singură credință poate. aceea, că nu există elemente stabile de valoare eternă, totul este momentan, accidental și deci ușor de înconjurat.

[1]) I Sterca-Suluț *o c* p 3

È firesc, prin urmare, ca sufletul omenesc — mai ales un suflet aşa de sensibil ca al lui Iancu — să aspire în scurta durată a vieţii la ce este etern, nu numai în cadrele naturii exterioare, ci şi în cadrele reduse ale unei vieţi singuratice *la echilibru, la dreptate*

Condiţiunile de traiu în munţi.

Pe de altă parte nici nu se poate trăi acolo superficial şi trecător, căci viaţa în împărăţia rigidă a stâncilor e numai luptă, sacrificiu, constrângere dureroasă la anumite dorinţi şi aspiraţii mai modeste Ea se poate asemănă foarte uşor cu lupta uriaşă a unui pârău de munte ce sapă greu în lespedea du piatră, se svârcoleşte, înconjură, se rostogoleşte nebunatec uneori în drumul său şerpuitor. căci obstacolele sunt multe şi anevoe de învins

Dar jertfa nu înseamnă numai pierdere, consumare de energie, ci şi câştig, căci omul este o enigmă aşa de neînţeleasă, încât rareori putem şti — sau poate nici-o dată — când anume şi cât câştigă în variatele peripeţii ale vieţii Din jertfă răsare mai uşor fericirea şi izbânda, decât dintr'o mulţime de succese atinse uşor, iar biruinţele mari, câştigate fără echivalentul lor — care va fi întotdeauna jertfa — adesea duc la prăbuşire

Ce urmoază de aici? Un adevăr enunţat de toţi în toate timpurile jerffa oţeleşte, întăreşte credinţa în izbânda unor aspiraţii legitime

Mizeria Munţilor şi răsvrătirea din munţi.

Mai e pe lângă toate acestea încă o împrejurare vrednică de luare aminte şi anume contactul zilnic cu mizeria Muntenilor, care au fost, şi sunt — durere — şi astăzi, vecinic pe drumuri pentru un codru de pâine Şi-apoi oamenii, oricât de simpli ar fi ei, nu se mulţumesc, în rătăcirile lor, nomai cu privirea unor rosturi şi aşezăminte omeneşti mai vradnice de ceeace se chiamă om; cu cerşitul *din poartă în poartă* ei mai săvârşesc un lucru de mare importanţă compară mizeria neagră a Munţior cu bogăţiile de pe câmpie La aşa ceva nu se cere o educaţie naţională făcută în acest sens, se cere să fii om înainte de toate Iar dacă ceice stăpânesc nu numai câmpiile mănoase, dar şi puţinul locşor, pe care se răsfaţă la soare sfioasele lor căsuţe de brad, nu sunt numai oameni, ci mai sunt şi Unguri, stăpâni nemiloşi şi ţanţoşi, credem, că puţin mai lipseşte — doar pretextul momentan numai — până la ideea de luptă

Acesta a fost, mai mult ca oricare altul tâlcul, nu numai al şefilor revoluţionari din alte părţi, ci şi al tuturor mişcărilor în general din cetatea de piatră a Munţilor Apuseni

Ce-a moştenit Iancu de la pedecesorii săi.

Dar spuneam mai înainte, că şi în viaţa unui singur om trebue

să se respecte principiul continuităţii întocmai ca şi în viaţa unui popor întreg Deci atunci, când vorbim despre Iancu, mai trebue să vorbim şi despre acel capital de amintiri, pe care le-a moştenit de-odată cu firul vieţii, amintiri care, dacă sunt adevărate cuvintele lui Sterca Şuluţ din amintita *Biografie* (pag 11), trăiau cu o extraordinară putere în sufletul său, instinctiv la început, conştient mai târziu după contactul său cu şcoala ungurească, aşa de străină de simţămintele lui adevărate In convorbirea pe care a avut-o în casa părinţilor săi cu tânărul înflăcărat Paul Vasvári, tocmai în preajma evenimentelor revoluţionare, aminti într'un puternic avânt sufletesc, că e nepotul lui Horia, care s'a născut în casa unde se aflau cu toţii. Această isbucnire a lui Iancu ne arată în deajuns cât de puternic se răsfrângea în sufletul său, nu numai actualitatea cu inegalităţile ei între oameni, cu toate suferinţele ei izvorâte dintr'o întocmire aşa de nefirească a raporturilor sociale, ci şi trecutul acela de lupte vijelioase şi svârcoliri spre dreptate, care împrumută şi azi Munţilor Apuseni un înveliş de farmec deosebit Constatând aceasta, credem, că s'ar comite o enormă greşală atunci, când cineva ar încerca să înţeleagă lupta Moţilor din 1848—49, fără o prealabilă pătrundere a tututor mişcărilor anterioare — după cum vom avea prilejul să arătăm aceasta mai pe larg în cursul acestui studiu.

Insuşirea primelor elemente de cultură

Avrămuţ[1]) a plecat deci la şcoală, — indiferent din acui stăruinţă — cu asemenea dispoziţii sufleteşti, menite să facă dintrânsul în armonie cu sbuciumările unui trecut viu încă în inimile tuturora, cu prezentul cel caracterizat prin atâtea neajunsuri şi în armonie cu aspiraţiile, care trebuiau să se despindă fatal din acel prezent, un erou al dreptăţii, o jertfă a nedreptăţii şi un martir al vieţii „Cetirea şi scrierea, în limba sa maternă, Iancul a învătat-o în satul său natal dela învăţătorul Mihail Gomboş Din Vidra a trecut la şcoala primară din Câmpeni, unde funcţiona ca învăţător Moise Ioanette Şcoalele gimnaziale le-a urmat la Slatna" [2])

Cunoscând, acestea rămâne să lămurim o altă chestiune, aceea de-a arăta ce i-a putut da şcoala ungureasca din acele vremi cu tot spiritul care se desfăceà dintrânsa, direct şi indirect, şi de-a vedeà cum o şcoală poate să folosească cuiva şi atunci, când o străină cu totul de sufletul celui ce vine să se adape dela isvoarele ei, cu toate că nu facem parte din breasla acelora cari cred, că o şcoală poate folosi în toate cazurile Sunt oameni mai pregătiţi pentru o faptă şi fără multe teorii şi fără mult ştiinţifism şi cunoaştem în schimb şi acel soiu de intelectuali, care vorbesc o viaţă întreagă, dis-

[1]) Sterca-Suluţ, o c. pag 3

[2]) T Frâncu şi G Candrea, *Românii din Munţii Apuseni*, Bucureşti, 1888, p 297

ting lucrurile cu multă claritate, fără a fi în stare să strice, necum să folosească cuiva în domeniul faptelor

Când vorbeşte cineva despre şcoală, trebue să vorbească mai întâiu de acea complexitate de instincte, dorinţi, aspiraţii şi sentimente, cu care păşeşte cineva pragul unei şcoli cu scopul de-a face ordine raţională în vastul lor imperiu Căci dacă vine omul cu anumite elemente sufleteşti aşa de înrădăcinate în fiinţa lui, încât nici-o meteahnă omenească nu i-le poate desrădăcina, e uşor de înţeles ce influinţă poate avea asupra lui o anume cultură nu numai general omenească, dar o cultură întipărită de notele unui particularism de *rassă* aşa de pronunţat cum a fost şi este cea ungurească, cultură care erà străbătută, mai ales în anii de copilărie ai lui Iancu de fiorul desperării naţionale într'o aşa de mare măsură, şi într'un timp când figura lui Széchenyi, dar mai ales a lui Kossuth plutea în aer, răspândind în inteagra atmosferă tot ce se ascundeà în dosul celor două nume

Când dorul de-a folosi celor din mijlocul cărora ai plecat — şi sufletele mari pornesc de-aici mai înainte de toate — este asa de înrădăcinat, nu în mod conştient, ci instinctiv la început, elementele sufleteşti cu care te depărtezi de căsuţa veselă, unde ai învăţat să vorbeşti şi să te închini, lăsând în urma ta o mamă iubitoare, care varsă o lacrimă fierbinte la plecarea ta, vor fi vecinic cu un pas mai înainte în toată desvoltarea sufletească a unui *tânăr* adolescent[1]) Ele vor conduce ele vor da vieţii un sens, urmând ca elementele de cultură, care se vor adăuga ulterior, să înlesnească numai drumul celor dintâi, să precizeze anumite idei, fără ca cel ce le primeşte să se vadă ameninţat mai târziu de-o nebulositate şi mai mare în domeniul forţelor cari stăpânesc voinţa De aceea credem, că nu există o mai mare pierdere pentru un tânăr, decât ruperea legăturilor sufleteşti cu locul de origine, îndeosebi dacă aceasta este umilă, căci orice s'ar susţine despre *eficacitatea* şcoalelor de orice categorie, oamenii adevăraţi clădesc cu folos numai pe temeliile moştenite

Fost-a oare cazul tinărului Iancu un caz de felul acesta? Răspunsul nu poate fi decât afirmativ, căci altfel toată atitudinea lui faţă de evenimentele care aveau să se precipiteze ulterior ar rămâneà un mister

Dar ce erà acea şcoală înainte de 1848?

Inainte de-a răspunde la această întrebare, credem că e bine să ştim ce spune d-l Iorga despre valoarea unei şcoli în general şi anume că „şcoala nu foloseşte prin clasele ei, nici prin mijloacele băneşti care stau la îndemână, nici prin programul, nici chiar prin valoarea ştiinţifică a profesorilor. Din punctul de vedere al unei naţiuni şcoala foloseşte cât spiritul care se desface, cât sufletul care

---

[1]) A. Iancu corespondă adesea şi după anii vijelioşi ai revoluţiei cu prietenii săi din tinereţă Intr'o epistolă din 15 Maiu 1860, către Ilie Măcelariu îşi desveleşte toate durerile sale şi încheie cu cuvintele „Altă dată mai mult, rămâi sănătos şi nu-ţi uita de mama, la sânul căreia ai crescut şi nici de prietenul tău sincer" (Transilvania pe anul 1909, pag 50)

emană din ea"[1]) Acestea premise, să vedem pe scurt care erà principiul însuş al acelei şcoale, scopul care-i plutià înainte, nu numai în Ungaria propriu zisă, ci şi în Transilvania, căci Ungurii din Transilvania nicicând n'au pierdut legăturile culturale cu cei din Ungaria, nici după ce Transilvania a continuat să existe ca o unitate politică distinctă şi deosebită

Şcoala ungurească, educaţia în sens naţional mai bine zis, îşi ia începutul de-odată cu revocarea reformelor lui Iosif al II-lea, când Ungurii se vedeau siliţi să înlocuiască în propriile lor daraveli interne elementele biurocratice germane, care au trebuit să dispară de-odată cu prăbuşirea visurilor împărăteşti ale domnitorului luminat, prin elemente de provenienţă naţională, cu atât mai vârtos, că sistemul care se prăbuşià îi trezì la o crudă realitate. Ungurii prevăzură de pe la începutul secolului al XIX primejdia ce-i ameninţà tot mai mult cu o sigură pieire şi simţiră, că o acţiune de salvare a naţiunei lor numai pe o organizare temeinică a învăţământului naţional de toate gradele, numai pe o creştere aleasă a tineretului, care aveà să deà pleiada de luptători din revoluţiune, se poate răzimà cu adevărat Şi s'a muncit mult şi cu devotament adevărat patriotic pentru acest scop, cu esagerări grosolane uneori atât în acţiunea de desgropare a trecutului îndepărtat, cât şi în aprecierea forţelor sufleteşti ale neamului în împrejurările, în care se afla momentan Se petrecu în viaţa lor culturală ceeace se petrece, dealtfel, aproape în toate acţiunile omeneşti Erà primul zgomot, prima încercare a sufletului naţional de a avea o cultură serioasă şi, ca orice început, era şi acesta întipărit de o *ipertrofie* a eului naţional

Dar cultura şi educaţia lor trebuià făcută înainte de toate în sens patriotic, căci pericolul creşteà deodată cu pătrunderea ideilor înaintate în straturile largi ale popoarelor, asupra cărora îşi exercitau stăpânirea Şi cum Ungurii n'au avut nici când darul de-a strecurà în sufletul cuiva convingeri, altele, decât cele fireşti, aşa, pe nesimţite, uşor ne putem închipuì cu ce s'a ales Iancu, în afară de cunoştinţele obicinuite, în tot cursul atingerii sale, nu numai cu şcoala, dar şi cu societatea ungurească, cu acea societate, care a ştiut întotdeauna să secondeze o anumită tendinţă naţională pornită din mijlocul cărturarilor, pentrucă omul este aşa de ciudat, încât totdeauna apucă mai lesne pe cărările mai puţin propovăduite Adesea lucrurile mai accentuate sunt acelea, care pătrund mai puţin în interior, sau, dacă şi pătrund uneori, nu pătrund pentru a rămânea acolo, pentru a determina fizionomia sufletească a cuiva, ci numai petru a răscoli mai adânc şi pentru a atinge resultatul tocmai contrar celui dorit de propovăduitor S'a fi petrecut şi în psihologia eroului nostru acelaş fenomen, însă mai intens, fără îndoială, care s'a petrecut în sufletul tuturor acelora, care au călcat vreodată pragul unei şcoale ungureşti, căci spiritul ei s'a menţinut până

[1]) N Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal şi Ungaria* (Dela mişcarea lui Horea până astăzi) Buc 1915 pap. 7

în *zilele noastre* Anume falsificări [1]) istorice, anume reticenţe, o anumită timiditate în atingerea chestiunilor privitoare la trecutul neamului românesc, deşteptau, probabil, şi atunci, ca şi mai târziu, aceleaşi sentimente, aceeaş curiozitate de-a vedea ce se ascunde în dosul frazelor aruncate de mântuială, atunci când sufletul ar fi aşteptat poate mai multe [2])

Acum, trebue să mai relevăm încă un lucru

Şcoala ungurească de pe timpul acela nu erà numai o şcoală, sau mai bine zis erà o anume şcoală, întipărită de timbrul feudalismului în floare încă, timbru, de care nu s'a putut emancipa timp foarte îndelungat, nu numai şcoala, dar nici istoriografia maghiară de mai târziu, în care adesea se întâmpină pagini de glorificare a „baron"-ismului şi a „grof"-ismului

Spiritul care se desfăcea deci din aceste şcoale erà cam următorul: o continuă zgândărire a sensibilităţii naţionale, o exagerare, uneori chiar hazlie, a puterii de viaţă a neamului unguresc şi o depreciere, dacă nu chiar o dispreţuire complectă, a celorlalte naţiuni conlocuitoare

Acesta fiind adevărul, ne putem imaginà ce puteà să profite sufletul simplu, dar extrem de sensibil al tânărului Iancu, care vibra de mânie la cea mai mică insultă adusă neamului românesc Şcoala ungurească i-a folosit şi lui, desigur, însă în sens indirect Nu i-a dat, pentrucă nu i-a putut da, anumite idealuri binedefinite, căci sufletul lui românesc înainte de toate, nu puteà primi idealuri care tindeau la asigurarea unei supremaţii pe veci, dacă se poate, a poporului maghiar A întărit însă tot mai mult acele elemente, cari se ascundeau adânc în fiinţa lui, dar, pe care o anumită pervesitate omenească, ascunzându-se ea chiar şi în şcoală, putea să le cheme uşor la suprafaţă. [3])

---

[1]) I Sterca-Şuluţ, *o c* pag 32

[2]) Cf Isaia Moldovan, „Din întamplările vieţii" Gaz Trans 1838 Cităm câteva rânduri din amintirile şi caracterizările sale Vorbind despre anii săi de şcoală zice între altele „ In anul 1832/3 am intrat în „Sintaxă" sub profesorul Hodor István, popă şi el, căci atunci toţi profesorii erau preoţi, om strict, însă stimător de cei cu purtarea bună şi diligenţi In timpul acesta ne persecutau tare pe noi Românii, Cine ştie ce fantomă şi-au mai năzărit Ungurii că nu ştiu unde pe Câmpie, în bisericile româneşti au aflat arme şi că Românii vreau să se răscoale, şi alte bazaconii Ascuţiau mereu la săbii şi se găteau, apoi noi eram Horia, Cloşca şi „Vankuj" Noi nu ştiam nimic despre revoluţia lui Horia, dar nici de originea noastră aveam ceva cunoştinţă Din istoria, care ni se propunea nu cunoşteam decât batjocură Când au venit Ungurii — ni se spunea — au aflat nişte oameni Valachi numiţi „vilis conditionis homines" Incă mă mir, că ne mai numia oameni! Cu astfel de batjocuri până atâta ajunsesem, de la unii le era ruşine de părinţii lor: mulţi nici nu mai vorbiau româneşte, mai bine ungureşte Iată renegarea!"

S'au într'alt loc „In 1833/4 In toamna acestui an am intrat în „Retorică" cu profesorul Keresztes Kristóf, armean de naştere din Gherla, om cu sucă rea, furios, batjocoritor până la urâciune „Vankuj", „Oláh", „Horia", „Closka". „diabolica tua cucurbita", „suket horaja" acestea ereau epitetele cu cari ne onora pe noi Românii"

[3]) Cf articolul „La o aniversare" al D-lui prof. G Bogdan-Duică *Patria.* nr 199, 1922, scris cu prilejul împlinirii a cincizeci de ani dela moartea eroului,

Cu toatecă nu dorim să încheiăm aici consideraţiunile noastre asupra anilor de studiu ai lui Iancu, am ţinut să tragem concluzia de mai nainte pentru motivul că, dupăce Iancu a intrat în liceul din Cluj, cum vom vedea mai încolo, pe urma contactului pe care l-a avut cu colegii săi de şcoală şi pe urma altor împrejurări binefăcătoare, a ajuns a se întări în simţămintele sale fireşti şi pe cale directă

Iancu la liceul din Cluj Frământările sufleteşti ale studenţilor români din acest liceu.

Dela Zlatna, Iancu trecu la Cluj unde-şi termină studiile sale filosofice şi juridice „Pretutindeni era cel mai bun şcolar“ [1])

El intră în „liceul claudiopolitan“, care avea şi „un început de facultate de filosofie şi alta de drept“,[2]) unde împreună cu alţi studenţi români, care aveau să deà generaţia de luptători de mai târziu, apucă şi în sens direct pe calea sănătoasă şi binefăcătoare a culturei şi aspiraţiilor naţionale, cu toate că studenţimea română de pe acele vremi, în lipsa unei tradiţii anterioare şi în conştiinţa poate, că originea sa îi impune anumite aspiraţii numai, nu apucă decât într'un târziu pe această cale

După o afirmaţiune a lui Bariţ, tinerimea română, care studia în acest liceu înainte de revoluţie, află un adevărat Mecenate în persoana doctorului Simion Ramonţiai, pe la anul 1830, care ajută această tinerime în străduinţele sale de-a cunoaşte trecutul si cultura românească, dăruindu-i între alte cărţi preţioase şi „*Istoria* lui Petru Maior şi celelalte scrieri ale acestui înflăcărat Român“ [3]) Bariţ voia să o traducă în ungureşte până când ceilalţi „se înfierbântau de cele ce li-se descoperia din acea carte ca dintr'un oracol despre originea şi trecutul naţiunei române“[4])

D-sa, voind să afle „mobilul“ evenimentelor din 1848, neagă instinctul (colectiv), ca factor determinant şi pune mai presus de toate *orientarea personală* a eroilor mişcării Vorbind de orientarea lui Iancu susţine, că acesta „o avea din sine, din conştiinţa deosebirei empirice dintre ce el se simţia, se vedea că este şi ce mediul lui poliglot îl arăta că este Dacă Clujenii îi ziceau· „Ce păcat că e Român!“ misericordioasa exclamaţie va fi avut efectul scânteei, care cade în pulbere va fi aprins (nu instictul ci) mândria personală de-a fi ceeace este Adecă pentru ce „pagubă?“ Şi dintre umeri capul lui blond se va fi ridicat ceva mai sus ca de obiceiu, fantezia lui ii va fi nălucit mulţimea cea mare de oameni vorbind acelaş graiu, şi în inima sa va fi simţit inviforându-se acea mare dragoste de românime, care-i venea din adâncuri sentimentale, căci din sentimente se naşte omul public Societatea ungurească a sgâriat acest sentiment şi el a crescut mai iute, chiar la timp

[1]) T Frâncu şi G Candrea *Românii din Munţii Apuseni*, Buc 1888 pag 297

[2]) I Lupaş, *Cum a pornit Clujul pe calea naţionalizării?* Conferinţă, Cluj 1921 pag 6 şi urm

[3]) Ibidem

[4]) Ibidem

Iancu a studiat probabil prin anii 1840—45

La această dată ne vom opri puţin mai îndelungat, pentrucă avem la îndemână două mărturii, isvorîte din pana unora dintre aceşti studenţi, mărturii care sunt foarte preţioase prin faptul, că aruncă o rază de lumină asupra felului de traiu al acelei studenţimii şi asupra începutului unor tradiţii de muncă şi cultură românească aici în Cluj, în „Atena“ Ungurilor din Transilvania

Pe vremea lui Bariţ, mulţi dintre studenţi erau bursierii episcopilor Ioan Bob şi Vasile Moga [1]), căci aproape cu toţii abia îşi puteau mută necazurile de pe-o zi pe alta cu bruma de sprijin ce le venea dela părinţi In afară de sprijinul lor material însă, nimenea nu se îngrijeà, nici atunci şi nici mai târziu, de educaţia lor religioasă Dovada despre aceasta o avem într'un memoriu al secretarului consistorial din Sibiu, Nicolae Boiul, care trecând întâmplător prin Cluj, pe la anul 1844, observă cu durere că studenţii „nu ascultă nici o predică religioasă“ Memoriul era adresat cancelariei din Viena şi se cerea printr'ânsul o îngrijire mai de aproape a acestor tineri, care duceau o viaţă „cu totul becherească“ [2])

Ce ne spune Ioan Cav de Puşcariu?

Să luăm mai întâiu mărturia lui Ioan Puşcariu, care spune despre Iancu şi tovarăşii săi de şcoală, între cari se afla şi dânsul, următoarele [3]) „Când studiam eu la Cluj în liceu filozofia, el (adecă Iancu) era student la drepturi, tot în acel liceu şi era înmatriculat sub numele de Jánk Abrahám romano-catolic, ce era identic cu ungur După ce eu însă cunoscuiu pe frate-său aşa numitul popa Lepedeu, că era de statură înaltă, şi spusei colegilor mei români, că Iancu e român ortodox, a cărui frate a studiat teologia în Sibiiu pe când eram eu acolo, Brasovenii colegi, cum era Secăreanu, Costi Ioan, Lacea, Găitanu şi alţii asemenea, toţi oameni cu parale şi Români pe faţă luară pe Iancu la trei parale până recunoscu că şi el că e român gr-ort. Viaţa studenţilor dela Cluj însă avea o direcţiune cu totul „bechereascâ“ şi Iancu ca mulţi alţi Români nu a putut aci câştiga o educaţiune mai poleită, până ce întră în societatea Braşovenilor români pe faţă“

Mărturisim dela început, că informaţia lui Puşcariu — dacă poate fi adevărată ne surprinde[4])

---

[1]) Ibidem

[2]) I Puşcariu, Notiţe despre întâmplările contemporane, Sibiiu 1913 pag 30.

[3]) Ibidem şi pag. 29

[4]) Intr'ucât Iancu a studiat la liceul romano-catolic din Cluj, am cercat să controlez afirmaţia lui Puşcariu, însă, după spusele actualului director şi arhivar al liceului, registrele mai vechi au fost distruse Faptul de-a fi fost înregistrat ca rom-cat nu trebue să ne mire prea mult, de-altfel însuş Şaguna a fost înmatriculat ca rom-cat

Dacă dăm crezământ celor spuse de dânsul cu privire la această studențime în general și apoi cu privire la Iancu în special, numai așa putem înțelege informația specială despre Iancu, că ceeace făceà atunci deosebirea între oameni erà desigur și chestiunea națională și cea confesională, dar mai vârtos erà cea socială Nu se poate înțelege altfel, cum Iancu un luptător așa de vrednic mai târziu să nu-și fi recunoscut originea sa română și religiunea sa ortodoxă Căci s'ar fi petrecut o schimbare prea bruscă în atitudinea și sentimentele sale așa de-odată Din spirit de toleranță, probabil, ca unul ce puneà foarte puțin preț nu numai pe lucrurile dinafară de dânsul, dar și pe propria sa persoană, va fi trecut cu vederea acest lucru, fără a-și schimbà însă fondul sufletesc, care singur puteà fi isvorul faptelor de mai târziu Pe de altă parte numai așa puteà să cunoască pe colegii săi îndeajuns, să le pipăe pulsul adevărat, căscându-se tot mai mult prăpastia între cele două lumi, și precipitându-se tot mai mult în sufletul său ideea de luptă Căci înainte de revoluție credeà, nu numai acești tânări naivi, dar chiar și oameni cu cultură vastă și deprinși a demascà mai ușor sensul unor acțiuni omenesti, că lupta Maghiarilor este legitimă și că poate aduce mult așteptata fericire și pe seama națiunei române De-altfel unde se mai amintește în vârtejul evenimentelor de mai târziu numele „Brașovenilor români pe față"? Este un naționalism de paradă, exterior și este altul, care lucrează tainic și intern naționalismul faptelor[1])

Totașa ne vorbește Nicolae Popea[2]) despre viața tinerilor români din Cluj, atribuind și dânsul un mare merit studenților Brașoveni, care-și vorbeau „limba lor maternă fără sfială, ba încă cu oarecare fală națională"

Intre anii 1843—46 studenții Români mai înființară și o societate

[1]) Cf articolul din *„In amintirea aniversării a cincizecea a „Gazetei Transilvaniei* 1838—1888 Brașov 1888 p 22, semnat de S M (Silvestru Moldovan?) și întitulat „O trăsură caracteristică din viața lui Avram Iancu" Autorul articolului îndeamnă pe concetățenii săi să ridice tuturor bărbaților, cari s'au distins în trecutul neamului statui vrednice de faptele lor mari Dar mai întâi trebue studiată viața și opera lor — spune dânsul Trece apoi la viața lui A Iancu, relevând una din calitățile eroului, calitate pe care o constatase dânsul pe timpul petrecerii sale de doi ani în Cluj în apropierea lui E vorba de dragostea lui față de popor și de popularitatea de care se bucura de pe-atunci deja în sânul colegilor săi El ne spune între altele Da, Avram Iancu era un om foarte popular și el iubeà foarte mult poporul

Cand era student la Facultatea de drept din Cluj, el conversà de proferință cu studenții români cei mai fără mijloace, pe cari adesea îi ajutà cu cărți, haine, uneori cu bani ca să poată și ei participà la câte o petrecere, cu teatru, menanajerie, circ etc Pe când alți studenți bogați ca el sau și mai bogați de pe la Brașov ca Lacea, Săcăreanu, S Ioan, Ioan Pop dela Sebeșu, Ioan Piposș dela Hondol și a conversau cu grafii și cu baronii ca Bornemisza, Eszterházy, Jozsika etc deși acea tovărășie dădea vază românismului la școale ungurești din Cluj, cu toate acestea Iancu nu iubea acea tovărășie, ci el prefera tovărășià și prietinia cu Români lui

[2]) N Popea *Memorialul Mitropolitului Andreiu b de Saguna, sau luptele național-politice ale Românilor, 1846—1873,* pag 38—46

de lectură şi o foaie periodică manuscrisă cu numele „Aurora", sau „Diorile", redactată de Alexandru Pop (Papiu Ilarian) Intre membrii acestei societăţi se află şi Iancu E de remarcat din activitatea lor entusiasmul lui Papiu, care îndemnă pe tineri la ştiinţă[1]), la „atelierele maiestatice ale Minervei".

Insă „ glasul de chemare către „atelierele Minervei" oricât de doritori ar fi fost studenţii români să-l urmeze răsunase deocamdată în pustiu Căci în curând se vestea o nouă chemare, nu la ştiinţă, ci la luptă pentru libertatea şi independenţa naţională Un apel manuscris al lui Simion Bărnuţ începuse a se răspândi prin Martie 1848 din Sibiu în diferite părţi ardelene. Probabil acest apel a dat naştere versurilor populare

„Strigă Bărnuţiu din Sibiu
Că Ardealul nu-i pustiu"

Şi într'adevăr n'a fost pustiu"[2])

Iancu plecă la T-Mureş în anul 1845. El nu mai primi această chemare în Cluj, dar ce puteà duce cu sine, plecând din mijlocul colegilor săi la tabla regească din acel oraş? Dacă nu cunoştinţe ştiinţifice, cel puţin un orizont mai larg în legătură cu trecutul neamului şi cu o picătură mai mult din spiritul de solidaritate naţională, care se desvoltă între dânşii, în jurul societăţii şi a „Diorilor"

[1]) Ibidem, pag. 44 şi I Lupaş, *Nicolae Popea şi Ioan Moldovan* Bucureşti 1920, pag 6

[2]) I Lupaş, *Cum a apucat Clujul pe calea naţionalizării?* pag 6 şi urm.

Mişcările revoluţionare din Europa în anul 1848 şi naţionalismul exagerat al Ungurilor. Széchenyi şi Kossuth.

Mişcările naţionale din orice loc şi orice timp rareori se produc în mod isolat, căci dacă nu toate statele progresează paralel, dacă nu în fiecare loc se desvoltă aceleaşi condiţiuni economice, sociale şi politice, cari aduc fatal o revoluţie, există totuşi, aproape întotdeauna, o legătură de cauzalitate între mişcările unei perioade din istoria omenirei. Precum într'o singură ţară revoluţia nu isbucneşte în toate centrele ei mai însemnate de-odată, tot astfel şi pe întinderea unei fâşii de pământ mai mari, pe-un continent deci, adesea e de ajuns, ca un singur punct mai important să cadă pradă flacărilor revoluţionare, ca pe rând toate statele să se plece în faţa curentului.

Revoluţia în Franţa, Italia şi Germania

Astfel se petrecură lucrurile şi în 1848.

Nu erà numai o mişcare franceză, provocată de reacţiunea care nu voià să cedeze în ruptul capului, nu erà numai o sforţare aparte a poporului italian, care se năzuià să prefacă o realitate geografică într'o unitate politică atât de mult întârziată, ci erà un adevărat *vânt de libertate*, care pornià din Apus, de-odată cu primii fiori ai primăverii, ca să desgheţe sufletele amorţite şi constrânse a vieţui în formele determinate ale reacţionarismului metternichian, care nu voià să ştie nimic de jocul etern şi capricios al simţămintelor şi gândirilor omeneşti, ci dorià cu orice preţ să silească fluviul sufletesc al atâtor popoare, să curgă într'o anumită direcţie, uitând că puterea de viaţă a unui popor — tocmai pentrucă seamănă aşa de mult cu un fluviu puternic, — sapă necontenit, surpă şi distruge chiar şi cele mai reacţionare stânci, schimbându-şi adesea matca şi lăţimea

In Franţa revoluţiunea a isbucnit uşor şi s'a sfârşit tot atât de uşor. E lesne de înţeles aceasta, un singur popor numeros, o singură aspiraţiune şi o singură cultură, care a preparat sufletele pentru reformele constituţionale. De-aici izbânda revoluţionarilor

Nu acelaş lucru în ce priveşte Italia Erà — ce-i drept — şi acolo o superioară şi străveche cultură, care uşor puteà dà naştere unei unităţi politice, dar tradiţionalismul local, care a adus atâtea sfâşieri interne, nu puteà fi distrus dintr'o dată. Şi apoi realizarea visului naţional nu atârnà numai de anumite prefaceri interne, ea depindeà înainte de toate, de atitudinea Austriei, care stăpânià, prin Lombardia, Italia întreagă şi care repede înăbuşì revoluţia Cu toate acestea nici aici nu întârziè mult triumful definitiv al ideii naţionale, căci revoluţiunile nu valorează numai atât, cât pot realiza momentan, e destul ca ele să se producă odată pentru a dà mai târziu, *prin forţa amintirilor*, roade binecuvântate. Aşa s'a întâmplat în Italia, aşa s'a întâmplat şi în Principatele Române dela Dunăre

Cam tot la fel s'a petrecut lucrul şi în Germania Nu se puteau sacrifica aşa de uşor nişte formaţiuni politice vechi de dragul unităţii naţionale, căci nu existà, pe de-oparte nici unitatea de conştiinţă, iar pe de altă parte, nici nu credeau Germanii în putinţa de-a realizà această unitate fără ajutorul Austriei Mai împiedecà contopirea provinciilor într'un puternic imperiu şi firea însăşi a poporului german, care nu este pentru revoluţiuni externe şi zguduitoare, ci mai mult pentru prefaceri treptate şi lente

Revoluţia în Austria Caracterul acestei împărăţii în cursul timpurilor

Am ajuns la cel mai reacţionar stat european din epoca imediat următoare războaielor napoleoniene şi care ne interesează şi pe noi mai de aproape Vom spune câteva cuvinte despre această *Lusitanie* politică, care, lipsită de principiul unei existenţe legitimate, singura trainică şi neclintită, numai atâta vreme puteà înfruntà pericolul prăbuşirii, câtă vreme apele rămâneau liniştite Căci un astfel de stat erà Austria înainte de 1848, precum vom vedeà aceasta prin o analiză a principiului însuş de existenţă a acestui stat şi prin căutarea acelor mijloace de forţă, care ar fi putut înlocuì, în caz de legitimă îngrijorare, o idee de stat superioară, o misiune mondială, care să justifice aspectul său variat şi caracterul său de stat forţat-unitar

In cercetarea acestor condiţiuni aşà de necesare fiecărui stat vom observà, că acea Austrie, care n'aveà nici la origine şi nici mai târziu, în desvoltarea sa, sforţările unei masse omogene spre o închegare politică firească, a fost creată şi menţinută, după cum o spusese un teoretician istoric al Cehilor, care a fost şi teoreticianul mişcării naţionale din acel timp — anume Dr. Palacky — prin forţa împrejurărilor, prin toate acele împrejurări create de apariţia şi ameninţarea tot mai primejdioasă a elementului turcesc în Europa, lipsindu-i de fapt un nucleu real, care singur ţine la olaltă şi legitimează anumite aspiraţiuni umane colective.

Intreg trecutul acestui stat până la Maria Terezia şi fiul ei Iosif al II-lea nu este trecutul unei Austrii existente de fapt, ci este mai mult *înşirarea cronologică a unor încercări de-a creà o Austrie dura-*

bilă pe baze catolice şi cu mijloace de stăpânire catolice[1]) Singură Maria Terezia, dar mai ales Iosif al II-lea, a încercat să transforme o iluziune, un capriciu al împrejurărilor istorice europene într'o realitate Cât de şubredă era alcătuirea acestui stat, cât de deosebite în esenţă erau unele de altele elemente cari stăteau *alături* în cadrele mari ale *imperiului*, fără ca aceste elemente să fi fost străbătute de sentimentul de unitate al unei rasse capabile de instincte politice binedefinite, sau de un principiu material de existenţă, dacă cel moral lipsià cu desăvârşire, se poate vedeà şi din împrejurarea, că toate reformele lui Iosif al II-lea, în sens absolut luminat, dădură greş, căci deşi iubirea şi respectarea simţămintelor omeneşti, venind ele din orice pătură socială, îi inspirară acele reforme, totuşi s'a comis greşala de-a se crede, că e suficient să existe într'un stat o omogeneitate de limbă, ca să poată exista apoi şi o comunitate de *interese şi aspiraţiuni*

S'a comis aceeaş greşală şi mai târziu, de-un alt popor, care a încercat să legitimeze el existenţa moşiei Habsburgilor dela dualism încoace, dar, natural, cu aceeaş lipsă a simţului unei realităţi profunde, aşa de profunde încât s'a răsbunat amar această realitate

Nu i-se poate iertà deci, din partea istoriei imparţiale nici Austriei şi nici Ungariei de mai târziu faptul, că înăbuşiră atâta vreme spontaneitatea creatoare a celorlalte popoare, nu numai în domeniul politic, ci şi în celelalte domenii ale vieţii, a acelor popoare, care dădeau aparenţa numai a unei Austrii însufleţite de-un principiu vital superior, creind astfel aceste două state forme goale, văduve de fond şi substituind adesea fondul cu forma Că popoarelor nu le este aşa de indiferentă viaţa şi că nu-şi părăsesc uşor, nu numai ce e individual-interior întrânsele, dar nici forma în care se întrupează geniul lor, a dovedit îndeajuns răsboiul mondial, acel potop de sânge cald, care făcù să răsară pe urma lui, ca pe urma unei ploi binecuvântate, atâtea formaţiuni politice, care aşteptau doar acestă consfinţire dureroasă prin nobilul fluid uman, căci în realitatea nefalşificată a lucrurilor ele se ascundeau de mai demult

Dar dacă statul austriac, nu numai cel din primele decenii ale secolului al XIX-lea, care a cuprins în cadrele sale mişcările revoluţionare din 1848-49, dar şi cel de mai înainte, care a avut lipsă de atâta timp şi spaţiu în desvoltarea sa nefirească, nu aveà nici una din realităţile morale, pe care să se poată clădi cu temeiu, se iveşte întrebarea: ce puteri misterioase au putut nutrì atâta timp această *minciună politică* şi care erau mojloacele prin care s'a putut resistà viermelui distrugător din lăuntru, principiului de evoluţiune în sens naţional al popoarelor care formau monarhia?

A fost o vreme, când imperii se puteau legitimà în faţa lui D-zeu şi a oamenilor prin adoptarea unor simboluri din istoria omenirei, prin întrarea unor elemente de tradiţie la care de fapt n'aveau dreptul, care însă puteau împăca foarte uşor popoarele departe de conştiinţa naţională a vieţii moderne In secolele trecute şi mai ales în

[1]) N Iorga, *Conferinţe bucovinene* Buc 1919, pag 13 şi urm.

acea epocă din istoria omenirei, când sufletele erau aşa de copleşite cum a fost antichitatea cu toate virtuţile şi slăbiciunile ei, când tot ce amintià acel trecut erà sacru şi etern erà uşor să te legitimezi pentru ce ai creat în domeniul politic — şi Austriecii au ţinut întotdeauna la legitimaţii — print'un singur titlu mai sunător, prin acapararea titlului de *sacru imperiu roman* de exemplu Pe urmă veniră şi *fericitele legături de căsătorie*, pe care le-au relevat aproape toţi istoricii

„S'a întâmplat — zice d l Iorga[1]) — că un Habsburg a fost ales Impărat şi alegerea aceasta s'a repetat, iar legătura întâmplătoare între funcţiunea împărătească şi stăpânirea locală asupra provinciilor căpătate de ducii Austriei a dat ducilor un prestigiu In puterea acestui prestigiu ducii Austriei de mai târziu neputând fi şi ei Impăraţi, îşi ziceau arhiduci.

„Bine înţeles că nu erau Impăraţi în moşia lor de atunci Impăratul nu erà în evul mediu un stăpânitor cu hotar local, ci în evul mediu aceasta înseamnă un singur lucru o autoritate răspândită în chip vag asupra unor teritorii care nu plătiau nici un bir, nu dădeau nici o armată, nu respectau o adevărată realitate Aşa s'a format Austria înainte de Maria Terezia"

Norocul Austriei în trecut mai erà şi acela de-a fi avut în cadrele sale popoare, care în parte n'ar fi putut să impună imperiului întreg un timbru de rassă, dar nici n'ar fi suferit ca să se impună în chip hotărâtor unul din elementele alcătuitoare Ea s'a menţinut deci printr'un fel de echilibru între aceste popoare, echilibru pe care Curtea din Viena ştià să-l salveze prin fel de fel de combinaţii cu diferitele unităţi, care adesea se urau de moarte Principiul *divide et impera* îşi află astfel, în cazul Austriei, mai mult ca ori unde aplicarea sa, căci se recurgeà la dânsul ori de câteori *sacrul imperiu* al Habsburgilor aveà să facă faţa imediată anumitor *crize interne* Insă acest joc drăcesc de după culise a putut să înlocuiască o concepţie de stat superioară numai atâta vreme, cât popoarele, care ceteau vestitele *proclamaţiuni către popoarele mele*, dormitau adânc şi se înduioşau la cuvintele *drăguţului de Impărat* nu pentrucă ar fi crezut într'o misiune de istorie universală a Austriei, ci pentrucă actorii din Viena îşi interpretau bine rolul, făcându-le să înţeleagă, că dragostea Curţii pentru dânsele şi înţelegerea pentru nevoile lor este reală şi nefăţarnică Metoda s'a dovedit, întotdeauna eficace şi s'a recurs la dânsa şi în 1848 cu o singură deosebire poate cu încrederea pe care ţi-o dă conştiinţa unei praxe mai îndelungate

Azi, când ultimul Habsburg a trecut la cele eterne, nu putem încheia aceste câteva consideraţiuni asupra dispărutului stat austriac fără să mai adăogăm că este şi ceva duios şi mişcător în soartea acestor imperii, căci sufletul nu se înduioşează numai atunci când se prăbuşeşte o viaţă colectivă, care nu s'a afirmat aşa cum ar fi pretins legile tuturor desvoltărilor fireşti, dar se înduioşează şi atunci

[1]) N Iorga o c pag 13

când dispare o hegemonie politică întemeiată pe nisip, nu pentrucă ar simţi o mare pierdere pe urma ei, ci pentrucă şi în viaţa popoarelor, întocmai ca şi în cea a indivizilor singuratici, e ceva din voinţa nestrămutată a acelui *Fatum*, care prăbuşeşte şi transformă, nimiceşte şi creiază necontenit

Ungurii şi politica habsburgică. Originea maghiarismului înfocat. Doctrina de stat alui Szechenyi şi Kossuth.

Examinând situaţia, în care se află monarchia, înainte de revoluţie, care a făcut-o să-i trosnească toate încheieturile — să trecem acum la Unguri

Aceştia, stăpânii noştri de ieri, cari numai aşa se putură menţineà aici în centrul Europei cu elementele de rassă care-i caracterizează şi care-i fac improprii pentru aceste plaiuri, că îmbrăţişeară catolicismul şi nu pentrucă ar fi avut o misiune specială fixată pentru aptitudinile lor de *Provedinţă*, observară mai repede primejdia care-i ameninţà pe toţi din partea Habsburgilor, nu pentrucă ar fi fost cu mult mai cuminţi decât popoarele care împărtăşeau aceeaş soartă cu dânşii, ci pentrucă şi dânşii practicau pe o scenă mai restrânsă aceeaş meserie, încercând zadarnic a înlocui o inferioritate numerică cu anume pretenţii de superioară cultură civilizatoare Şi e lucru cunoscut de toţi, că ura cea mai mare domneşte totdeauna între *specialişti* Nu ne putem închipui o duşmănie mai trainică şi mai aţâţată de pasiune, decât duşmănia dintre aceia cari se ridică în viaţă prin aceleasi mijloace omeneşti Şi pentru ce oare? Uşor de răspuns Pentrucă specialistul nu cunoaşte numai partea ideală şi luminoasă a specialităţii sale, ci mai cunoaşte şi metoda care se întrebuinţează

Ungurii încercară multă vreme să-şi păstreze independenţa cu tot ce derivă dintr'o asemenea stare de independenţă Pericolul turcesc însă erà aşa de mare, încât nici regatul lui Mateiu Corvinul nu-l puteà înlătură Se formă deci o Austrie puternică în locul Ungariei, o Austrie, care *ea* să pună stavilă energiei cuceritoare a Turcilor năvălitori Se distruse în felul acesta, pentru trei secole de-arândul, unitatea maghiară, luptând una dintre părţile desfăcute când cu pericolul turcesc, când cu machinaţiile Curţii imperiale din Viena, iar cealaltă frântură din cetatea de munţi a Transilvaniei, silindu-se să domine prin anume privilegii câştigate prin puterea armelor şi prin faimoasa *uniune* a celor trei naţiuni elementul cel mai viguros şi cel mai compact şi de aceea şi cel mai primejdios Românii

Originea maghiarismului *desperat* este însă mai recentă. El începù să se ivească zgomotos numai pe urma reformelor lui Iosif al II-lea, care le-a făcut un mare bine Ungurilor, căci, ducându-i la prăpastie prin centralismul său, îi deşteptă la o viaţă naţională mai intensă şi mai conştientă Şi aşa se dovedì din nou proverbul, că în tot răul e şi-un bine

Ameninţaţi prin ideile lui Iosif şi pe urmă de sistemul ultra-reac-

ţionar alui Metternich, acel champion al absolutismului încarnat, care vroià să zădărnicească tot ce-a putut cristaliză un secol de cugetare intensă şi să refacă Europa pe vechile ei baze, distrugând ce-a creat, s'au creind ce a distrus geniul lui Napoleon Bonaparte, se treziră la realitatea care nu le zimbià întocmai şi începură să lucreze nervos pe toate terenele, storcând din fiinţa lor tot ce puteà fi folositor pentru crearea unei culturi superioare, care să-şi impună la rândul său timbrul de superioritate neîndoioasă asupra unui teritoriu naţional (?) mai redus, desigur, dar asupra unei ţări, care erà şi dânsa tot un fel de *wurmstichiges Haus* ca şi imperiul din care au încercat a se desface în revoluţie Trebuià creată o doctrină de stat superioară, care să salveze naţiunea Şi-atunci apărură cei doi corifei morali ai revoluţiunei: Széchenyi şi Kossuth, cari se deosebeau unul de altul numai în ce priveşte mijloacele de realizare ale idei naţionale

Din înţelepciunea politică a acestor doi bărbaţi de stat se desprindeà următoarea filosofie: Noi Ungurii suntem un popor, care ne-am înfipt în adâncurile acestui sol prin puterea cuceritoare a braţelor strămoşilor noştri, l-am udat adesea cu sângele nostru nobil şi scump, am creat anumite tradiţii în legătură cu solul şi în funcţie de stăpânirea noastră îndelungată pe aceste plaiuri, am îndeplinit o misiune civilizatoare aici în porţile orientului, avem deci dreptul de-a trăi cu voi, naţiuni conlocuitoare, aşa ca să respectaţi, fără murmure de împotrivire, acele raporturi, care ne fac pe noi să rămânem ce-am fost, atât în ce priveşte fondul omenesc acelaş pretutindenea cât şi în ce priveşte particularităţile noastre de rasă Noi în schimb vă facem liberi subt raportul material al vieţii, prin reformele noastre constituţionale, prin ştergerea iobăgiei vă facem *oameni*, vă dăm ce aparţine fondului etern omenesc, dar în colo . *tot omul să fie om şi Ungur.*

Credem, că repede se poate întrezări în acest fel de-aţi legitimà o acţiune politică aşa de înverşunată, cum a fost cea a Ungurilor din 1848 — filosofia fanaticului, care vrea să trăiască cu orice chip, căci numai fanaticul nu mai face distincţia între ce e realizabil şi nerealizabil, ci crede neclintit şi adânc într'o dreptate singură, în dreptatea voinţei oarbe de-a trăi cu orice preţ. Şi cum fanatismul, — calitate nobilă şi nepreţuită în lupta pentru idealuri bine definite — este în cazul nostru o inclinaţiune de rassă, uşor ne putem închipui în ce greşală căzù poporul maghiar în lupta lui pentru organizarea statului naţional maghiar cu elemente aşa de departe unele de altele ca esenţă şi aspiraţii, oferind prin sforţările lor de-a face cetăţeni luminaţi şi convinşi de necesitatea metafizică a statului naţional maghiar, în cadrele lui cunoscute, spectacolul acelor politicianı de meserie, moderni şi mai vechi, cari atâta timp cât vociferează focos de pe băncile opoziţiei fac apel la tot ce e moral şi superior în aceasta lume, urmând apoi a rămâneà aceiaşi, ca şi cei ce le-au cedat locul, după ce au pus mâna pe frânele ispititoare ale conducerii Ceeace se poate constată în lupta unor grupări omeneşti mai mici se poate constată şi la un popor întreg, numai proporţiile diferă în timp şi spaţiu *Oamenii* au rămas tot *oameni*, uitând repede trecutul şi punctul lor de plecare.

Aşa se născù 15 Martie, 11 Aprilie şi 29 Maiu 1848 şi ca un preludiu al acestor momente, aşa şi în acest sens lucră dieta ungară întrunită la Pozsony în vara anului 1847

Partea exagerată a acestei doctrine.

Dar judecând atitudinea lor din punct de vedere *naţional-maghiar*, e firesc să admitem, că erà o necesitate să facă tot ce le stăteà în putinţă pentru mântuirea unui popor cu „tradiţii nobile“ şi cu „însuşiri creatoare de stat“ aşa de eminente, erà o datorie elementară faţă de propria lor fiinţă Dar greşala cea mare erà felul cum încercară a-şi salva naţiunea cu toate calităţile ei curioase într'un timp, când sufletul omenesc erà cuprins de acel *vânt de libertate*, amintit mai înainte, când epoca, în care trăiau şi unii şi alţii, pretindeà să se respecte în toate inimile aceleaşi simţăminte omeneşti, de cari erau şi unii şi alţii cuprinşi Greşala cea mare erà aceea, de-a încercà să faci din nou ceeace încercară alţii cu tine cu totul în zadar, adică *de-a turnà fondul sufletesc al atâtor naţiuni dinstincte în formula de stat a maghiarismului providenţial* [1])

Ce-a folosit şi ce-a stricat doctrina de stat a celor doi apostoli înflăcăraţi ai maghiarismului naţiunilor menite s'o realizeze? Şi îndeosebi naţiunilor din Transilvania? Ea, fiind emanată din recunoaşterea situaţiunei reale a poporului maghiar [2]) în raporturile sale cu celelalte naţiuni, care în timpul din urmă, trezindu-se tot mai mult la o puternică conştiinţă de sine, şi cercând a se afirma în domeniul politic al vieţii, strecurau câte-o picătură de amărăciune în seninătatea unei stăpâniri reale şi liniştite timp de-atâtea veacuri, a folosit împreună cu acţiunea întreprinsă în această direcţie mai mult naţiunilor străine, prin faptul, că le chemă la o vieaţă de resistenţă mai îndârjită, iar pe urmă la o acţiune de ofensivă serioasă şi ameninţătoare S'a petrecut un lucru foarte simplu de altfel S'a petrecut ceeace se petrece în cazul unor copii cari cresc şi se desvoltă Citesc anumite cărţi, nu pentrucă i-ar interesà direct conţinutul acelora, ci pentrucă nu li-a fost iertată atingerea lor

---

[1]) Vezi în această privinţă o epistolă a ministrului maghiar *Bartolomeiu Szemere* (primul cabinet al lui Battyanyi) publicată în *Pesti Hirnök* (1858) Dăm un fragment din aceasta epistolă Vorbind despre cauzele, cari făceau imposibilă o apropiere sinceră între cele două naţiuni, română şi maghiară zice: „ oka, mivel az idő folytában félig titokban, félig nyiltan megszületett, fejlódot és felnött egy uj eszme, a nemzetségé és roppant nagy hatalmat mas fajoknal mi nem ismervén fel kelloleg, nem vevők azt kellő számitásba“

[2]) In luptele ce s'au dat pentru triumful *Uniunei* se striga adesea. „Uniune sau moarte, căci altfel pierim“. Cf şi cuvântarea unui baron regalist în dieta din Cluj la 1847 Sterca Şuluţ o c p 5.

O perioadă de sbucium și precipitări. Revoluția din primăvara anului 1848 până la isbucnirea răsboiului civil.

In cele ce urmează nu vom căutà a expune faptele revoluțiunii pe larg și amănunțit, ci vom încercà a le privi în ansamblul lor cu scopul de-a evidențià unele momente mai însemnate, unele direcțiuni, cari s'au lămurit în decursul ei, date fiind anumite împrejurări de viață națională precum și anumite temperamente, cari s'au succedat mai vârtos decât complectat unele pe altele

Românii în pragul revoluției

Am văzut din cele atinse până acum, în liniamente generale numai, precipitarea tot mai fatală a conflictului dintre cele două tabere ireductibil dușmane, cu toatecă Românii n'aveau încă o literatură militantă, care să fi organizat și disciplinat forțele naționale în vederea evenimentelor, nici cel puțin un organ de publicitate, care să recunoască situația, să întrezărească și descopere adevăratele intențiuni ale adversarului, un ziar, care să rămână statornic în jurul unei idei, și nici un tineret crescut în spirit național superior [1]) Poporul era pregătit — cei drept — pe calea dureroasă a suferințelor pentru actul solemn al ruperii definitive cu trecutul, nu numai supt raportul material al vieții, ci și supt cel politic-social, dar valurile unui popor, cum a fost al nostru în 1848 și chiar valurile unui popor cu o cultură mai veche și mai serioasă, în momentele mari, când în locul atâtor conștiințe individuale se naște o puternică conștiință de massă, au trebuință, întotdeauna aproape, de-o mică încuviințare, înainte de-a începe o acțiune într'o direcție sau alta Oricât de puternică și oricât de hotărâtă ar fi această conștiință de massă, ea totuși aleargă foarte bucuros după idoli, după oameni, cari să-i lumineze cărările, fie printr'un trecut luminos și plin de activitate, fie prinr'o sforțare momentană a spiritului lor Ele sunt obicinuite — întocmai ca niște tineri înflăcărați și gata de orice sacrificiu — să audă un cuvânt, sau numai o sfioasă și nevinovată șoaptă de îndemn, să aibă cu un cuvânt,

[1]) *Gazeta Transilvaniei* a ezitat până în ultimul moment, iar *Organul Luminării* a aprobat *Uniunea* numai cu câteva zile înainte de proclamația lui S Bărnuț

o mică autorizaţie, chiar şi din gura unor proroci mai puţin autorizaţi, căci — foarte probabil — nu numai omul singuratec, ci şi popoare întregi luptă cu mai multă putere de isbândă proiectându-şi sufletul înafară, legându-l bucuros de-o frază, de-o credinţă — fie chiar greşită uneori — numai să existe un punct bine fixat, în jurul căruia să se poată cristaliză toate tendinţele, să se poată concentrà voinţa naţională întreagă. De-altfel numai aşa se poate ajunge la o nouă stare de lucruri şi numai aşa se poate creà un nou echilibru în condiţiile de viaţă ale unei naţii.

Evenimentele se succedau însă furtunos, impunând şi Românilor o atitudine faţă de problema uniunii Ardealului cu Ungaria. Problema erà cât se poate de importantă şi „ nu încape nici aicilea vorbă: atât în Braşov cât şi în corpul întreg al poporului românesc ar fi trebuit să se afle inteligenţă superioară de toate specialităţile în număr de patru ori mai mare, pentruca să poată face faţă la timpurile acelea de grea cumpănă"[1]) In primele momente erau cu toţii în nesiguranţă. Se păreà că lipseşte neamului, mai presus de toate, un oracol, care, rupând cu tradiţia tăcerii din trecut, să glăsuiască răspicat şi irevocabil. Spre mângăierea tuturora el nici nu întârzie mult. Apăru pe neaşteptate în persoana lui Simion Bărnuţ. Proclamaţia din 25 Martie ridică o piatră de pe inimile tuturora, curentul era pornit; locul şi timpul de concentrare al energiilor naţionale bine fixat pentru a putea săvârşi un act de istorie naţională în faţa lumii întregi.

Rolul lui Simion Bărnuţ

Unii îl aseamănă pe Bărnuţ al nostru cu Kossuth al Ungurilor, sprijinindu-se pe spiritul care se desprinde atât din proclamaţie, cât şi din discursul rostit în catedra din Blaj în ziua de 2/14 Maiu. Părerea e întrucâtva întemeiată. Dar e de observat în ce priveşte personalitatea lui Bărnuţ, care luă atitudinea cunoscută din discursul său atât faţă de postulatele generale ale vremii, cât şi faţă de nevoile elementare imediate ale fiinţei noastre naţionale, că şi la dânsul se poate aplicà cu mult folos maxima care zice, că sunt oameni creaţi numai pentru o faptă, căci în toate revoluţiunile se disting patrioţi cari, simţind nevoia sufletească de-a sacrificà ceva pe altarul ţării, se apropie sfios de dânsul, depun din prisosinţa lor sufletească câte-o floricică şi se depărtează cu gândul cumpătat de-a se mai întoarce, de-a mai aduce jertfă ori decâteori ar cere trebuinţa. Se întâlnesc apoi şi astfel de bărbaţi, cari, cuprinşi fiind de focul sacru al dragostei pentru binele obştesc şi având o *anumită* construcţie sufletească, depun un *întreg buchet* de-odată. Unii ca aceştia cheltuiesc într'o singură faptă tot ce personalitatea lor poate să împărtăşească neamului, după o viaţă de studiu profund şi întins. Simion Bărnuţiu înclină vădit spre categoria celor din urmă. Prin clasicul său discurs, în care concentrase tot ce trecutul dureros al neamului, intinsele sale

[1]) G. Bariţiu, *Părţi alese*. II pag. 87

excursiuni în domeniul ştiinţelor juridice, logica omenească cu elementele ei de argumentaţie şi convingere şi în sfârşit ideile înaintate ale veacului puteau să-i ofere pentru o sinteză, care *se impunea* pentru a determină apele vii ale sufletului naţional la o acţiune impunătoare, împrăştià ca un astru strălucitor întunericul şi şovăiala. El se coborà din lumea sa ideală şi, văzând că sufletul naţional se frământă, îşi rosti cuvântul. Incolo ce mai puteau aştepta Românii dela dânsul? Acte de valoarea istorică a discursului său mai puţine, căci el îşi închină de-odată întreaga sa fiinţă, *dixit et salvavit animam suam*. După aceasta el se ridică din nou în sferele înalte ale filosofiei, căci „nici Bărnuţiu n'avea o creştere pentru o viaţă practică din lume ci era un idealist cu totul isolat de lume Lumea lui era filosofia lui Kant, motivele lui consecvenţa logică în care se încurcase ca fost profesor de filosofie, iar în privinţa procederei în afacerile politice el ca ascultătoriu de drepturi nu putea ieşi din foliantele codiului Iustinian, ca şi când Ardealul s'ar guverna numai prin consuli romani[1]) " De-aici încolo rolul politic al lui Bărnuţiu, aşa cum îl cunoaştem, se poate consideră ca încheiat, urmând ca forţele puse în mişcare prin puterea convingătoare a rostului său să cerce a realiză ultimele consecinţe ale dreptului natural şi ale ideii de naţionalitate în funcţie de alţii, cari prin fisionomia lor sufletească, dar mai ales prin temperamentul lor, erau chemaţi a conduce *efectiv* naţiunea Şi aici e locul să mai adăogăm, că după apunerea lui Bărnuţiu, dupăce toată revoluţia Românilor până în Octomvrie se poate resumà în câteva proclamaţiuni de-ale comitetului naţional, fără ca acest comitet să păşească real, pe terenul faptei revoluţionare, nu aveau Românii Ardeleni, o personalitate, care nu numai să proclame solemn o revoluţie şi să îndemne la o anumită stare de spirit, ci care să-şi picure avântul şi inteligenţa dela început până la sfârşit în termini de-o valoare egală pentru toţi fii naţiunii, organizând şi conducând revoluţia, nu numai în domeniul sufletesc, ci şi în cel material, ori decâteori aceasta ar fi simţit nevoia unui cuvânt de îmbărbătare sau de mângâiere pentru rănile primite. Astfel, apele începură a se despărţi la 3/15 Mai în două direcţii: una, având ca reprezentant pe Şaguna, *cea diplomatică*, iar alta, *de luptă imediată cu asupritorii*, direcţie inaugurată de Iancu Direcţia susţinută de puternica personalitate a lui Şaguna ne mulţumim a o aminti, urmând să arătăm cum s'a precizat în cursul revoluţiunii, din ce în ce mai clar, ideea de luptă şi cum sufletul tânărului cancelist Iancu, mai vârtos ca un fiu al naturii, decât ca un om al ştiinţelor, a foşt chemat să apară fatal în fruntea acestei direcţii

Incă un cuvânt despre munţi şi temperamentul individual.

Aici, înainte de-a ne întoarce la Iancu, să mai insistăm puţin asupra felului cum se puteà răsfrânge în viaţa sa sufletească natura

[1]) I Puşcariu o. c pag 30

locului său de naştere. Am arătat mai înainte, că geniul local al Munţilor Apuseni uşor determină sufletul omenesc la străduinţa spre cele eterne, căci sunt adesea culmi, cari nu-ţi permit urcarea lor, cari plutesc în cea mai neprihănită seninătate a văzduhurilor, dar despre a căror existenţă eşti adânc convins Atingerea lor pricinueşte sufletului omenesc aproape aceeaş mulţumire ca şi atingerea, după necontenite jertfe, a unui ideal superior. In locuri prăpăstioase şi pline de primejdii, cum sunt acelea, a mişca o stâncă din loc înseamnă a mişca şi pe cele ce se sprijină pe dânsa, înseamnă a produce o întreagă prăbuşire, nu se produce deci fenomen de mişcare în acele părţi fără ca acel fenomen să nu fie urmat numai decât de-o nouă mişcare, de-o nouă schimbare a aspectului Erosiunea apelor, acţiunea destructivă sau constructivă a agenţilor naturali este aşa de puternică şi aşa de evidentă, încât am puteà spune — printr'o transpunere a principiului cauzalităţii în natură — că legea acţiunei şi reacţiunei este foarte desvoltată, aplicarea ei de jocul capricios al elementelor naturii e cât se poate de riguroasă şi momentană Iar Omul, care şi el nu este altceva decât o continuă acţiune şi reacţiune, uşor câştigă în temperamentul sau o notă din aplicarea grabnică a principiului cauzalităţii, uşor se poate desvoltà în sensul, nu numai de-a reacţiona rapid ca unitate asupra lucrurilor dinafară, dar şi de-a aplicà cu mai multă rigoare în lupta propriilor sale elemente sufleteşti, cari adesea se ciocnesc şi se încrucişază, — legea actiunei şi reacţiunei Intr'adevăr simţul realităţii este foarte puternic în acele părţi, nu al realităţii care se crează prin contactul oamenilor între dânşii, când lupta pentru existenţă, *selecţiunea naturală*, scoate la suprafaţă mai lesne pornirile răutăcioase ale sufletului omenesc decât cele sănătoase, şi simţul acelei realităţi, care se constată uşor în sinceritatea mişcărilor naturii (Cine nu cunoaşte uşurinţa cu care înşală câmpia pe călător?) Aşa se întâmplă apoi de omul rămâne mai curând ceeace se naşte decât ceeace ar putea deveni pe urma unei îndelungate convieţuiri sociale Căci şi Iancu a fost considerat de unii ca lipsit de simţul realităţii, dar nu s'a precizat în deajuns de care realitate. Iată de ce spuneam, că Iancu a răspuns provocărilor ungureşti mai mult în calitate de fiu al naturii, decât în cea de om al unor convingeri câştigate prin educaţia de care a avut parte, căci oamenii de ştiinţă şi fiinţele, cari îşi fac din a cugeta un scop al vieţii, judecă desigur, întrezăresc mai lesne adevărul, dar cugetarea adesea răpeşte avântul, naşte îndoială, deşteaptă presupuneri, ucide cu un cuvânt spontaneitatea

Mai au Moţii o însuşire, care merită să fie relevată cu acest prilej Ei nu strigă când ameninţă. Vorbesc tocmai aşa de liniştit ca şi când ţi-ar adresa cele mai măgulitoare cuvinte de laudă Cum se face aceasta la un popor destul de „gălăgios“, — cum e al nostru? Lucrul nu se poate înţelege altfel, decât că. distanţa dintre vorbă şi faptă e minimă, vorba din punctul de vedere al acţiunei, are la ei aproape aceeaş valoare ca şi fapta

Iancu dela sosirea sa în T.-Mureş până la cele două adunări dela Cluj Primele isbucniri revoluţionare.

Dar să ne întoarcem la Iancu Vom atinge viaţa sa de cancelist în T.-Mureş până la cele două adunări naţionale dela Blaj, vom preciză — prin puţinele informaţiuni istorice cari sunt aici răzleţe — atitudinea sa în aceste adunări memorabile, iar pe urmă vom spune câteva cuvinte şi despre perioada care se întinde între adunarea din 3/15 Maiu şi izbucnirea războiului civil în Transilvania

„După terminarea cursului juridic în anul 1845 Iancu, provăzut cu cele mai excelente atestate — precum ne spune „Magyarorszag és a nagyvilàg" în Nr 1 din a 1873 — s'à prezentat înaintea guvernului din Cluj, pentru a fi primit practicant fără salar Dar bietul Avrămuţ, pe semne nu şi-a dat seamă, că în această ţară până la anul 1848 nu tot „omul" erà om

Iancu — aşa zice numitul ziar — n'avea nici înfăţişare recomandabilă: el nu ştià să se încovoaie, nici să se linguşească Pe figura lui — înaltă şi pe faţa lui — superbă, bărbătească se oglindea timbrul acelei conştiinţe pe care singur convingerea meritelor o poate dà

El a fost respins pentrucă nu era nobil [1])

Am luat această informaţie, care cuprinde o caracterizare justă a „fiului naturii" din motivul, că ea a fost făcută de-un ziar al adversarilor săi şi împrejurarea aceasta îi împrumută valoare nepreţuită

Mâhnit până în adâncul sufletului de nedreptatea, pe care se întemeia sistemul privilegiilor nemeşeşti, Iancu plecă la Târgu-Mureş, unde „ s'a înscris la tabla regească ca cancelist, cu scop de a se pregătì pentru censura de advocat Advocat puteà fi şi dacă nu era nobil". Această pregătire ţinù aproape 3 ani In Târgu-Mureş se pregăteau pentru censură mai mulţi tineri români, în anii premergători evenimentelor revoluţionare se aflau întotdeauna câte doi trei practicanţi pe lângă acest for judecătoresc al Transilvaniei, „ dar atâţi Români n'au fost nici-odată ca în 1848" [2]) Nu ştim dacă tinerimea română din acest oraş a urmărit cu deosebită atenţie luptele cultural-politice, cari s'au dat de-alungul deceniilor în coloanele ziarelor ardelene, dar bănuim că glasul lui Gheorghe Bariţiu, care participase cu condeiul său modest, dar pururea neadormit la deslegarea problemelor resolvite tragic şi pasional în cursul revoluţiei, va fi pătruns prin mijlocirea foilor sale şi în acele părţi, ţinând în continuă agitaţie sufletul acelei tinerimi, cu atât mai vârtos, că în cercetarea problemelor naţionale, politice, culturale şi sociale s'a cheltuit adesea destulă vervă şi adesea destul şovinism intolerant din partea adversarilor neamului ro-

---

[1]) Sterca-Şuluţiu o c p 4

[2]) Papiu Ilarian, *Istoria Romanilor din Dacia superioară* II pag 107 (în notiţă).

mânesc. [1]) Adevărat, că nici Barițiu *nu era* omul convingerilor nestrămutate, care să cearnă toate evenimentele printr'o singură concepție, dar importanța, din punct de vedere educativ, național, a foilor sale stă în faptul că atacă toate problemele, resolvindu-le pe înțelesul tuturor, îndeosebi pe cele de-o arzătoare actualitate

Cât despre Iancu, deși nu avem nici-o mărturie directă asupra manifestărilor exterioare ale individualității sale sufletești, e de presupus, că participase totuș cu scânteia spiritului său ager, la toate fluctuațiile încăerărilor din presă, organizând mai vârtos în interior, decât făptuind în afară [2]) In psichologia tuturor oamenilor mari, mai ales a celor de acțiune, se pot constată trăsături mai mult sau mai puțin comune Una însă pare fundamentală tuturor Ei nu pornesc la luptă împotriva mediului înconjurător înainte de terminarea unei lupte mult mai crâncene Prima ciocnire se petrece în interior, între propriile elemente sufletești. Gândul birue mai întâi în împărăția vastă a lumilor interne, acolo se precizează și întărește direcția Așà se explică o tăcere mai îndelungată și tot astfel tăcerea vestește, aproape întotdeauna, *furtuna*

Din viața de cancelist a tânărului Iancu, lipsită de acțiuni aparținătoare istoriei, — întrucât furtuna nu se apropiase încă și spiritele nu se ascuțiseră îndeajuns — amintim două momente mai însemnate Ele ne dovedesc progresul enorm al năzuințelor spre luptă și biruința complectă a elementelor sale sufletești, cari cereau nivelare și echilibru social

„In anul 1847, — zice Șuluț în scrierea numită — fiind dieta convocată la Cluj, tabla regească, care făceà parte din parlament, își ținea ședințele în Cluj, din această cauză Iancu, care se pregăteà pentru censura de avocat, încă se afla acolo In 15 Ianuarie eram ambii

---

[1] Cu privire la luptele date de Barițiu, dela apariția foilor sale și până în revoluțiune pe terenul național, politic și cultural, și cu privire la ideile sale conducătoare, vezi· I Lupaș, Un capitol din istoria ziaristicei românești-ardelene, Sibiu 1906, acelaș, „Barițiu György, ar erdélyi román hirlapirodalom megalapitója" în Történeti Szemle din 1915 și Cheresteșiu Victor, *A magyarorszagi roman sajtó politikai vezer eszmei és munkája a szabadság elötti évtizedben* Budapest, 1917

[2] Cf Isaia Moldovan Din întâmplările vieții In anul 1845 Iancu se afla în Târgul-Mureș El locuia cu Iacob Bologa „în casa unde era spitalul vechiu Când mergeam Joia (la zi de târg) în Vașarheiu — zice Moldovan — îi cercetam, cu Bologa și cu Iancu pe astă cale am făcut cunoștință"

Iar puțin mai încolo „Intr'o Joi, mergând la Vașarheiu, iarăș i-am cercetat Era tatăl Iancului acolo, om frumos, înalt, îmbrăcat în port românesc cioareci de habă, peptar cusut cu fir de aur, un șerpar țântuit asemenea ici colea cu aur, om ca de 50—51 ani

— „Auzi Avrămuț, a zis către Iancu Numai azi mai stau, prea mult am zăbovit, am și eu lucrurile mele pe acasă, dacă mai sunt creditori, să vină să-i plătesc"

Veneau creditorii și toți cu galbeni erau plătiți

„Intr'o zi m'au cercetat Iancu și Bologa la casa mea în Chirileu" Moldovan avea pe masă *Gazeta, Foaia pentru minte, Foaia Poporului (?) și Organul luminării*

pe galeria dietei, el urmărea cu un indescriptibil interes desbaterile parlamentare

Guvernul, susţinut de partidul conservator reacţionar, voià, ca prin noul proect de lege, numit „urbariu“, să striveacă pe bietul ţăran cu desăvârşire

Lupta între liberali şi conservatori se dădeà cu destulă vehemenţă Baronul Dionisie Kemény, şeful partidului liberal, rostì cu acest prilej, o cuvântare îesufleţită de frumoase principii liberale si umanitare, care cerea emanciparea complectă a ţăranilor prin ştergerea grabnică a iobăgiei Majoritatea parlamentului primi însă urbarul,

„Iancu — continuă Şuluţ —, care ascultà cum se înpărţesc domnii pe pielea bietului ţăran, gemeà ca un taur ferecat şi tremura ca varza, o convulsiune şi nervositate l'a cuprins îl scuturau frigurile A trebuit să-l duc cu sila de-acolo, mă temeam că va face un scandal Pe drum către casă m am încercat să-l liniştesc, el însă mi-a zis: „Frate Şuluţ! nu te supărà pe mine, oricât de bun Român ai fi tu, tu nu poţi simţi durerea ce am simţit-o eu azi Tu şi familia ta nu sunteţi robi ca mine şi părinţii mei. Când acel nobil baron, care a vorbit ca un semizeu, a zis, că: „Nici acel pământ de trei coţi, care ne va acoperì trupul după morte, nu este proprietatea noastră“, erà să arunc din galerie între ei şi să-i isbesc de părete Nu cu argumente filosofice şi umanitare vei putea convinge pe acei tirani, ci cu lancea ca Horia“.

Aceste cuvinte admiţând chiar o esagerare din partea răposatului Şuluţiu, isvorâte din curăţenia unui suflet tânăr şi idealist se pot asemănă uşor cu ţâşnirile spontane ale unui isvor de munte, care clocoteşte multă vreme în sânul feciorelnic al unei stânci de piatră Undele lui năvalnice uşurează, puterile interioare îşi croiesc un drum, iar, în cazul nostru, sufletul se descarcă, pentru un timp măcar, de povara amărăciunei care a pus stăpânire pe dânsul In dosul frazelor se întrezăreşte tot mai mult fisionomia omului decis pentru o direcţie, ele ne arată că tânărul e pe cale de-a-şi câştiga acea formă a vieţii sufleteşti care-l sileşte la o *anumită* atitudine în fata evenimentelor. Personalitatea se formează, caracterul îmbracă haina simplă a statorniciei pentru întreg restul vieţii. De-aici înainte direcţia de luptă stăpânindu-l cu desăvârşie, oridecâte-ori e chemat să se pronunţe va acentuà această direcţie mai întâiu prin cuvinte, apoi prin fapte, cu tot avântul şi energia tinereţelor sale

Pentrucă tânărul practicant Iancu să devină însă un revoluţionar activ, se cereà, ca lupta să se decidă definitiv în interior, — temperamentul nu-i lipseà, suferea chiar de prea mult temperament[1]) — mai lipsià, în sfârşit, atmosfera încărcată a mediului social-politic din primăvara anului 1848 Aceasta atmosferă nu întârzie mult Evenimentele din 15 Martie (Pesta) şi 23 Martie (Cluj) stârniră şi în sânul studenţilor maghiari din Târgu-Mureş puternice valuri de entusiasm.

[1]) G Bariţ, *Părţi alese* II p 160 Caracterizându-l pe Iancu în câteva cuvinte spune că acesta „ . când il irita cineva, devenia teribil “

Veştile despre cele întâmplate la Cluj sosiră în acel oraş abià cu două zile mai târziu Pretutindenea se ţineau întruniri politice, urmate de demonstraţiuni gălăgioase în favorul *uniunei* Dar duhul răsvrătirei, care însufleţià acele consfătuiri, era îndreptat la început împotriva sistemului economic, împotriva feudalismului, care creiase de-alungul veacurilor condiţiuni sociale atât de excelente pentru unii şi aşà de umilitoare pentru alţii Spiritele erau stăpânite în primele momente ale bucuriei de puterea magică a ideilor de libertate socială şi umanitate şi poate în socoteala acestei împrejurări trebue pusă şi şovăiala tinerimei române care, crezând că ştergerea iobăgiei şi schimbărilor sociale dependente de dânsa vor creà şi pe seama poporului român alte condiţiuni de viaţă, luă parte la aceste întruniri, aprobă idea uniunei, deşi plutind *de-ocamdată în siguranţa* desorientării Mai contribuì, în mare măsură, la această desorientare lipsa unei culturi naţionale unitare, care pornind dela isvoarele vieţii din trecut să fi disciplinat armonios şi în sens naţional toate aspiraţiunile de egalitate şi libertate socială Un pas mai hotărât făcù tinerimea română în seara de 26 Martie, când „ veni la Oşorheiu Nicolae Bârlea dela Blaj, nepot al episcopului, un naţionalist înflăcărat" El spuse, că şi „profesorii din Blaj, împreună cu tinerimea şcolastică şi alţi inteligenţi ţinură ieri, şi ţin şi acum, conferinţe, în cari se consultă serios, ce ar fi de a se face pentru naţiune, cei mai mulţi sunt învoiţi în puntul naţionalităţii, ei vreau să ştie, ce vreau şi tinerii din Oşorheiu, ca să lucreze toţi în consonanţă". Indată se adunară seara toţi cancelişti români în număr de de vre-o treizeci inşi la locuinţa cancelistului Avram Iancu Entusiasmul şi unirea condecora adunarea aceasta şi acum ca întotdeauna. Adunarea, după ce ascultă cu multă bucurie din graiul lui Bârlea mişcările nationale din Blaj, formă concluzul următor, „ca pe dumineca Tomii după Paşti toţi tinerii câţi se află în aceasta mică adunare cu toţi cunoscuţii lor civili şi preoţi, inteligenţi şi ţărani pe câţi îi vor putea înduplecà să se afle în Blaj, unde aflându-se mai mulţi să poată face paşii necesari în cauza naţională" [1]) Tinerii întăriră hotărârea luată prin următorul jurământ: „Ne jurăm fraţilor! ca pe dumineca Tomii prin foc şi prin apă şi prin toate pericolele vieţii vom conveni în Blaj — nu numai noi, ci sperăm, ca şi alţii, cari vreau salutea naţiunei noastre" Iancu urmărea cu multă pasiune şi consfătuirile studenţilor maghiari „Intr'una din serile din Martie, tinerimea română şi maghiară — zice istoricul maghiar Kővári — petreceà împreună. Un individ din mulţime, uscăţiv şi cu faţa împodobită de-o barbă roşietică urmărea cu privirea întunecată discuţia în chestia eliberării ţăranilor şi în sfârşit exclamă „Răscumpărare eternă, fără despăgubire, sau moarte!" „Individul" cu faţa întunecată era Iancu! Cetind aceste cuvinte, ni-aducem aminte de acei cărturari de meserie, bărbaţi de stat cu vechiu şi întemeiat renume, sau de acei făuritori de teorii, mai mult sau mai puţin încâlcite, cari, în mândria lor de-a îndrumà viaţa publică a unui neam, se străduise din răsputeri, ca glasul lor

[1]) Papiu, *Istoria Românilor din Dacia superioară* II pp. 107—108

pretutindeni să fie urmat de răsunet, sfatul lor să fie ascultat, iar scrisul lor să se răspândească în toate păturile societăţii, stârnind valuri puternice de echou Rostite de-un asemenea teoretician, cuvintele Iancului ar putea revelà în puternica lor simplicitate o fericită inspiraţie momentană, *ad hoc*, dar Iancu „ n'a fost orator în sensul modern, parlamentar — zice Bariţ[1]), — el nu ştià ce sunt sofismele; vorbià foarte rar către mulţime; însă parcă-l vedem şi acum înaintea ochilor, că de câte-ori luà cuvântul, în faţa lui jucau razele unei inspiraţiuni misterioase, de care nici el nu-şi puteà dà sama ..." Sfinţite, deci, prin supremul sacrificiu al vieţii întru realizarea lor — ele câştigă, din punctul nostru de vedere, cu totul o altă însemnătate, în urma cuvintelor străbătute de-un puternic avânt de tinereţe se desluseşte fisionomia sufletească a unui om *chinuit* de problemele sociale ale vieţii Pentru omul acţiunii prin excelenţă ele îmbracă forma unei sinteze de aspiraţii, vădesc hotărârea fermă a unui suflet închinat spiritului vremii, cu alte cuvinte o întreagă *doctrină de viaţă*

„Abià se auziră aceste cuvinte — continuă Kővari — şi în dimineaţa următoare nu se mai văzù nici-un tânăr român în Oşorheiu". Iancu se depărtă în munţii Abrudului, locul său de naştere

Nu mult după aceasta, în 1 Aprilie, Iancu, însoţit de Bârlea, Papiu Ilarian, Samoil Poruţiu şi Florian Micăş, călători la Blaj, unde luă parte la o întrunire a canonicilor şi profesorilor [2]) In această întrunire a canonicilor se luară mai multe măsuri cu privire la adunarea fixată pe Dumineca Tomii şi conducătorii ei se hotărâră a întrebuinţa spre lăţirea cât mai grabnică a acestei idei în massele mari ale poporului — tineretul din şcolile Blajului „După consfătuire Iancu — zice Moldovan [3]) ne cercetă pe noi în seminar şi ne îndemnă s'avem curaj pentru apărarea cauzei naţionale In numele tinerimei îi răspunsei eu, asigurându-l cu ochii scăldaţi în lacrimi, că tinerimea română din Blaj, având în vedere sfinţenia acestei cauze, nu va cunoaşte nici-o osteneală, că nici chiar moartea nu va fi în stare să o reţină dela datorie şi că va cutreerà ţara pentru a convocà poporul la adunare După frăţească înbrăţişare şi strângere de mână Iancu se depărtă cu ai săi"

In timpul acesta chemarea lui Bărnuţ la lupta pentru „libertate şi independenţă naţională" se răspândi în toate unghiurile Ardealului, iar studenţimea Blajului încă îşi împlinì datoria cu deplină vrednicie, îndemnând poporul de prin satele pe unde treceà în drumul său spre casă, să ia parte în număr cât mai impunător la adunarea proiectată Consfătuirile locale începură şi înainte de data aceasta Aşà de ex în Abrud şi în Câmpeni, unde se ţinură adevărate adunări naţionale Cea din Abrud avù loc, după repetatele stăruinţe şi osteneli

[1]) Bariţiu, *Părţi alese* II p 164

[2]) Iancsó B *A román nemzeti törekvesek története* II p p 438—39

[3]) In ale sale *„Memorii din 1848—49"* p 8

ale tânărului advocat din Zlatna, Ioan Buteanu şi ale parohului din Roşia, Simion Balint, în ziua de 3 Aprilie Românii din Zarand încă se grăbiră a luà parte în număr destul de frumos[1]) la această adunare, unde se formulă la sfârşit o petiţie, cu scopul de-a fi trimisă la Cluj şi înaintată dietei ardelene. Ea cuprindeà postulate naţionale ca acestea existenţă naţională independentă, poporul român să fie recunoscut de-a patra naţiune, egalitate confesională, etc [2]) In caz de împlinire grabnică a acestor postulate naţionale, Românii mărturisesc, că vor primi chiar şi unirea Ardealului cu Ungaria [3]) Ca în toate momentele mari şi însemnate ale vieţii noastre naţionale, aşà şi de data aceasta *dorul de libertate* în Munţii Apuseni se arătă mai puternic Cu două zile mai târziu şi Românii de pe valea Arieşului se strânseră la Câmpeni, cheia celor două „râuri" şi unde — după multe desbateri — primiră aceeaş petiţie, pe care o primi şi adunarea din Abrud „Cuprinsul petiţiunii fu moderat, glasul ei obiectiv şi cinstit, însă consfătuirile agitate şi zgomotoase" [4]) Iancu, ca unul de pe Arieş, „se aflà de faţă, se pare însă, că în afară de cuvintele „De azi înainte numai de mine şi de Impăratul să ascultaţi",[5]) pe care le rosti cu acel prilej, — nu avu o parte mai însemnată în desbaterile adunării. Prin aceste puţinele cuvinte însă, Iancu arătă *imposibilitatea traiului pacinic cu Ungurii*

„Din acest moment, Iancul devenind cel mai iubit om al Moţilor, guvernul transilvan a trimis în munţi pe vice comitele George Păgânul, nobil român, de neam din Clopotiva, cu o companie de soldaţi ca să pue mâna pe el Espediţiunea militară a stat mai bine de-o lună de zile în Vidra de sus — dar Iancu scăpă ascuns într'o puternică pădure de fagi" [6])

---

[1]) Szilágyi F., *Alsófehérvármegye 1848—49-ben*, Nagy-Enyed 1898

[2]) Iancsó B o c p 443

[3]) *Ibidem* Programul adunării fu stabilit anterior într'o consfătuire a inteligenţii române din Cluj, în ziua de 28 Martie In această întrunire Buteanu avu rolul principal (p 442)

[4]) Szilagyi F o c p 30

[5]) Probabil acele cuvinte au dat naştere felului cum a interpretat poporul, în perioada luptelor, acţiunea lui Iancu Din ceata oştenilor încercaţi şi vânjoşi, cari ascultau odinioară cuvântul prefectului, un singur om a avut fericirea de-a vedeà visul eroului împlinit Numele lui e Ioan Benea (din Tărăţel, lângă Brad) Dânsul mi-a împărtăşit, cu graiul domol, dar răspicat, tradiţia, care circulă şi azi prin munţi despre faptele eroului şi îndeosebi despre motivele, cari l-au îndemnat pe Iancu să răsvrătească munţii

„Odată — îmi spunea Ioan Benea, vesel şi darnic la vorbe — Iancu se întorceà dela şcolile cele mari împreună cu tânărul Franz Iosif In drum spre casă Franz Iosif zise către Iancu „Ascultă Iancule, eu nu peste mult voi fi împărat în Viena Mie-mi place mult purtarea ta, de-aceea eu voi stăpâni din Viena, iar pe tine te voi face *crăişor în munţi*.

— Noi pentru aceasta am ascultat de dânsul — încheià moşneagul — care păreà a fi un îndărătnic împotriva sorţii

[6]) T Frâncu şi G Candrea, *Românii din Munţii Apuseni*, Bucureşti 1888 p 298

Caracterul şi importanţa celor două adunări naţionale dela Blaj

Ajungând la cele două adunări naţionale dela Blaj, la prima, adecă la cea din Duminecа Tomii, ne vom opri mai puţin, întrucât cu acel prilej „ nu s'a luat nici-un conclus, pentrucă nu s'a ţinut nici-o şedinţă "[1]) Ea cu toate acestea îşi are importanţa ei prin faptul, că a pregătit spiritele — în contra tuturor sforţărilor guvernului — pentru marele act naţional din 3/15 Mai, stabilindu-se de pe-atunci direcţia în care aveà să se pronunţe românimea ardeleană în chestia unirii Ardealului cu Ungaria şi realizându-se primul raport de afinitate sufletească între conducători şi conduşi

Impreјurările, între cari se ţinù această adunare, sunt povestite de Papiu cu multă căldură [2]) El ne spune, că la 10 ore de dimineaţă se apropie şi Iancul şi Buteanul, venind la adunare cu muntenii Insufleţirea poporului erà de nedescris Iancu şi Buteanu se adresară poporului — care-i purtà în triumf, de pe treptele catedralei, bineventând mulţimea venită din toate părţile Ardealului Şi în această adunare, ca şi în cea dela 3/15 Mai, tineretul şi-a câştigat meritul nepieritor de-a fi luminat poporul asupra drepturilor sale fireşti In cuvintele de îmbărbătare ale clericilor şi „juraţilor" motivele sociale ocupau locul de căpetenie Bariţiu ne mai povesteşte, că în adunarea dela Duminеca Tomii se petrecură şi câteva „scene picante", în cari poporul, înviorat de presimţirea unui viitor mai demn, îşi dădù pe faţă neîncrederea în cei doi comisari ai guvernului, apărându-şi cu credinţă tribunii şi silind pe comisari a le da câte-o „ adeverinţă, că nu li se va întâmpla nimic" [3]) Intre cei trei tribuni, cari primiră o asemenea adeverinţă, [4]) un fel de *salvus conductus*, se aflà şi Iancu.

Cât despre a doua adunare dela Blaj, e de accentuat dela început, că această adunare — în conrast cu toate manifestaţiunile politice naţionale de până atunci — a fost **o faptă a naţiunii întregi.** Inţelegem prin aceasta atât, că nu lipsì din mijlocul frământărilor revoluţionare din 3/15 Maiu nici chibzuiala şi judecata rece a bătrâneţelor, nici avântul tinereţelor şi nici maiestatica voinţă a forţelor naţional-elementare In cursul ei se validitară 1° *raţiunea*, clară, scru-

---

[1]) Păcăţian, *Cartea de aur* I p 266

[2]) G Bariţiu o c p 96

[3]) Bariţiu o c p 141

[4]) Cuprinsul ei e următorul: „Subscrişii dăm adeverinţă, cumcă Ioan Buteanu, Alexandru Papiu şi Avram Iancu, provocaţi fiind de către noi în înţelesul rescriptului dela guvern, au indemnat pe poporul plătitor de dare, care se adunase astăzi în acest comitat Alba Inf la Blaj, să se împrăştie şi după ce vor merge acasă să fie pe pace La aceste poporul s'a şi împrăştiat Astfel pentru cele întâmplate în ziua de azi nu ne vom atinge de ei, pot să meargă în pace către casă, — ceeace recomandăm şi altora Blaj, la 30 Aprilie 1848
Fosztó Menyhárt m p., jude suprem Miksa Janos m p vicecomite,

3*

tătoare, cu pretenţiile ei de-a descoperì şi recomandà alte raporturi, mai fireşti, între cele trei naţiuni ale Transilvaniei şi între clasele sociale existente, — decât cele vechi şi urgisite, 2° *însufleţirea*, care sileşte sufletele la o visiune mistic-optimistă a lumii şi vieţii, prin urmare flacăra şi avântul care face elementul de legătură, în toate actele de revoltă ale unui popor, între atitudinea plină de demnitate a teoreticianului cu fruntea senină şi între simplicitatea curată şi naivă a celui de pe urmă ţăran muncit de spasmele frigurilor revoluţionare şi, în sfârşit, 3° *pământul* cu fiinţele sale smerite, ţărâna cu creatiunile sale imediate

Rolul tinerimei în cele două adunări. Atitudinea lui Iancu.

Rolul lui Simion Bărnuţ l-am schiţat în alt loc al acestui capitol Urmează să arătăm partea tineretului în meritele acelei adunări, adică psihologia generaţiei *tribunilor*, cari câştigară cu acel prilej multe şi însemnate biruinţe morale Secretul acestor biruinţe morale este acelaş cu secretul alipirii poporului de dânşii în cursul faptelor militare, când, cu mijloace materiale insuficiente, se câştigară importante succese strategice

Bărnuţ pornì — precum se ştie — dela pasările cerului, cari simt instinctiv schimbarea vremii şi prezentă mulţimii „ până la cele din urmă consecvenţe, toate postulatele, ce resultă din ideia de naţionalitate" [1]) Discursul său aşa cum îl cunoaştem, în forma originală, nu puteà fi gustat de mulţime, căci — deşi îmbrăcat într'o haină simbolică — erà prea înalt pentru massele mari ale poporului. Tineretului îi revine meritul de-a fi împărtăşit simplu, dar convingător, esenţa acestui discurs iobagilor însetaţi de dreptate, căci între ultimele existenţe ale raţiunii pure şi între sufletul naiv şi impresionist al mulţimilor se deschideá o adevărată prăpastie Şi nu atât fondul, cât forma discursului, adică limbagiul filozofic şi savant, formă greutatea la înţelegerea lui „Moldovenii zic că predicile politice de pe câmpul Blajului dela 1848 — spune Aleco Russu — [2]) s'au ţinut într'o limbă necunoscută celor patruzeci de mii de Români adunaţi, şi că acea adunare fără Iancu, fără Buteanu şi fără alţi feciori asemenea, ce nu vorbea după gramaticele şi lexicoanele Blajului, ar fi fost o mare mistificaţie" Tot în legătură cu limba întrebuinţată de cărturari în cuvântările politice ne mai spune Russo [3]) că „ .în ziua aceea frumoasă un lucru însă lipseà pe câmpul Blajului limba! Inteligenţii, fraţi şi fii ai miilor de Români adunaţi de pe tribunele câmpului libertăţii, nu vorbiau româneşte, şi vântul învietor al acelei zile mă-

---

[1]) I Lupaş, *Mitropolitul Andrei Şaguna* Sibiu 1911 p 60

[2]) *Scrieri* Bucureşti 1908 (ad Academiei) p 80

[3]) In ale sale *Cugetări şi Amintiri* p 17. (ediţia publicată de P V Haneş)

rețe purta pe de-asupra capetelor o babilonie de cuvinte stropşite şi smulse din latineşte [1]) pe care bieții Românı nu le înțelegeau nici decum, deşi le primiau ca semne de mântuire zicând o fi, dar. aşa o fi!"

„Intr'o sută sau două de inteligenți ce se aflau atunci la Blaj, numai pe doi bărbați i-am auzit grăind româneşte cu Românii, şi aceştia, când îi ascultă vorbind, strigau. aşa! aşa e!, iar nu o fi. aşa o fi! Unul din acei doi ziceà „Ungurii vreau Unio! ştiți ce vrea să zică Unio? Vrea să zică că pân'acum ei ne-au încălecat pe păr şi acum vrea să ne pună şi şaoa în spinare!" Al doilea strigă „Uitațivă pe câmp. Românilor! suntem mulți ca cucuruzul brazilor, suntem mulți şi tari că Dumnezeu e cu noi!" — Dintre aceşti doi Români cari grăiau româneşte, Ungurii l-au spânzurat pe unul, „iar pe celalalt Românii l-au numit cu falǎ Impăratul Munților!"

Din roflexiunile şi observațiile drepte şi întemeiate ale lui Russo reținem faptul, că e singurul, care accentuiază în de-ajuns meritele lui Iancu în stăpânirea masselor populare şi, preste tot, meritele şi jertfa de sine neprecupețită a acelei studențimi, care prin felul ei de-a fi vioi şi desinteresat, deşi, — cum accentuasem într'alt loc, — cam desinteresată la început — se impusese prin alungarea dela sine a tuturor prejudecăților, prin misiunea ei de propoveduitoare a unui crez politic în păturile largi ale națiunii şi prin contopirea sa cu individualitatea sufletească a neamului din care făceà parte [2])

Iancu care-şi câştigase destulă popularitate şi până la data adunării — probabil cutreerând munții şi îndemnând în toate părțile, — sosì la Blaj în preziua adunării El se odihni cu Muntenii săi în comuna Ciufud, de lângă Târnava mare, de unde Moții „ înarmați cu topoare şi lănci îşi fac întrarea în Blaj, în sunetele marşului memorabil, cântat de profesorul Begnescu

Astăzi cu bucurie
Românilor veniți
Pe Iancu în câmpie
Cu toții să-l însoțiți
Spălați armele voastre,
Curând să alergați
Din plaiurile noastre
Pe barbari s'alungați!" [3])

Iancu venì la adunare „ .îmbrăcat în costum de muntean, cu şerpar şi pistoale la brâu" Evident, că pe lângă frumseța sa clasică, el se mai impusese şi prin îmbrăcăminte, căci simpatia mulțimilor nu este întotdeauna consecința firească a superiorității celui simpatizat, ea mai este adesea şi-o puternică afecțiune pentru exterior

[1]) Vezi *Organul luminării* din Blaj (Nota lui Russo)

[2]) G O Goga, *Luceafărul*, 1903 p 171

[3]) A Lupeanu, *Călăuza Blajului* Blaj 1922 p 24

De-altfel eroul de mai târziu întruniă toate calităţile, cari alcătuesc împreună o personalitate puternică o vie şi pătrunzătoare inteligenţă, o credinţă politică nestrămutată, mărturisită cu o sinceritate sălbatică şi, în sfârşit, şi un exterior impunător Toate acestea luminate de farmecul unei tinereţi pline de avânt şi de hotărâre, erau în stare să vrăjească mulţimile cu atât mai vârtos, că Iancu, prin faptul că nu se adresa decât foarte rar mulţimilor, înfăţişă mai curând fisonomia eroilor tăcerii, cari prefac şi selecţionează intern — fără multe manifestări exterioare — dar când mărturisesc celor din jur o convingere, o fac aceasta cu toată văpaia aprinsă a credinţii.

El nu se manifestă decât de două ori în cursul adunării, însă aşà precum o cereà caracterul său resolut· scurt, scânteitor, ferm şi convins. „Pe câmpia libertăţi din Blaj, la 1848 între tinerii, cari formau garda de onoare a comitetului naţional, se ridică unul de-o frumseţă clasică, îmbrăcat în costum de muntean, cu şerpar şi pistoale la brâu"[1]) Hotărârile adunării fură aprobate de mulţime, când Ungurii începură a puşcà dinspre Mănerade Iancu scoţând un pistol de după brâu şi descărcându-l strigă. „Intre noi şi unguri, numai acesta va decide,!" Mulţimea adunată simţi instinctiv, că „ acesta e eroul, pe care-l aşteptau de-atâta vreme"[2])

Iancu, deşi ales între membrii comitetului naţional, nu luă parte activă la desbaterile si consfătuirile comitetului, probabil văzându-se tinăr şi încrezându-se în Simion Bărnuţ — pe care-l adorà ca pe-un idol El făcù o singură propunere, şi anume atunci, când s'au ales membri pentru comisiunea, care aveà să intervină la Cluj pentru eliberarea lui Micheş Iancu îşi exprimă dorinţă de-a se alege pentru această comisiune asesori mai bătrâni, căci spuneà dânsul „Dacă se vor trimite delegaţi mai tineri, aceştia nu vor aşteptà ca guvernul să deschidă uşa "

Legăturile dintre Iancu şi Bărnuţ Sbuciumul sufletesc al celui din urmă şi evenimentele din vara anului 1848

După adunarea din 3/15 Mai, Ungurii începură persecutarea inteligenţii române care convocase şi conduse adunarea cea mare, cât şi cea dela Dumineca Tomii Iancu, retrăgându-se în munţi, întruni poporul în mai multe locuri, explicându-i hotărârea luată la Câmpia Libertăţii La insistinţa magistratului dela Abrud, guvernul trimise putere armată ca să-l prindă pe Iancu[3]), dar acesta scăpă mergând în grabă la Sibiu unde „ .întră cu Bărnuţ în legături de amiciţie intimă Cuvintele acestuia erau sancta scriptura pentru el"[4])

---

[1]) Dr I Radu *Anuarul XLIII al liceului „Avram Iancu" din Brad, pe anul şcolar 1920—21*, pag 19-21

[2]) Dr I Radu *l cit*

[3]) Sterca-Şuluţiu o, c p 7—8

[4]) I Puşcariu, *Notiţe despre întâmplările contemporane* p 30

Mulţi dintre istoricii străini, maghiari îndeosebi, susţin despre Iancu că nu şi-a însuşit în cursul revoluţiei, nici pe departe măcar, substratul ideologic al mişcărilor noastre naţiònale şi, că acesta a luptat mai curând ca un duşman neîmpăcat al rasei ungureşti, decât ca un erou convins de sfinţenia cauzelor naţionale Legăturile strânse dintre Bărnuţ şi acesta vor fi în stare, desigur, să spulbere pentru totdeauna această părere rătăcită Şi nu numai atât. Observând fazele prin care a trecut revoluţia românilor de dincoace de Carpaţi — se poate afirmà cu mai multă probabilitate de adevăr, că, după desfiinţarea comitetului naţional şi după ce firul ideologic al revoluţiei — tors cu atâta măestrie de logică biruitoare a lui Bărnuţ, începuse a se resfirà — prin curmarea oricărei activităţi efective a membrilor comitetului — capitalul moral al mişcărilor revoluţionare trecu asupra tânărului advocat, drept moştenire dela Simion Bărnuţ, nu pentru al frământà şi modificà în sens evolutiv ci pentru *al scoborâ din sferele senine ale speculaţiunilor abstracte, pur filosofice, în mijlocul unor realităţi politice şi sociale ale Transilvaniei,* cercând al realizà în parte măcar, într'un spaţiu geografic mai restrâns de mijloacele reale şi materiale ale căruia dispuneà în toată puterea cuvântului, graţie mai multor împrejurări locale

Mai multe sunt împrejurările, cari au contribuit la această moştenire grea Mai întâiu de toate caracterul mai mult sau mai puţin asemănător al tuturor revoluţiilor, cari având-şi procesul determinat de concursul capricios al împrejurărilor, schimbă des eroii principali, ajutând realizarea unor tendinţe şi zădărnicind întruparea altora. Iar pe de-altă parte şi caracterul căpeteniilor înseşi, cari, adeseori, nu sunt create pentru *toate* fazele revoluţiei.

Perioada de timp, care se întinde dela 13/15 Maiu până la izbucnirea celui mai sângeros războiu civil, se poate numi cu drept cuvânt o perioadă de sbucium şi precipitări Aceasta, considerând atât individualitatea lui Iancu care creşteà în proporţii însemnate, cât şi situaţia excepţional de tulbure, în care se aflà Transilvania în vara anului 1848. In cazul dintâiu o personalitate pe deplin formată, un caracter şi o voinţa, care, — chemată fiind a conduce o altă perioadă a revoluţiei, decât cea sufletească — se sbuciumà în chinurile celei mai nerăbdătoare aşteptări, iar în al doilea rând un mediu social politic confus, nelămurit, în care pasiunea începeà a birui raţiunea sănătoasă şi consideraţiunile superioare de umanitate, o atmosferă înăbuşitoare, în care egoismul de rasă vesteà sinistra biruinţă a tendinţelor spre fapte precise, şi măcelurile din toamna aceluiaş an Fără îndoială, că faptele nesăbuite şi provocătoare ale guvernului maghiar, care nu cântări în de ajuns — cum amintisem într'alt loc — importanţa chestiunei naţionalităţilor, contribui în cel mai înalt grad la accelerarea procesului revoluţiei, pregătind faza războinică a acesteia, în care setea de dreptate a sufletelor recurse la ultimul mijloc de-a rezolvi problemele politice şi sociale *la puterea armelor ucigaşe*

Omorul dela Mihalţ.

Din toate atrocităţile provocătoare şi răscolitoare de patimi amintim omorul dela Mihalţ „baptismul de sânge al Uniunei" — cum îl numeşte Bariţ, întrucât — după spusele aceluias autor — cazul cu livadea grofului Eszterhazi — puteà deslănţuì furia celui mai crâncen războı în Trasilvania Vestea despre măcelul dela Mihalţ o primi Iancu în Sibiu, unde se afla refugiat cu ceilalţi membri ai comitetului naţional Impresia lăsată de dânsa fù din cele mai puternice, lăsând să se vadă şi de astădată omul de acţiune prin excelenţă Că Iancu nu pornì imediat la luptă cu muntenii săi se datoreşte celorlalţi membri ai comitetului, cari-l înduplecară să-şi amâne executarea planului său pentru alte momente mai potrivite [1])

Tot în Iunie mai avu loc şi o întâlnire a tânărului revoluţionar maghiar Paul Vasvari cu Iancu la locuinţa celui din urmă Vasvári se convinse în curând, după o înfocată convorbire, că. „Iancu e un om extraordinar, e un om cu sânge rece, talentat, dară când vorbeşte despre suferinţele naţiunei sale, e fanatic, îi scânteiază ochii, şi poţi vedeà într'ânsii făclia revoluţiunii aprinsă" [2])

Târgul din Câmpeni încă se ţinù în Iunie, când Iancu, folosindu-se de acest prilej, vorbì din nou poporului, aducându-i la cunoştinţă atrocităţile Ungurilor şi, înainte de toate, omorul dela Mihalţ După retragerea comisiunii, care aveà însărcinarea să-l prindă el apărù din nou la Câmpeni în ziua de 16 Septemvrie unde prânzì împreună cu pretorul Carol Mester, în locuinţa lui Dumitru Moga, controlor fiscal [3]) Şi de data aceasta se adresà poporului din piaţă, îndemnându-l să se înarmeze şi aşà să ia parte la adunarea dela Blaj, care avù loc către sfârşitul lui Septemvrie El mai vestì poporului o adunare la Câmpeni, proiectată pe ziua de 18 Septemvrie, cu intenţia de-a purcede şi aici

---

[1]) După ce vestea omorului dela Mihalţ sosì şi la Sibiu — comitetul naţional se întruni într'o şedinţă pentru a vedeà, cari sunt măsurile ce trebuesc luate faţă de-o asemenea faptă barbară Şedinţa fu din cale afară de furtunoasă, mai ales tinerii clocoteau de mânie

A doua zi — ne spune Bariţ, de unde luăm această informaţiune — merge Iancu la Bărnuţiu şi dela acesta la redactorul Gazetei Eu plec, le zice el, îmi adun pe oamenii mei bine armaţi şi voi să-mi răsbun pentru sângele vărsat

Avrame, te rugăm pentru tot ce ai sfânt, nu face una ca aceasta Dacă îţi este jale de familiile orfane, cugetă prea bine, că prin violenţa ta vei face însuţit mai multe orfane Vezi tu bine din câte aflăm noi aici pe loc, că până acum comandantul general este aplecat a pune toate trupele la dispoziţiunea guvernului Ce va fi mane, ştie numai cel prea înalt Inţelege bine, că noi nu zicem că să nu vă armaţi, ci tocmai din contră, să vă deprindeţi pentru orice caz cât se poate mai bine în arme, uite aşà, cum vezi aici şi aiurea pe săsime ieşind mai în toate zilele la exerciţiu

Nu ştiu câte-i vom mai fi vorbit, îmi aduc numai aminte, că Iancu după o pauză scurtă, suspinând ne zise „Dacă este aşà, de dvoastră ascult, dar să ţie minte Secuii" Şi după acestea plecă a doua zi" (Bariţ, „Părţi alese" . II p 164—165)

[2]) Sterca-Şuluţ o c p 12

[3]) Szilághi F o c p 61—62

împotriva Abrudului, unde S Balint şi T Cioc se aflau ferecaţi în lanţuri Aceasta însă nu avù loc

Tot Szilágyi F dela care împrumutăm aceste informaţiuni — ne mai spune, că locuitorii din Câmpeni (cari locuitori? Probabil Ungurii) trimiseră la Iancu, în ziua de 17 Sept. o delegaţie de 40 de membri, care protestă împotriva concentrării cetelor înarmate în frumosul orăşel de munte. Iancu intră însă în Câmpeni, în fruntea a 900 de Moţi, şi, cucerindu-l plecă la Blaj, înmulţindu-şi mereu gloatele în drumul său Tot în aceeaş zi se revocă din partea comitatului şi ordinul de-al prinde şi vestea o primì Iancu chiar personal, dela pretorul amintit, fără a spune un singur cuvânt acestuia.

Iancu, noul Decebal.

Din cele câteva amănunte, care ne arată micile frământări ale masselor populare din Munţi, resultă, că spiritele începeau a fi agitate, conflictul luà proporţii tot mai mari, iar isbucnirea războiului civil nu mai erà decât o chestiune de timp. Chiar şi Saşii simţiau instinctiv o afirmare serioasă a poporului român Micul popor cu aspiraţii burgheze se umplù de teama unui nou *avânt dacic* şi de apariţia unui nou *Decebal* Dovada o avem în versurile următoare, cari circulau printre rândurile Saşilor

„Und doch, doch sollten so die Wurfel fallen?
Kein Sachsenland sollt' mehr bestehen?
Der deutsche Laut im deutschen Gau verhallen,
Und unter einem Mischvolk untergehen!
Das Aug' gewohnt nach Wien den Blick zu senden,
Soll wider Willen anderwarts sich wenden!

Erloschen soll der Brennpunkt deutscher Treue
Sie hat in Hermannstadt kein Banner mehr
Nach Blasendorf zu der Verschmelzungsweihe
Zieht siegberauscht der neue Dazier
Und zwingt dich — der dem Hause Habsburg eigen,
Vor einem neuen Decebal das Knie zu beugen

Willst du mit diesem Dazier dich messen
Der durch die Glaubensbande bis zur Neva reicht?
Und schlau gedeckt durch nordische Finessen
In Bukarest und Jassy dir die Zahne zeigt?
Ach Gott! der deutsche ist von aller Welt verlassen,
Wenn seine Sterne an dem Thron erblassen"[1])

[1]) I Lupaş, *Cincizeci de ani dela moartea lui Avram Iancu*, Patria Nr 139, 1922 (numărul de aniversare)

Prefectul și legiunile sale.

Probleme cari se ivesc în legătură cu acțiunea lui Iancu și a celorlalți tovarăși ai săi

Evenimentele militare din Munții Apuseni ai Transilvaniei sunt cuprinse în cele trei rapoarte ale prefecților de odinioară Luptele purtate de Iancu, *Craiul munților*, sunt descrise, „întrun stil militar clar și concis," în raportul său publicat la anul 1884 Povestirea lor este neinfluențată și nicidecât exagerată O expunere amănunțită și documentată a acestora — pe lângă că ar fi cât se poate de anevoioasă — ar fi, prin urmare, și de prisos

Nu s'ar puteà încercà o asemenea expunere până în cele mai mici amănunte din mai multe motive

Mai întâiu de toate lipsesc documentele directe prin cari s'ar puteà preciză cu cea mai mare aproximație unele date și s'ar puteà luminà mai intens anumite situațiuni milițare, căci reacțiunea munților împotriva terorismului maghiar are un caracter cu totul *particular*. Ea fiind, isvorâtă din spontaneitatea sufletului popular și consituind răspunsul imediat al acestuia la anumite atrocități săvârșite de guvernul maghiar în cursul verii — s'a susținut și alimentat mai curând din isvorul nesecat al eroismului strămoșesc, decât prin alte mijloace, cum ar fi planurile chibzuite, calculate până în cele mai neînsemnate amănunte, ale unui stat major, sau alte multe mijloace născocite de erudiția militară modernă Evident deci, că însemnări militare de-ale căpeteniilor, bogate în *destăinuiri sufletești*, sau reflexiuni imediate, făcute sub *impresia evenimentelor*, nu există, fie din slăbiciunea acestor căpetenii, fie din alte motive

Caracterul local al acțiunii lui Iancu

In legătură cu lupta eroică a Moților sunt însă alte probleme, cari merită să fie relevate chiar, dacă resolvirea lor nu ar reuși pe deplin, cu atât mai vârtos, că un factor, care condiționează, mai mult decât oricare altul, viața istorică a unei regiuni, anume mediul geografic cu isvoarele sale de viață și *stările sale de conștiință populară aparte* deși făcând parte integrantă dintr'un întreg indisolubil — merită, în cazul nostru, o deosebită atenție Căci, fără înconjur frumoasa

şi impunătoarea mişcare a tinerilor prefecţi şi tribuni din acele regiuni muntoase, unde atât romantismul cât şi mizeria vieţii se pot desvoltà alături, îndemnând la fapte şi determinând schimbări, are — dacă nu prin scopul, pe care-l urmăreà acea mişcare, adică: dobândirea drepturilor naţionale fireşti — cel puţin prin energiile sufleteşti, cari s'au cheltuit în cursul ei, un puternic *înţeles local* Local nu numai prin felul cum poate acţiona trecutul, cu toate fenomenele lui de viaţă, asupra unei generaţii, ajutând manifestarea unei conştiinţe de drept, sau o tendinţă de schimbare a condiţiunilor de traiu în prezent, ci local şi prin anumite împrejurări de viaţă sufletească independentă de timp, *aceeaşi* în toate vremurile

Pentru a înţelege mai bine această mişcare, vom cercà să arătăm, în cele ce urmează, desvoltarea conştiinţei de drept în acele părţi, prin analizarea elementelor naturii, cari contribue la desvoltarea şi urzirea ei, apoi fiindcă şi conşiinţa de drept — fie aceasta chiar populară — este condiţionată şi de trecutul istoric al unui popor vom atinge pe scurt şi elementele *umane*, adecă *istorice*, din a căror suprapunere şi impletire cu ale naturii se naşte trebuinţa de dreptate a sufletelor, cerinţele de echilibru între ceeace sacrifică un popor şi între ceeace primeşte dela alţii — condiţiunea principală a fiecărei existenţe individuale sau colective

Ar mai rămâneà încă o problemă, care aşteaptă o lămurire precisă şi anume: o pătrundere, cât mai apropiată de adevăr, a psichologiei prefecţilor şi îndeosebi a prefectului Iancu, cu scopul de-a arătà raportul sufletesc dintre aceştia şi mulţimile însufleţite, mijloacele lor de influinţă asupra masselor în toiul apărării eroice a Munţilor şi fenomenele de psichologie populară, care însoţesc o puternică individuatitate istorică dela apariţia ei şi până la apunerea ei O caracterizare mai de aproape a prefectului Iancu se impune cu atât mai vârtos, că personalitatea acestuia *n'a* fost apreciată îndeajuns, fie din motivul că mişcarea, deşi izbutită, n'a atins rezultatele aşteptate, fie din neglijarea calităţilor sale sufleteşti, fără îndoială superioare, pe care acesta le-a posedat.

Sufletul popular în munţi şi influinţa mediului geografic asupra lui Omul Munţilor Apuseni

Am cercat a schiţà (într'un alt loc al studiului de faţă) felul cum munţii cu fenomenele de mişcare dela suprafaţa lor, împreună cu acţiunea necurmată a tuturor agenţilor naturali, înfluinţează *într'un anume sens* temperamentul individual al locuitorilor Dar nu numai temparamentul iudividual este ajutat în desvoltarea sa de legăturile tainice, cari există între om şi mişcările spontane ale naturii, ci chiar şi manifestarea unei stări de conştiinţă colectivă, *scăpărările sufletului naţional*, sunt determinate, în mare parte, de acelaş mediu natural. In mijlocul munţilor cu văile lor şerpuitoare, închise de puternice ziduri de piatră, *echoul* se produce foarte uşor E destul să încerci a strigà, pentruca văile să-ţi *răspundă* prelung şi înfundat. Oare sufletul

Moţilor, care vibrează şi el între două extreme foarte îndepărtatei între piscurile locuite de vulturi ale munţilor gigantici şi între fioroasele prăpăstii, cari se obschid haotic la poalele lor, să nu răspundă imediat la o anumită provocare, ori decâteori o *piatră a nedreptăţilor lumii acesteia* se prăvăleşte în adâncurile sale? In sfârşit, o conştiinţă de drept — dacă există — deşi în forma ei vagă, neprecisă, populară, să nu încerce mai curând *în acele părţi* o realizare a altor condiţii de traiu, dacă cele vechi nu fac decât să o îndârjască? In toate actele de răsvrătire legitimă şi de nemulţumire dată pe faţă a acelor munţi e ceva din spontaneitatea şi repeziciunea cu care singuraticii picuri de ploaie se strâng în şiroaie pe coastele brăzdate ale colinelor lor îndrăzneţe, dând naştere părăiaşelor de munte, cari şi ele la rândul lor în câteva clipe se rostogolesc în vale Aşadar, precum energiile active din sânul lor, cum sunt apele d ex, îşi croiesc un drum cu o uimitoare iuţeală, tot astfel, în preajma momentelor de revoltă îndreptăţită, energiile umane repede se strâng într'un mănunchiu, luminoasele *scântei individuale,* cu aceeaş repreziciune se contopesc într'o *singură scânteie* puternică Se pare cu alte cuvinte, că, înafară de vicisitudinile istorice speciale şi de luminoasele scăpărări de conştiinţă din trecut, se poate vorbi şi de *omul Munţilor Apuseni,* într'o măsură oarecare, căci munţii nu numai geograficeşte formează nucleul unei provincii, dela care pornesc mai multe linii de conduită pentru întreaga Transilvanie, le mai crează prin structura lor intimă *anumite caractere şi temperamente,* dând o *anumită* intenzitate pasiunilor omeneşti Care este acel *om* al Munţilor Apuseni? Judecând după înfăţişarea lor interioară, unde culmile se pierd în albastrul limpede al cerului şi unde alături de ighiaburile, ce-şi rânjesc stârpiciunea la soare, întâlnim şi verdeaţa veselă a poienilor deschise, mai apoi iadul negru al unor prăpăstii, e *omul,* în sufletul căruia adesea se deschid prapăstii, se încearcă atingerea unor culmi îndepărtate, e *omul,* în pieptul căruia nădejdile s'aprind întocmai cum s'aprind culorile în roşul trandafiru al unui răsărit de soare, când razele se revarsă din bielşug asuprà frunzişurilor de mesteacăn Prin urmare, omul, *concrescut cu scoarţa pământului,* întruneşte, între alte calităţi sufleteşti, şi *vivacitatea de sentimente,* pe care i-o împrumută natura cu jocul capricios al elementelor sale Bucuria e mai intensă, pasiunea mai aprinsă, dorul de-a pedepsi mai statornic, iar stăruinţa în urmărirea unui ideal naţional, sau social, *aceeaş* până la realizarea lui.

Conştiinţa naţională în munţi ca o consecinţă firească a trecutului lor vijelios.

Acum, întrucât se poate vorbì dé-o conştiinţă de drept populară — alta decât cea din alte regiuni locuite de Români — ni-o arată şi lămureşte trecutul Munţilor, unde luptele pentru libertate s'au ţinut lanţ şi unde dorinţa de a scutură impetuosităţile vremii a ars întodeauna ca jăratecul sub spuză

Viaţa Românilor băştinaşi în Munţi se desfăşură, până la un punct, supt toate raporturile, mai mult sau mai puţin liniştit, patriarchial atât în ce priveşte fondul sufletesc al acestei vieţi, cât şi formele ei exterioare. Deşi viaţa oamenilor pare a fi organizată raţional, viaţa internă a Munţilor, folosind o comparaţie, s'ar putea asemăna cu viaţa patriarchală din interiorul *unui moşiroiu de furnici*, unde, pe lângă un puternic instinct de viaţă politică (asociabilitate), se mai validează şi alte instincte, cărora noi, formulându-le precis, le atribuim puterea unor norme de drept de ex., unde muşiroiul nu serveşte decât de adăpost celor neputincioşi, sau de scăpare sigură, în vremile tulburi, căci hrana de azi şi într'un loc şi întraltul se câştigă *pe drumuri*, precum tot pe drumuri răsar şi grijile zilei de mâine[1]). Insă furnicarul acesta, în cursul timpurilor, atrase prin vinele sale de aur *pe omul câştigului* şi al lăcomiei şi apărú de-odată în timpurile mai noi — perversitatea omenească în liniştea sărăcăcioasă a stâncilor, omul cu laturea sa doritoare de îmbogăţire grabnică şi nelegiuită, pe lângă care se mai alătură şi lipsa de suflet a unor rasse străine (Jidani Armeni). Aşa se întâmplă apoi de *omul munţilor*, în conştiinţa sa de îndreptăţit pe acele plaiuri, începú lupta împotriva dominaţiunii politice străine şi organismul viu al cetăţii de piatră începu reacţiunea împotriva viermelui distrugător.

Să urmărim puţin viaţa din trecut a neamului românesc din acele părţi, nu de dragul de-a stărui asupra unor amănunte, ci cu scopul de-a fixà unele deosebiri între trecutul vijelios al Munţilor şi între regiunile dela şes.

Caracterul mişcărilor noastre revoluţionare din trecut.

Care este caracterul mişcărilor revoluţionare din cuprinsul Munţilor? Şi mai ales al celor dinainte de 1848?

Privind nu numai frământările regiunilor muntoase, dar, aruncând o privire generală asupra vieţii istorice a tuturor Românilor de dincoace de munţi, dupăcum s'au pronunţat până acum toţi istoricii noştri de valoare, ele au un caracter popular prin excelenţă, căci după cucerirea ungurească şi după distrugerea vechilor noastre organizaţii pe cnezate şi voevodate, dar mai ales după ce o parte din căpeteniile noastre naţionale îmbrăţişară religia cuceritorilor, pentru a-si salvà situaţia privilegiată şi pentru a intrà în tradiţiile regatului ungar, poporul românesc, asupra căruia se spărgeà toată nenorocirea feudalismului, a devenit „un popor pasiv“. Am suferit dela alţii. Alţii ne-au cucerit, alţii ne-au impilat, alţii ne-au stors, alţii ne-au mânat în răsboaele lor [2]). Ştim ce însemna feudalismul cu toate rămăşiţele sale

[1]) Moţi cutreerau, pe vremea regimului unguresc, întreg şesul Ungariei cu ciubarele lor, ajungând uneori, chiar până în nordul Italiei. Azi nici o extremitate a teritorului naţional nu le este necunoscută.

[2]) N. Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal şi Ungaria*, vol. I (până la Horea) pag. 11.

medievale, care se menţinură până aproape de zilele noastre Exclus din constituţia ţării, împiedicat de-a dà cel mai mic semn de viaţă politică, poporul românesc nu pornì, pentrucă nu puteà pornì pe căile progresului firesc, care nu se ţese numai din mişcări revoluţionare, provocate de alţii, de-o aristocraţie străină de necesităţile profunde ale fiinţei noastre naţionale de ex, ci şi din revoluţii determinate de necesităţile proprii ale sufletului nostru dornic de înaintare Ele au isvorît spontan, din reacţiunea firească a masselor populare faţă de cuceritori, cari nu cunoşteau margini în acţiunea de exploatare a mulţimilor iobăgite *misera plebs contribuens*, Pentru pregătirea şi conducerea efectivă a luptelor desnădăjduite nu se cheltuì floarea unei aristocraţii, care *ea* formà naţiunea în cursul veacurilor trecute — cum a fost cazul aproape la toate popoarele cari trăiau cu instituţiile sistemului feudal — nici nu se jertfì oricare alta din păturile societăţii feudale, căci Românii formau o singură clasă, turma negrăitoare, care hrănì trândăvia „nemeşilor“ maghiari prin munca necurmată a braţelor sale vânjoase Scăpărările de conştiinţă din trecut se pot asemănà deci cu murmurul înăbuşit al apelor, a căror scurgere într'o anumită direcţie e forţată, nenaturală De influinţa unor idei luminoase, cari *ele* să susţină flacăra revoluţiunii aprinsă până la triumful desăvârşit al aceleia, nu poate fi vorba, căci frământarea unor idei politice-naţionale, definirea şi răspândirea lor în păturile largi ale naţiunii porneşte în totdeauna din sânul cărturarilor, cari lipseau aproape cu totul până la 1848 *Motivul* lor fundamental erà *suferinţa* fără margini, care pune la grea încercare chiar şi îndelungata răbdare a mulţimilor neajutorate Cam acesta e caracterul frământărilor noastre din trecut, privind — cum am amintit mai înainte — desvoltarea întregei noastre vieţi naţionale de dincoace de Carpaţi

Deosebirea dintre viaţa istorică a Munţilor şi celelalte regiuni ale Ardealului.

O *deosebire* ar fi totuşi între trecutul Munţilor Apuseni şi între văile Ardealului sau părţile ungureşti

Românii dela şes, cei din apropierea râurilor, suferiră fără a încercà aşà de des şi cu atâta stăruinţă trecerea dela pasivitate la activitate, până când în munţi, datorită unor speciale împrejurări de traiu, tendinţa de-a transforma condiţiunile de vieţuire, sau de-a pedepsì cu asprime nelegiuirile, n'a slăbit niciodată Cu alte cuvinte: trecutul Munţilor Apuseni, mult mai sbuciumat decât al altor regiuni unitare ale solului nostru naţional, căci, deşi bogaţi în interior, în sânul lor, pângărit de multeori, nu s'a putut ajunge la acele binefaceri ale civilizaţiei, cari întroduc o oarecare stabilitate în condiţii de viaţă

Viaţa din Munţi, cu toate aspectele ei patriarhale, determinată de firea locului, cu formele ei exterioare, impuse în mare parte de sentimentul religios, care erà la baza vieţii, acea pacinică vieţuire, când trebuinţa de dreptate a sufletelor nu cunoşteà altă instanţă jude-

cătorească decât înţelepciunea bătrânilor satului, ultimul for de apelare, se scurgeà, multă vreme după cucerirea Maghiarilor, în liniştea oricărei vieţi păstoreşti, căci păstoritul erà la temelia tuturor începuturilor patriarhale. Exploatarea mai intensă a băilor de aur, lăsate în părăsire de vechii stăpâni romani, îşi luă un avânt mai însemnat numai în timpul Angevinilor, când noi colonişti germani se încuibară în circumvoluţiunile brăzdate ale muşuroiului de piatră.

Românii îşi păstrară multă vreme independenţa lor economică, chiar şi după pierderea celor de pe urmă voevozi, cari se mai aminteau în cuprinsul Munţilor pe la începutul secolului al XVI-lea, dar prin crearea noilor privilegii pe seama teritoriilor de colonizaţiune şi pe seama orăşelelor reclădite pe ruinele centrelor vieţii romane, ordinea de drept (jus valachicum) se tulbură şi, în locul dreptului obicinuelnic, apărù dezorganizarea cu toate fenomenele ei anarhice. Principii ardeleni puseră stăpânire pe regiunea minieră, iar „ când aceşti locuitori de munte, cari trăiau în libertate, se apropiară de oraşele miniere, se rupseră de organizaţiile lor vechi şi îşi pierdură situaţia lor privilegiată. O parte câştigă noi privilegii şi cealaltă parte rămase liberă chiar şi fără privilegii. Dar situaţia celor mai mulţi devenì nesigură, iar nesiguranţa fù mai târziu izvorul unor tulburări mari“.[1]) Tot pe timpul principilor ardeleni se încuibară în creerul munţilor şi Armenii, Grecii, Turcii şi Evreii lacomi de îmbogăţire grabnică şi e uşor de ghicit ce însemnà pentru locuitorii băştinaşi, obicinuiţi cu liniştea şi tihna vieţii idilice, păstoreşti, apariţia unor *cetăţeni* ca aceştia, cu toată stârpiciunea sufletească şi alte calităţi, care-i caracterizează. Situaţia juridică a noilor veniţi nu erà pe deplin lămurită faţă de cârmuire şi nici oraşele între ele nu-şi cunoşteau drepturile şi datoriile lor.[2]) Multe comune româneşti din apropierea băilor de aur primiră privilegii însemnate, la cari comunele se provocau adesea în luptele de mai târziu.[3]) Armenii si toţi ceilalţi străini, arândaşi ai băilor, nu respectară privilegiile comunelor scutite de sarcinile iobăgeşti, iar mai târziu, când exploatarea băilor de aur trecù sub îngrijirea directă a statului, ei se amestecară şi în dreptul de cârciumărit al locuitorilor, pe care aceştia îl aveau din vechime.[4])

Cârciumăritul liber erà unul dintre cele mai însemnate drepturi ale populaţiunii băstinaşe. El formà pentru foarte mulţi, singurul isvor de câştig. In vechime acest drept de-a fierbe beuturi alcoolice din produsele locale nu cunoşteà nici-o restricţiune, aşà încât, din moment ce autorităţile comitatense începură a limità libertatea de producţiune şi consumaţie, punând fel de fel de greutăţi în calea cârciumăritului,

[1]) Erdélyi Viktor, *Catarina Doamna noastră*, Budapesta 1913, pp. 17—25.

[2]) *Ibidem*.

[3]) Rubin Patiţia sen., *Munţii Nostri. Ţara Ţopilor*. Orăştie 1912, p. 16.

[4]) Vezi mai multe amănunte în această privinţă la Erdélyi, *o. c.* capitolele dela început.

fie încasând direct dări prea mari dela vânzători, fie trecând acest drept în mânile arendaşilor streini, cari amărîră prin pofta lor de câştig până şi ultima picătură de mied — o beutură cunoscută în acele părţi a Românilor din munţi, — situaţia devenì nesuferită conflictele între săteni şi stăpânire tot mai dese, iar, ca o consecinţă firească a acestor împrejurări, lupta pentru recâştigarea libertăţilor distruse câştigă puterea tradiţiei

Foarte mult contribuiră la desvoltarea spiritului războinic şi de reacţiune continuă — în afară de conştiinţa pe care o împrumută omului configuraţia specială a solului, care uşurează de cele mai multe ori apărarea — şi luptele religioase din întreg secolul al XVIII îndeosebi mişcarea călugărului Şofronie, care-şi avu punctul de bază al luptelor sale împotriva uniţilor, în orăşelul Zlatna

Stăpânirea austriacă cu tot birocratismul ei vestit mai prezentà apoi o sumedenie de lacune Intr'adevăr, nu numai principii ardeleni contribuiră la anarhia din munţi şi la întronarea disordinei şi arbitrarului în cel mai larg înţeles al cuvântului, prin faptul, că unii recunoşteau importanţa acestor regiuni miniere cu preţioasele zăcăminte de aur şi alte metale din subsolul lor, iar alţii nu şi, în consecinţă, acordarea sau ştergerea privilegiilor locale depindeà numai de *priceperea personală* a principelui, dar nici cârmuirea centrală din Viena nu aveà un sistem permanent de exploatare, care să stabilească pe timp mai îndelungat relaţiunile dintre supuşi şi stăpânire, exploatatori şi exploataţi şi chiar relaţiile dintre diferitele regiuni miniere şi feodale Pe de altă parte, cârmuirea dela centru mai aveà o piedecă serioasă în ducerea la îndeplinire a planurile sale *autonomia comitatelor*, de care ştià, că nu e consult să se atingă, căci aceasta ar fi putut atrage după sine îndârjirea nobililor privilegiaţi şi chiar şi a clerului catolic, care se bucura de-o situaţie strălucită în acel timp. Factorii sociali politici şi economici, din influinţarea reciprocă a cărora se ţeseà viaţa, erau multipli şi în felul acesta se ajunse la o sumedenie de inegalităţi între oameni, înfre cei exploataţi bine înţeles, căci ţărănimea erà pătura, care puteà fi exploatată de oricine şi în orice chip, după caracterul agrar sau minier al regiunilor Aşà se întâmplă, că în cursul veacului al XVIII-lea mai ales, care văzù zguduitoarea revoluţie a lui Horia, o mişcare nu tocmai isolată în acest interval de timp, căci a fost precedată de-o mulţime de răsvrătiri mărunte, anterioare, nemulţumirile locale se sporiră din ce în ce deoarece stăpânii erau mulţi, erà chiar o gradaţie între dânşii şi fiecare nutrià alte şi alte aspiraţii. Şi într'o asemenea situaţie, când petiţiile şi memoriile înaintate de diferite comune din Munţi forurilor administrative din Transilvania se înmulţiau cu miile, fără ca acestea să primească o dreaptă şi grabnică resolvire, erà cât se poate de firesc, ca privirile să se îndrepte spre împăratul, care din fericire, nu erà tocmai străin de suferinţele reale ale poporului, ca un *filosof* în sensul secolului al XVIII, cum erà, fără îndoială, Iosif al II-lea. Concepţia divină a regalităţii erà încă puternică Dovadă cuvintele următoare, care circulau în cuprinsul munţilor înainte de revoluţie.

„Impărate fă dreptate
Dacă crezi în zeitate“.[1])

Impăratul făcuse mai multe călătorii prin Ardeal, îşi plecase urechea la şoaptele sfioase ale satelor şi mulţimile neajutorate în toate timpurile se alipesc cu drag de cel ce seapropie sincer şi desinteresat de dânsele. S'a întâmplat însă, că împăratul n'a fost tocmai sincer, căci deşi dorià din toată inima o nouă organizare a moşiilor habsburgice, organizare în cadrele căreia multe din nedreptăţile sociale să dispară, ţinta supremă a acestui împărat erà, înainte de toate, *unitatea imperiului*, consolidarea lui prin ceva trainic, care să înăbuşe tedinţele naţionale separatiste Păcatul pentru ai noştri erà acela de-a fi crezut, că ceea-ce împăratul spune şi promite e sacru şi imutabil Lucru foarte firesc, de altfel, la un popor de ţărani, în manifestarea colectivă a cărora e mai mult *sinceritate* decât *calcul*, sau *prevedere*. Toate mişcările populare din trecutul nostru se simt de această notă de sinceritate fie atunci, când, în neputinţa de-a purtà jugul iobăgiei mai departe, se îndreptau cu furie puternică împotrivà castelelor, fie în apărarea memoriei acelora cari au împărţit neajunsurile şi suferinţele cu cei de rând. Sprijinul a fost în totdeauna preţuit şi apărat cu sfinţenie, venind el de ori unde şi dela ori cine Pentru a dovedì aceasta, e destul să amintim cazul Caterinei Varga, care luă apărarea unor comune din munţi impotriva autorităţilor comitatense, care voiau să le despoaie de vechile lor privilegii Poporul ar fi fost în stare să o apere pe această eroină a dreptăţii — *„Doamna Noastră“* cum o numea poporul, chiar cu preţul vieţii sale căci viaţa mulţimilor e mai mult sau mai puţin fricoasă şi precum spiritele cele mai abstracte, mai profunde şi mai reale se străduesc a-şi găsi un punct de razim, de odihnă în vârtejul vieţii — tot astfel şi mulţimile îşi prind sufletul, dacă nu de idealuri abstracte, cari cer putere de sinteză, cel puţin de oamenii cu influenţă, capacitate şi dragoste de deaproapele, cari pot aduce vre-un folos în zilnicele străduinţe utilitariste Nu e tocmai de prisos să amintim că atât în mişcările din trecutul mai îndepărtat, cât şi în revoluţia din 1848 se validitară mai curând elementele *eterne* ale sufletului popular, decât înfăţişările sau condiţiile imediate ale unui stadiu de înaintare, de evoluţie sufletească oarecare.

Cam acestea erau condiţiile sub care se înfăţişà starea sufletească a Muntenilor, când tulnicul vestì — după adunarea din Septembrie, decând începură înarmările şi mai ales după proclamaţia lui Puchner din 18 Octomvrie — chemarea la luptă pentru cucerirea drepturilor omului mai întâiu, pentru câştigarea drepturilor naţionale, mai pe urmă Nu se poate tăgăduì nici forţa amintirilor din trecut, în legătură cu răscoala lui Horia, cari lucrau misterios în sufletul oamenilor, doar nu se strecurară mai mult de două generaţii dela înăbuşirea acelei răscoale

[1]) Frâncu Candrea, *o c* p 327

Eroismul lui Iancu în raport cu eroismul cărturarilor. Metoda eroului

De ce *simţi* mulţimea în chip *instinctiv*, că Iancu e *eroul aşteptat de-atâta vreme?* Care fu *secretul* biruinţelor sale morale şi în general al biruinţelor întregei pleiade de luptători din tânăra generaţie dela 1848? O întrebare care se impune în chip firesc, chiar şi istoricului înclinat a neglijà de multeori laturea psichologică a evenimentelor şi care merită un răspuns mulţumitor

Meseria de răsvrătit, de precursor? Poate păreà şi simplă şi complicată Complicată pentru aceia, cari în viaţă nicicând nu resumă o idee, nu trăesc în vâltoarea de lumină a unei concepţii Simplă, dar cu atât mai măreaţă, pentru ceice reduc toate aparenţele acestei lumi la principii inutabile, cum e *binele şi răul* Măreaţă pentru ceice organizează viaţa astfel, — ca în puzderia ei de fenomene să poată deosebi *realitatea* de *aparenţă*, *sinceritatea* de *făţărnicie*, *adevărul* de *minciună*.

Dar meseria de revoluţionar, fie în domeniul abstracţiilor, fie în domeniul faptelor, nu se reduce numai la această distincţie, pe care cu toţii o facem mai mult sau mai. puţin, ea mai implică şi voinţa nestrămutată de-a *făptui* în sensul acestei distincţii Şi poate mai curând această voinţă e *criteriul* eroismului adevărat, căci o idee cristalizată e mult, negreşit, dar nu e *totul* şi de-aici până la un sfârşit tragic, până la doine şi dispreţuirea desăvârşită a unui *hoţ de împărat*, mai e un drum colţuros

Pe noi drumul acesta colţuros ne va interesa mai cu deosebire în individualitatea Iancului, pentrucă acesta înalţă, acesta face valoarea umană a aceluia, care aveà în sine şi distingeà mai clar decât oricare altul glasul pământului de vuietul confus al oraşelor cu toată complexitatea fenomenelor lor de viaţă El interesează şi din motivul, că dealungul lui se desprinde povestea unui suflet, el e arcul unei scântei aprinse, care lasă o dâră de lumină în urma ei

Motivul psichologic al faptelor istorice ale lui Iancu? „Dragostea nemărginită de românime — cum observă d-l prof G Bogdan-Duică — care venea din adâncuri sentimentale“, iar pentru a înţelege cât mai bine *metoda* omului în acţiune ne vom folosi de-un exemplu

Omul în vârtejul luptelor pentru viaţă ne apare sub diferite înfăţişeri Ceice făptuesc *istoric* în viaţa unei naţiuni, adecă oamenii munciţi de *demonul* lui Socrate, care împinge la răsvrătire în toate domeniile vieţii, se pot grupà în mai multe categorii Una dintre acestea e categoria teoreticianilor de meserie, a ostaşilor cu condeiul, cari conduc aşà zisa *viaţă publică* Cu un cuvânt celebrităţile, cari răspândesc lumină, cari frâng idealul, împărtăşindu-l mulţimilor întunecate —, indiferent dacă îmbracă haina metafizicienilor căzuţi în extaz, a literaţilor cu o puternică originalitate în concepţie, a aprigilor făuritori de legi, a iluştrilor profesori de istoria pedagogiei, sau de alte multe istorii Viaţa — tot viaţa ne dovedeşte — că aceşti cu-

noscători ai înţelepciunii din toate vremile, uită o simplă şi puternică teorie, aceà teorie care spune, că precum dascălul cel mai dresat în ale specialităţii sale, nu poate înfluinţà trainic şi durabil o generaţie, nici formà caractere desăvârşite prin ceeace propagă zilnic dela înălţimea morală a unei catedre, sau în atmosfera de sanctuar a unui seminar de filosofie, ci prin exemplul vieţii proprii, adică făptuind în sensul maximelor grăite zilnic, tot astfel nici popoarele, nici chiar frânturi de popoare, nu se pot duce la biruinţă, fiind cât de primitive chiar, prin teorii, cari întrezăresc o situaţie economică — să zicem —, o prefacere morală, sau apropierea unui catachism inevitabil ci prin *acordul dintre vorbă şi faptă*, prin *sinceritatea propriei vieţi a teoreticianului* Prin urmare, nu rostind discursuri înflăcărate în favorul unui ideal superior cu orice ocazie, căci şi cele mai sfinte idealuri se banalizează coborându-le prea adesea în mijlocul nostru — ci având acea caldă spontaneitate sufletească, care nu calculează care simte *firesc* bucuria naivă, uneori, a mulţimilor, care ştie plânge atunci, când aceleaşi mulţimi se frâng de durere

Am ţinut să accentuez acest adevăr, nu atât de dragul adevărului în sine, ci pentru a puteà spune, fără nici-o şovăire, că ceea-ce nu pót pătrunde, după nenumărate nopţi de neodihnă, harnicii scrutători ai ştiinţii, a înţeles perfect, plecând dela sine, un puternic vlăstar al Arieşului limpede şi vesel, un tânăr voinic cu capul aplecat puţin spre dreapta, cu ochii mari scânteietori, scăldaţi în lacrimă fierbinte de visionar, de pe a cărui faţă blândă şi nevinovată, se desprindeà un farmec de-o feciorelnică bunăcuviinţă El nu şi-a câştigat faima între patru pereţi ai unui cabinet de lucru, căci nu conduceà luptele din depărtare, stând la adăpost faţă de orice pericol, ci îndurând în mijlocul Moţilor săi aceleaşi neajunsuri, înfruntând alături de ei aceleaşi primejdii, îmbărbătând pe cei slabi şi chibzuind cu mintea s'a ageră împrejurările la faţa locului El a rămas întotdeauna *sufletul lagărului*, fie atunci, când atacurile duşmanului cereau o nouă dispoziţie a oştenilor săi, fie atunci, când după o crâncenă luptă focurile se aprindeau, pâlpâind vesel şi clipocind în întunericul de pe câmpiile întinse Chiar şi merindea erà aceeaş şi deosebirea sufletească între *general şi gloatele* sale nu erà alta, decât, că scânteia luminoasă de conştiinţă, care se răsfrângea în sufletele tuturora într'o măsură însemnată, erà mai puternică, era vecinic aprinsă, lăsând să isvorească dintrânsa iniţiativa sănătoasă, direcţia chibzuită a luptelor

Spunând acestea, să încercăm a schiţà în liniamente generale isprăvile sale militare, mai mult cu gândul de-a arătà relaţiunile dintre dânsul şi factorii militari ai Transilvaniei, calităţile sale de bun strateg şi, în sfârşit, felul cum înţelegeà el să lupte chiar şi în contra unor duşmani ireductibili.

In vârtejul luptelor.

„In urma hotărârei luate, în a doua jumătate a lunei Septemvrie, 1848 — zice Iancu[1]) — în Blaj, de-a înființă în puterea dreptului acordat tuturor popoarelor monarchiei și gardă națională românească, pentru a ne apără în contra terorismului maghiar, mă întorsei, după împrăștierea adunării în Munții mei și așezându-mă la Câmpeni, începui organizarea gărzii naționale“

In 18 Octomvie apărù și proclamația lui Puchner către Românii din Transilvania, după-ce acelaș comandant al trupelor imperiale întărișe comitetul național de apărare

Impărțirea revoluției.

Puternica dramă militară, care se desfășură în cuprinsul munților și în orbita de jur-împrejur a acestora, mai ales pe la strâmtorile principale, înfățișează două acte binedeterminate, având și-o pauză firească între dânsele Românii înarmați se îndreptară mai întâi împotriva orășelelor de munte cu scopul de-a desarmă pe *rebeli*, sau *insurgenți* — cum li-se ziceà Ungurilor, cari se ridicară cu ultima energie împotriva dinastiei habsburgice, grupându-se deocamdată, în gărzi naționale Partea primă a acțiunilor militare are deci un caracter agresiv. Toamna anului *1848* e toamna măcelurilor, a căror responsabilitate morală o poartă și unii și alții, cum e și firesc într'o revoluție, în care se încercă desbaterea unui proces, secular, pe calea tragică, pasională.

Tot cu privire la această perioadă mai e de remarcat, că Românii rămânând credincioși împăratului și organizându-se numai cu învoirea prealabilă a generalului Puchner, un moșneag hodorogit, care nu încuviință înarmarea decât în ultimul moment, nu avură în prima periodă de lupte, libertate de acțiune și nici măcar încrederea deplină a acelora, cari au făcut apel la brațele lor Iancu ne povestește, că planul de desarmare fù elaborat de Puchner și că, dupăce fù dus la îndeplinire, alergă la Alba-Iulia, în cetate, unde primì „noi instrucți-

[1]) *Raportul* cunoscut al lui Iancu, publicat mai întâiu în colecția *Die Rumänen der oesterreichischen Monarchie*, vol II, apărut în trad românească în Sibiu la 1884 și reprodus de Popovici-Râmniceanu, *Luptele Românilor din Ardeal în 1848/49*, Bucureşti, 1920

uni" In operaţiunile despre valea Mureşului, săvârşite în comun, Iancu fù întru toate supus căpitanului Gratze, care erà însărcinat cu conducerea aceior operaţii, iar cât despre încrederea, de care se bucurau Românii, e destul să amintim delegarea în munţi a căpitanului Ivanovich, care în tot timpul acţiunilor, nu făcù altceva decât încurcă iţele, în loc să instruiască pe Români.

In faza a doua a faptelor ostăşeşti, adecă în primăvara anului 1849, când Ardealul fù curăţit de Austriaci, apărù in rândurile Românilor, cari îşi apărau de astădată adăposturile şi glia strămoşească, eroismul cu toate forţele lui latente, isvorât — se pare — din adâncurile tracice ale sufletului nostru naţional Lupta erà mai aprigă, căci ea se duceà împotriva dusmanului, care băteà puternic la porţile cetăţii de piatră, la intrările ei fireşti, străbătând uneori până în sânul acesteia, dar plecând în grabă, înfrânt şi umilit.

Organizarea militară română şi înţelegerea perfectă a prefecţilor.

Impărţirea teritorului naţional de apărare, după felul roman, în prefecturi, tribunate, centurii, etc. e singură în tot trecutul neamului nostru şi s'a făcut sub influinţa direcţiei latiniste, care erà pe atunci în floare Deşi fiecare prefect dispuneà numai de *gloatele* de pe teritorul prefecturii sale, în cursul luptelor, ei se ajutară şi unitatea de acţiune, precum şi desăvârşita înţelegere între dânşii nu lipsì niciodată Şi dacă în a doua adunare dela Blaj comitetul ales cuprindeà un mare număr de membrii — „ca pentru toate ambiţiile" cum spune dl Iorga[1]) — în vârtejul luptelor, această ambiţie, care zădărniceşte şi cele mai neprihănite acţiuni omeneşti dispărù cu desăvârşire Ea fù înlocuită prin sinceritatea, elanul şi spontaneitatea sufletească a tinereţelor, prin acea trainică şi caldă tovărăşie de arme, care duce la biruinţă

Inceputul desarmărilor. Cum desarmà Iancu?

Planul de desarmare al comandantului Puchner îl primì Iancu prin Buteanu, care tocmai atunci făcuse o călătorie la Sibiu El fù pus în aplicare în ziua de 21 Oct şi desarmarea începù cu Abrudul, unde Ungurii aveau o puternică gardă naţională Tocmai când Iancu se pregăteà să pornească împotriva lui, venì la dânsul o delegaţie a locuitorilor, compusă, întreagă, din Români. Delegaţia aveà însărcinarea de-a mijlocì o înţelegere pacinică Invoiala se făcù în Câmpeni — după îndelungatele stăruinţe ale lui Buteanu — şi Iancu fixă condiţiunile de împăcare, acordând Abrudenilor un termin de gândire de trei zile, adecă din 21 până în 24 Octomvrie. Condiţiunile, pe cari oraşul le primì în întregime şi fără întârziere, fură următoarele · *a)* Depunerea

[1]) N Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal şi Ungaria* (Dela Horia până azi). Bucureşti 1915, p 108

imediată a armelor, *b)* orașul să plătească suma de 5000 fl, *c)* locuitorii Abrudului sa jure credință împăratului Ferdinand şi *d)* orașul să predeà Românilor pe toţi vinovaţii săi politici [1])

După îndeplinirea acestor condiţiuni, cari se impuneau pentru a asigurà în acţiunile viitoare liniştea în interiorul munţilor, Abrudul nu suferì în cursul iernii întru nimic Cele mai multe oraşe împărtăşiră soarta Abrudului, precum Roşia, Offenbaia, Trăscău şi altele, unde desarmarea se făcù în ordine. Excepţie face orăşelul Zlatna, centrul administrativ al domeniilor erariale şi unul dintre cele mai înveninate centre şoviniste de pe acele vremi Catastrofa care avù loc cu prilejul desarmării, lângă satul Prisaca, e povestită amănunţit de scriitorii maghiari, dar — se pare — că responsabilitatea nu poate fi pusă numai în socoteala unuia dintre beligeranţi

Iancu se strădui să împiedice catastrofa, trimiţând în grabă la faţa locului pe unul din tribunii săi, iar intervenţia acestuia rămânând fără rezultat, el însuş se grăbì la Zlatna, însoţit de S Balint, ca să facă ordine In tot timpul desarmării îşi dădù necontenit silinţa — duşmanii săi o recunosc aceasta — să înfrâneze pasiunile şi, mulţumită popularităţii sale, precum şi dispoziţiunilor sale hotărâte, multe din localităţile de munte scăpară de măceluri şi pârjol Amintim cazul localităţii Offenbaia, pe care numai o poruncă aspră şi neînduplecată a „generalului“ o mântuì dela peire

Din Zlatna Iancu fù chemat la Alba-Iulia, în cetate, pentru a primi noi instrucţiuni Desarmarea în munţi fiind pe sfârşite — căpătă ordin să se alăture cu „vânătorii“ şi „lăncerii“ săi la oştirea împărătească, pentru a luà parte la operaţiunile militare de pe Valea Mureşului. Conducerea acestor operaţiuni, precum şi comanda oştirilor fù încredinţată căpitanului Gratze, care primì în seara zilei de 8 Noemvrie capitularea Aiudului, scaunul judeţului Alba-de jos, un însemnat centru politic şi cultural, care a jucat un rol însemnat în cursul revoluţiei

Aici amintim un caz, care luminează întocmai ca fulgerul întunerecul nopţii — psihologia războinică a tânărului prefect, sau mai precis felul cum se cristalizase în sufletul său ideea de luptă, la o vârstă, când „în determinarea acţiunilor noastre pasiunile au o vădită precădere In drumul său spre Alba-Iulia Iancu trecù în fruntea Moţilor săi prin comuna Şard, tocmai în ziua când Românii de acolo desarmau, ba chiar măcelăriau pe Unguri El se reculese împreună cu trupele sale, ordonând un popas de câteva oare, în timp ce se presintă la dânsul o femeie, al cărei bărbat fù ucis de Români. Femeia, care în curând aveà să nască, bazându-se pe relaţiile de prietenie dintre bărbatul ei şi acesta, îl rugă să primească a fi naşul băiatului, sperând că pe calea aceasta va scăpà dela moarte. Iancu se învoì îndată şi acela „de groaza căruia, tremurà întreg Ardealul“ — îi boteză copilul, scăpând întreaga familie a celui ucis de furia poporului înarmat Alte familii fruntaşe din acea comună se refugiară

[1]) Szilágyi Farkas, *o. c*, p 135

sub scutul trupelor sale la Alba-Iulia Dealtfel această faptă creștinească a tânărului advocat n'a rămas isolată, căci, dupăcum o mărturisește autorul monografiei județului Albei-de-jos, Iancu se sili în toate împrejurările să oprească jaful și măcelul, căci el aveà în sufletul său și-o puternică dragoste de oameni. O altă umanitate, decât cea teoretică, îl ridică la nivelul eroismului curat și fecund Afirmațiunea că din porunca sa nu se stinse nici-o viață de om, e adevărată — și, repetăm, dușmanii săi cei mai crunți o recunosc aceasta [1])

Participarea lui Iancu la acțiunea trupelor imperiale

După capitularea Aiudului, operațiunile se continuară în direcția Clujului, iar satele de pe lângă Mureș precum și Vințul de sus și mai apoi Turda, căzură rând pe rând în mâna oștilor impestrițate După ce aceste trupe se uniră cu ale generalului Gedeon, care se reîntorceà din Secuime, unde câștigă asupra „insurgenților" o strălucită victorie, care a rămas însă neexploatată îndeajuns, și Clujul avù aceeaș soartă, căci el fù ocupat de oștile unite nu mult după căderea orașu-

[1]) Szilágyi F *o.* c p 190 Autorul vorbind de căpeteniile Românilor în revoluțiune spune textual următoarele „ Printre revoluționarii români ardeleni ieșiți la suprafață în războiul civil de tristă amintire, singur Avram Iancu a fost acela, care cu toată vrâsta sa tânără aveà un orizont mai larg și pe care gândul și dorința de-a îmbunătăți soarta poporului său l-a târât în curentul murdar al războiului civil" etc

Căpitanul Gratze, care primi capitularea Aiudului, în raportul său din 10 Ian 1850, înaintat guv Wohlgemuth se exprimă foarte călduros despre prefecții români, recunoscându le inteligența, jertfirea de sine și credința nestrămutată în împăratul. Mai mult îl laudă, însă pe Iancu „Ei și-au împlinit cu toții datoria în modul cel mai conștiincios zice Gratze și prefectul Iancu și-a câștigat după convingerea mea, *merite nepieritoare* pe care, îmi iau libertate a vi-le arătà in cele următoare Este meritul lui Iancu, că milițiile românești s'au adunat în număr atât de mare, în special în munții apuseni, pe câmpia dela Cricău, și numai extraordinara sa influență, activitatea sa și entusiasmul său pentru interesele prea înaltului guvern au putut să înlăture lipsurile înarmării, îmbrăcămintei și a hranei și să menție totul în ordine"

Vorbind despre operațiunile de pe Mureș și de capitularea Aiudului spune: „Și aici a arătat Iancu acea *activitate și inteligență superioară*, care ne-a permis mie și celorlalți din ofițerii detașați să efectuăm împărțirea și să aranjăm încă dela 6 Nov avanposturile noastre în poziția dela Teiuș, după preceptele militare" Sau mai departe „Mărturisesc sincer, că dispozițiunile mele n'ar fi avut acele fericite succese, n'ar fi fost posibil să se obție acel acord în diferitele operațiuni cu o masă nedisciplinată atât de mare, dacă Iancu, spiritul care înviorà pe toți, omul de o popularitate fără margini, înflăcărat de nobilul gând să câștige, printr'o credință plină de sacrificii, către prea înaltul *ban al* națiunii sale o situație politică, nu mar fi ajutat și n'ar fi supraveghiat punctual executarea ordinelor mele cu cea mai meticuloasă îngrijire și cu jejtfire de sine, până in cele mai mici amănunte

„In timpul întregei expediții am împărțit cu Iancu în diferite bivuacuri lagărul meu și am avut astfel multiple ocazii să studiez caracterul său, el urăște orice separatism, el nu are decât două gânduri *menținerea Monarhiei și egala îndreptățire a națiunei sale*" (Popescu Râmniceanu, V *Luptele Românilor din Ardeal în 1848/49* p 205—207)

lui Turda. Iancu văzându-se în faţa capitalei Ardealului rosti câteva cuvinte către feciorii săi, cari dovedesc simplicitatea puternică a celui ce nu cunoşteă nici umbra ipocriziei măcar, nici sofismele sau bogatele lexicoane ale Blajului ciparian, cu un cuvânt, nimic din ceea-ce formează pojghiţa artificialităţii în oratorie „Crăişorul", rotindu-şi privirea asupra capetelor înşiruite, pe dealul Feleacului, gata pentru oricare sacrificiu, deşi slăbiţi de foame şi alte mizerii, căci tovarăşii lor de arme nu vedeau întrânşii altceva, decât o nouă generaţie de „supuşi" credincioşi, fără ca aceştia să aibă dreptul la aceleaş arme şi îmbrăcăminte, — puse cetelor sale următoarea întrebare „Gata măi?" Murmurul hotărât al acestora dădù răspunsul afirmativ „Atunci înainte!" — adaose Iancu, încheindu-şi ordinul de zi .

Pot înlocui cele câteva cuvinte valoarea unui discurs celebru, sau pe una mai restrânsă a unui aprins ordin de zi? Evident că da! căci cuvintele Iancului au prins şi mulţimile l-ar fi urmat şi la porţile iadului, pentrucă razele acelei „inspiraţiuni misterioase", despre care ne vorbeşte Bariţiu, au licărit, deşi grav, şi cu acel prilej, în privirea aspră a prefectului Şi aceasta face valoarea oricărui discurs, nu formele mai mult sau mai puţin perfecte ale aceluia. In sfârşit, nici massele nu sunt numai slugarnice, cum se crede de cei mai mulţi — ele au înainte de toate un fond etern de sinceritate, pe care se altoieşte puternica sinceritate a unei individualităţi Faptele mari nici nu sunt altceva decât un rezultat al acestei afinităţi sufleteşti dintre turmă şi păstor, cârmuitor şi cârmuiţi Fără această afinitate nu poate fi vorba nici de-o străbatere a unui crâmpeiu de adevăr în sufletul comun, de-o cucerire spirituală deci, şi nici de oricare alte raporturi productive între masse şi indivizi Iar în cazul când condiţiile acestei afinităţi sunt date din belşug, extensiunea exterioară a oricărui discurs e de prisos

După ocuparea Clujului, Ungurii fură urmăriţi de generalul Wardener până cătră Huedin Iancu primì ordin dela colonelul Losenau să însoţească înainte trupele imperiale „Oamenii fiind însă prea de mult plecaţi de-acasă — ne spune Iancu în raportul său — şi obosiţi peste măsură, le dădui drumul să se odihnească câteva zile" Intre timp Ungurii se pregătiră considerabil cu ajutorul venit din Ungaria si lupta care avù loc, după ce Iancu se reîntoarse dela Câmpeni în fruntea a 1500 de soldaţi, — în mare parte lănceri — se termină cu înfrângerea Românilor pe vârful „Trăieniş" — o înfrângere datorită mai curând neînţelegerii dintre Iancu şi căpitanul Ivanovich, care judecând după activitatea desfăşurată în munţi, n'avea nici calităţi militare deosebite, şi nu puteă cunoaşte nici firea locurilor îndeajus Iancu descrie mai pe larg peripeţiile acelei lupte, plângându-se de încăpăţinarea lui şi arătând că acesta trecù cu vederea cele mai elementare cunoştinţe de strategie militară, spunând că „ nu trebue să fii o celebritate militară, pentru a vedeà că atacul a fost foarte imprudent: a) pentrucă duşmanul de trei ori mai tare şi mult mai bine înarmat erà vegilent pretutindeni, b) pentrucă întreagă operaţia noastră erà îndreptată numai contra centrului armatei duşmane neluând nici o dispoziţie contra flancurilor acesteia, c,)

pentrucă colonelul Losenau nu ştià nimic de acest atac, pentru a-l puteà susţine cu grosul trupei din partea şoselei, conform înţelegerii luate "[1])

La lupta dela Ciucea, care avù loc către sfâşitul lunei Decemvrie, Iancu luă parte personal, iar tribunii săi fură înfrânţi, după cum se ştie, imediat ce Wardener ordonă o retragere nechibzuită la această luptă începù seria perderilor pentru armata imperială şi Ardealul fù curăţit până în plină primăvară de Austrieci, care în momentele cele mai critice se refugiară în Ţara Românească

După înfrângerea dela Ciucea, care puse capăt oarecum activităţii militare a Românilor în afară de munţi, Iancu se grăbì să meargă la Sibiu pentru a se înţelege cu membrii comitetului asupra dispoziţiunilor ce trebuiau luate pentru viitor Călătoria o întreprinse, probabil, înainte de adunarea din 16/28 Dec, în care Mitropolitul Andrei Şaguna definì într'un chip strălucit naţionalismul luminat, căci el se întoarse fără resultat imediat. Numai pe la începutul lunei Ianuarie primi înştiinţare din partea comitetului, să concentreze poporul înarmat în munţi, căci se prevedeà de pe atunci blocarea munţilor şi luptele din primăvara viitoare şi dela începutul verii anului 1849 In timpul acesta avù loc şi lupta dela Mărişel, unde se distinseră mai ales femeile române în frunte cu Pelagia Roşu Lupte se dădură de altfel în continuu pe la strâmtori şi în Zarand, dar ele n'au o importanţă atât de mare, încât să fie povestite mai pe larg Lunile Ianuarie, Februarie, Martie se strecurară într'o linişte oarecare, dar în cea mai cumplită mizerie şi suferinţă pentru Munteni, care n'aveau nici bucatele, nici sarea necesară traiului zilnic.

Inceputul anului 1849
Retragerea Românilor în munţi. Ioan Dragoş

Ocuparea Sibiului de către Bem scăzù mult entusiasmul poporului din munţi, căci aceasta însemna blocarea din toate părţile, fără a puteà nădăjduì vre-un ajutor din afară „Dela început puţin ajutaţi şi cu toate sacrificiile noastre trataţi cu dispreţ — zice Iancu în raportul său — lăsându-ne să întrevedem de pe-acum sfârşitul tragic al acestei drame militare, priviţi cu neîncredere, de multeori calomniaţi,

[1]) *Raportul*, în Popovici Râmniceanu, p 91 Iancu şi mai târziu îl acuză pe Ivanovich, de trândăvie şi încăpăţinare Raportul căpitanului, care fù detaşat în munţi, ca să instruiască Landsturm-ul după preceptele militare fu, publicat de Thalson în *Siebenbürger Bote* pe anul 1850, nr 34 şi urm, sub titlul *Kriegs-Scenen nach den original-Briefen des Franz Ivanovich v Collinensieg, K K Hauptmanns, bei dem 16 Grenz-Regiment und chefs des Romanen — Landsturms in Siebenbürgen*" " In acest raport închegat — după cum spune Thalson, după scrisori originale — Ivanovich nu face nici-o menţiune despre Iancu, despre neînţelegerile din pragul luptei dela „Trăieniş". Cât despre amănunte ele concordă aproape perfect cu datele din raportul lui Iancu Faptul că Iancu nici nu este amintit, deşi la sfârşitul raportului aproape toţi prefecţii şi tribunii sunt încărcaţi cu laude, mai apoi şi împrejurarea, că în cursul povestirii Ivanovich cearcă a grupa evenimentele în jurul său — ne face să credem, că învinuirile ce le-a adus tânărul prefect acestui căpitan, sunt întemelate

chiar insultați, ne văzurăm de-odată dați pradă furiei unui vrăjmaș barbar

Mulți dintre Românii dela șes se strânseseră în munți, căci după părăsirea Ardealului de cătră imperiali, situația lor deveni precară. Așà făcù Axente, care intră în circumvoluțiunile munților cu 1000 de lănceri Dar prin sosirea lor în mijlocul Muntenilor produseră mai întâi o mare însuflețire, apoi siliră pe Unguri să mențină, până la încheierea campaniei, puternicul cordon militar din jurul munților, căci primejdia unui nou atac al acestora îi puteà paște în fiecare clipă. Cât de mare le erà teama de-un nou atac al Românilor împotriva orășelelor, cari se înșiruie și azi de jur împrejur pe la poalele munților e destul să amintim că Ungurii din Cluj părăsiră orașul în șapte rânduri la vestea că Iancu se apropie cu Moții lui [1]) Insuș Bem și-a recunoscut greșala de-a fi părăsit Ardealul înainte de pacificarea munților, o greșală, care astfel a adus cu sine reducerea la jumătate a trupelor care operau împotriva Rușilor [2]) Tot ca o consecință firească a acestei împrejurări poate fi considerată și misiunea lui Dragoș, „un rătăcit, nu un trădător“ [3]) care căzù pradă planurilor ascunse ale lui Kossuth și victimă convingerilor sale greșite Epistola lui Dragoș către Buteanu, în care erà vizat și Iancu, e din 19 Aprilie, iar consfătuirea avù loc la Mihăileni, în 25 ale aceleiași luni La această consfătuire participară Iancu, Buteanu, Vlăduț, viceprefectul Boeriu precum și alți bărbați mai de seamă Iancu recunoscu situația și de-astădată printr'o ageră și imediată pătrundere a împrejurărilor, cu toate că isolarea în munți nu-i îngădui o orientare și informație exactă asupra acestora. Prevederile lui și ale lui Axente, care primi vestea sosirii lui Dragoș cu cuvintele „Timeo Danaos et dona ferentes“ se verificară pe deplin, atât prin descoperirea ulterioară a corespondenței lui Kossuth cu Hatvany și cu deputatul amintit cât și prin atacurile, cari începură imediat, deși armistițiul erà încheiat „Scopul meu principal erà — zice Iancu — să aflu ceva despre situația din afară de munți, pe urmă credeam că față de starea în care ne aflam noi, stare descrisă mai sus, un armistițiu ar fi fost foarte bine venit din multe puncte de vedere La posibilitatea unei păci cu Ungurii nu mă gândisem nici o clipă. Tot ce puteà fi mai firesc, întrucât deosebirile de rasă precum și alte multe împrejurări de viață istorică slăbiseră nădejdile de-a mai ajunge la o înțelegere pacinică cu Ungurii, căci acolo unde problema existenței se puneà atât de acut și pentru unii și pentru alții, sinceritatea și încrederea reciprocă nu puteà să cucerească teren. Mai erà, în sfârșit, și-o chestiune de consecvență în acțiunile lor și una de supunere față de comitetul național, care deși nu jucase un rol mai însemnat în cursul războiului civil, erà privit, totuși, ca re-

---

[1]) Popescu Râmniceanu, *Luptele Românilor din Ardeal 1848—49* p 288 (în notă)

[2]) Cf și Poujade, *Chretiens et Turcs*, Paris 1859, p 304, 305

[3]) G Bogdan-Duică, articolul menționat

prezentantul legitim al naţiunii, singurul în drept să primească, sau să respingă condiţiunile de pace ale „rebelilor".[1]) Mai erà apoi o piedică foarte serioasă şi anume *poporul*, care puteà răstălmăcì cu multă uşurinţă o bruscă schimbare de atitudine, precum se şi dovedì aceasta atunci când Dragoş încercă să-l abată dela credinţa către împăratul Această credinţă în promisiunile şi dreptatea împărătească nu se clătinase încă, precum nu se clătinase mai târziu nici chiar în sufletul unor oameni mai luminaţi

Istoricii unguri despre Dragoş şi revoluţia din principate.

Istorici maghiari ca Iancsó Benedek[2]) şi Szilágyi Farkas[3]) presupun, că Iancu nu s'ar fi dat înapoi dela o împăcare cu Kossuthiştii, întemeiându-şi presupunerea pe faptul, că constituţia din 4 Martie, care asigurà neştirbit privilegiile săseşti pe aşa zisul „fondus regius" — unde majoritatea locuitorilor o formau tot Românii — a deprimat adânc sufletul tribunilor şi prefecţilor, cari vedeau că, pe lângă toate jertfele aduse de Români cauzei imperiale, egala îndreptăţire a tuturor naţiunilor din monarhie (*Gleichberechtigung*), nici prin această constituţie nu va fi asigurată Ar mai fi contribuit la slăbirea entuziasmului răsboinic şi influinţa emigraţilor din Ţara Românească asupra lui Iancu, care întreţinù cu căpeteniile revoluţionare din principate, din toamnă încă, cele mai strânse legături de prietinie Este adevărat, că emigraţi ca I Ghica, N Bălcescu, Ioan Bălăceanu şi N. Bălăşescu se gândiră serios la o împăcare cu Ungurii, mai ales dupăce Austria chemă în ajutor oştirile ruseşti pentru a-şi salvà situaţia, iar pentru Românii din Principate, Ruşii erau mult mai urgisiţi decât oricare alt duşman al poporului român, deci si decât Ungurii şi, aceasta se explică fireşte, prin răpirea dela 1812 a Basarabiei In acest scop apărù la Braşov, dupăce Bem curăţì Ardealul de oştile imperiale, *Expatriatul* lui Cesar Boliac, în care întemeietorul adesea accentuà, că unirea celor două popoare ar fi însemnat biruinţa deplină a ideilor veacului, adecă a ideilor de libertate naţională şi egalitate socială, precum şi distrugerea pe veci a reactionarismului austriac şi rusesc Dar în planurile *acestor oameni zvăpăiaţi şi dornici de-a ridicà poporul pe orice cale*, deşi se cheltuià un puternic şi nobil entuziasm, nu existà unitate de vederi si de acţiune Ambiţiile personale, precum şi deosebirile de vederi în ce priveşte cărarea pe care trebuià îndreptată acţiunea emigraţiunilor, făcù imposibilă o organizare unitară a acesteia, una care să angajeze toate forţele Un singur element comun aveau emigraţii: dragostea înflăcărată pentru păturile de jos ale poporului,

[1]) Vezi *Raportul*, p 103

[2]) *Szabadsag harczunk és dákó-román torekvések*, Budapest 1895.

[3]) *Monografia* amintită

cu tendinţele reformatoare cari isvorăsc din această dragoste nemărginită încolo, mijloacele se deosebeau după capacitatea politică personală a fiecăruia şi după cunoaşterea mai mult sau mai puţin obiectivă a împrejurărilor în cari se desfăşură viaţa noastră naţională în acel timp, pe ambele laturi ale Carpaţilor. De-aici combinaţiunile cari de cari mai îndrăzneţe, fie în funcţie de Austria, fie în funcţie de Unguri, combinaţiuni cari erau pe de-o parte premature, pe de altă parte imposibile de realizat Idea „Dacoromaniei“ sau a unei împăcări sincere cu Ungurii putea încolţi foarte uşor în sufletul acelei generaţii, din frământările sufleteşti ale căreia ne-am ales cu o moştenire de idei atât din preţioasă, dar erà menită să rămână de-ocamdată în domeniul indeologiei naţionale

Dintre luptătorii ardeleni Iancu le câştigă, fireşte, iubirea şi admiraţia în gradul cel mai mare. Il ridică în faţa lor sinceritatea, entusiasmul, darul tainic prin care se impuneà masselor populare şi, ca o consecinţă foarte firească a acestora, succesele lui militare. Căci ce însemna din punctul lor de vedere succesul lui Iancu?

In faţa unor patrioţi înflăcăraţi[1], cari alergau în toate părţile după arme pentru a puteà apărà succesele revoluţiei din Iunie, nu numai cu condeiul pururea neadormit, ci chiar şi cu armele, în caz de trebuinţă, Iancu, noul „Decebal“ — după caracterizarea germană citată într'alt loc — însemnà un exemplu de virtute războinică, singurul care a realizat cevà în cursul revoluţiei, singurul om al faptelor hotărâte, singurul care lămurind într'un *anume* fel situaţia, a lucrat *cu succes* în sensul unei *orientări* în vârtejul evenimentelor In contrast cu toate căpeteniile revoluţionare din acel timp a fost singurul care, păstrând contactul sufletesc neîntrerupt cu aceia pe care îi conduceà la biruinţă, a rămas la locul său, stăpân al peticului de pământ pe care-l apără din toate puterile sale Erà deci în ceeace a săvârşit o idee, o acţiune interprinsă în sensul acelei idei şi o voinţă nestrămutată de-a duce la bun sfârşit, — deşi cu modeste mijloace materiale — acţiunea începută Evident, că mulţumită renumelui său de bun strateg, putea întrà foarte uşor în combinaţiile cari se cristalizau în Viena, Frankfurt sau Constantinopol, dar întrebarea care se pune în mod firesc este aceasta Participat-a Iancu *sufleteşte* la plăsmuirea acestor combinaţii? Cu alte cuvinte. mai puteam aşteptà Românii dela dânsul, ca schimbând o atitudine seculară faţă de-un duşman ireductibil, să-şi însuşească un nou ideal, să se pună cu trup cu suflet în slujba acelui ideal? Răspunsul, după mai multe dovezi, nu poate fi decât negativ, şi aducem numai două în sprijinul acestei afirmaţii. Mai întâiu de toate nu ne-a rămas nici-un document, care ne-ar arătà până la evidenţă această participare nici-o epistolă măcar, — iar al doilea motiv e următorul o individualitate puternică devine eroică atât prin ceeace este această individualitate, adecă prin forţele sale lăuntrice, cât şi prin mediul moral şi material în care-şi desfăşură activitatea Mergând mai departe putem spune, că cele 14 lupte purtate de Iancu, privite în întegime, ca o acţiune eroică condusă de dânsul înfăţişează un fenomen *natural* de viaţă istorică.

Natural în înţelesul, că între puternica individualitate a eroului, scânteia care aprindea flacăra nădejdii în sufletul mulţimilor şi între aceste mulţimi, există o comunitate de simţiri şi porniri războinice, isvorâte din aceleaşi umilinţe seculare, simţiri cari nu licăriau numai în sufletul oamenilor ci pe cari le suspină şi codrul cu desişurile lui tainice şi murmurul părăiaşelor, le aprobă — întreaga configuraţie ciudată a munţilor, cari ofeiau *omului* băştinaş în caz de atac strâmtorile, iar în caz de primejdie ascunzişurile sale sigure Cu un cuvânt, tot ce e materie şi viaţă, păreà anume organizat în vederea acţiunii Această acţiune colectivă se poate asemăna deci cu viaţa unui stejar puternic, care este şi el un fenomen natural al vieţii universale, întrucât presupune un sâmbure, care ascunde în sânul lui germenul neadormit al vieţii — presupune, în sfârşit, un pământ roditor care-i smulge taina creşterii şi desvoltării, prefăcând ghinda în trunchiu vânjos, coroană stufoasă şi bogată Dar este greşit a crede că stejarul falnic se înalţă în orice loc şi în orice împrejurări de viaţă Cu atât mai vârtos, nu poate fi smuls şi transplantat, căci atunci frunzele se ofilesc, svâcnirile puternice ale vieţii aţipesc întrânsul, sau chiar dacă se împrieteneşte cu solul, nu ne mai putem aşteptà la o exuberanţă de creştere. A-l răpi pe Iancu dim mediul special al munţilor săi de energiile sufleteşti ale căruia dispune în toată accepţiunea cuvântului, târându-l în vârtejul unor planuri ca acela de-a trece în Ţara-Românească, sau de-a luptà alături de Unguri împotriva Ruşilor lui Paskievics, ar fi fost ceva nefiresc, în orice caz acţiunii roditoare, succese depline ca cele din munţi Românii înzadar az fi aşteptat dela dânsul El singur o simţià aceasta, căci atât de dragi îi erau munţii cu isvoarele şi vietăţile lor, încât nici mai târziu, când se aflà într'o stare desolată, nu se puteà despărţi, fără durere, de dânşii.

In cele din urmă, sinceritatea lui Kossuth — oricât ar fi cercat compatrioţii săi să-l scuze — se dovedì îndată prin cele două atacuri ale lui Hatvanyi Imre, — după istoricii tendenţioşi, un aventurier militar, fără nici-o legătură cu căpeteniile revoluţionare, — dupa cei obiectivi un comandant care lucrà întru toate după machinaţiile politice ale guvernatorului maghiar

De-altfel, în privinţa felului cum priviă Iancu negociaţiunile cu deputatul Ioan Dragoş şi impresia pe care o făcură asupra sa cele două atacuri ale lui Hatvani în Abrud, avem la îndemână o scrisoare a prefectului însuşi. Scrisoarea poartă data de 27 Iunie 1849[1]) şi cuprinde un răspuns dat deputatului bihorean din dieta Ungariei Ioan Gozman, care într'o scrisoare din 21 Iunie, adresată lui Iancu, aduce acestuia, precum şi tovarăşilor săi de arme învinuirea că ar fi adoptat, fără nici-un criteriu de judecată sănătoasă, „negru-galbinismul" numindu-i „impietriţi" ca unii ce nu vreau să restabilească, „harmonia" cu Ţara Ungurească Totodată scuză din răsputeri pe Kossuth — accentuând de la început că „tractatul împăciuirii între Dragoş şi

¹) Publicată de V Moldovan în ale sale *Memorii din 1848—49*, Braşov 1895, p 158—161

domnia-voastră, s'a întâmplat după dorința noastră, a ablegaților români la dieta țării, de unde puteți fi convinși, că întrarea lui Hatvani a fost casualistică“

Răspunsul lui Iancu are o îndoită valoare, căci pe lângă că respinge cu indignare acuzațiunile lui Gozman, ne mai arată felul cum știă Iancu să legitimeze atitudinea Românilor precum și condițiunile, de cari atârnă înfrățirea celor două popoare Tot ce a isvorât din pana prefectului fiind foarte rar — reproducem aici în întregime acest răspuns caracteristic

„D-le Gozman!

„Tractatul împăciuirii între noi și Dragoș, întrarea cea căsnită și silită de superbiă înainte de timp a lui Hatvani. precum și alte înșelăciuni, ca atâtea plăgi fatale, în analysi ne sunt cunoscute, suntem convinși și despre întristăciunea președintelui Ungariei Ludovic Kossuth, dar ne e doloare de un așa bărbat, care își causează întristări, contrazicându-și sieși, nu e statornic în propusuri, promisiunile cele mai temeinice de azi, mâne sunt revocate și nimicite prin alte decrete ale domniei-sale Noi credem, că prin provedința divină suntem mântuiți, de a nu fi noi causa principală a cotropirii națiunii noastre, când în săptămânile trecute începurăm a tracta cu dumnia lui, — dar prin asta ne făcuse mai atent pe viitor Domnia lui înainte de-a primi în dreapta toiagul fericitor de popoare, debuia să alerge la esemplele celor mai statornici bărbați din veacuri, cari au făcut, ce are de a face în present domnia lui

„Eară domnilor-voastre, vă mulțumim și nu vă rugăm să cereți pedeapsă asupra lui Hatvani, că cu ce 'i-am fost datori, i-am plătit, nimic rămânându-ne înapoi de-a mai pretinde

„Domnilor-voaste, ca unor organe a corpului Românilor, care tot ne aruncați că suntem oarbe instrumente a Camarillei, vă propun și vă poftim a ne deslega aceste chestiuni Camarilla precum vă place ne asigură naționalitate atunci, când frații maghiari ne sbiară „egy magyar nemzet, egy magyar haza“, apoi despre Români nu le plăcea a vorbi, nici ca despre „nép“ Acum ce era mai consult? A da mâna cu aceia, cari nu vreau să știe de tine? sau cu acela, care îți promite împlinirea rugămintei? Deci vă îndreptăm acea rugare frățească, să nu fiți nici la credință, înșelându-vă, că noi am fi oarbe instrumente a Camarillei și că principiul nostru ar fi singur negru-galbinism, după cum vă place a crede. Nu, domnilor, nu! Noi suntem *oameni lebertății!* Pentru asta am revoltat, pentru asta ni-am vărsat și suntem hotărâți a ne vărsa sângele până la ultimul Român Brațele noastre din 15 Mai al a tr. până la oara cea fatală, deschise au stat, ni-am oferit fraților Maghiari de cei mai sinceri amici pentru toate adversitățile timpurilor viitoare, numai să ne garanteze naționalitatea, pe temeiul dreptului egal Dumnialor însă, în loc de a ne dobândi inima prin aste mijloace, în loc de a dobândi inima unui popor compact din mai multe milioane, întrebuințară sbiciul teroristic, și așa sil ți ne retraserăm îndărăpt, promițându-ne casa domnitoare cererile

căreia spre mulţumire suntem îndreptari prin firea noastră Eată dară nodul, care nu puteţi, sau nu vreţi a-l deslega.

„Domnia-voastră, ca delegaţi la dieta ţării, ne scrieţi, că veţi fi intermediatori între noi şi dietă, numai să vă spunem, ce ne doare şi de ce avem lipsă Noi din parte-ne, cu cea mai adâncă durere am cetit aceste ordine, când dumniavoastră, ca reprezentanţii unei naţiuni, nu ştiţi, cari sunt durerile ei, spre a căror vindecare ziceţi, că sunteţi trimişi la acea dietă Trebue să fie cunoscute domniilor voastre doririle naţiunei, concepte într'una petiţiune în 15 Maiu al a tr în Câmpul Libertăţii şi aşternute la dieta ţării în Cluşiu şi Budapesta; s'au mai adaus acesteia mai multe plânsori tot ale aceleaşi naţiuni dar durere! nu am fost atât norociţi, să cetim vre-odată în vre-un articol al aceleiaşi diete, pomenirea despre naţionalitatea Românilor Transilvăneni.

Punctele petiţiunei noastre aşternute la aceeaş dietă le cercaţi, spuneţi lui Kossuth şi ca reprezentanţii naţiunii, aşterneţi-le înaintea mărite diete manifestând că dela acelea nu ne putem abate, nici alte puncte a face nu suntem în stare, de oarece aici noi nu formăm naţiunea întreagă, iar ca parte al aceiaşi, la astfel tractate nu ne putem slobozi, temându-ne de înşelăciunile, cari într'atâtea rânduri ne plesni fruntea

„Rămânem dară statornici pe lângă punctele petiţiunei din 15 Mai al a ir, alcătuite de toată naţiunea Acestea văzându-le cerculând în ochii Europei prin articli de lege, le promitem cea mai sinceră fraternitate şi vom aveà aceiaşi amici şi inimici, iară până atunci ne vom defendà în contra oricărui atac al lor eroiceşte şi îi vom dechiarà de inimicii şi oprimatorii libertăţii noastre

„Domnule Gozman! Iţi mai place a scrie, să nu aşteptăm răscularea întregei ţări asupra-ne şi să nu fim instrumente, înţelegând libertatea comună Noi la punctul întâiu îţi răspundem, că cu toată ţara vom ţineà atac, cât se poate mai eroiceşte până la non plus ultra, spre noi totuş sperând o căutare a popoarelor civilisate Dar domniavoastră ar debuì să vă deşteptaţi din somn, să nu vă sculaţi în contră-ne, ci să vă sculaţi în contra aristocraţilor conservativi, cari nu voesc libertatea practică între naţiunile transilvane, ci şi acuma, pe aripile superbiei sboară după o supremaţie absurdă, asupra acestora vă sculaţi, pe aceştia îi bateţi cu toiagul gurei, cu condeiul şi cu sabia îi debelaţi, că aceştia sunt răsturnarea acestor două staturi, cari se laudă cu aceleaşi popoare şi frupturi

„Ne ziceţi să nu fim instrumente oarbe! — Vă zicem să nu fiţi instrumente oarbe! Căutaţi celea trecute, analisaţi celea de faţă, căutaţi rana unde se află, şi nu stricareţi medicina, acolo unde nu are loc

„In urmă, precum şi mai înainte, Vă scriem, că nu suntem în contră, ba dorim ca fiii aceiaşi mame, să avem acelaş amic şi inimic cu Maghiarii, dară condiţiunile atinse le pretindem realisate, fără de acelea a muri mai bine suntem resoluţi!

Câmpeni, 15 (27) Iunie 1849.

Avram Iancu, m p

Hatvany este respins de două ori.

Să schițăm acum pe scurt cele două atacuri ale lui Hatvany și respingerea lor eroică [1])

Primul atac avù loc în ziua de 6 Maiu când Iancu sosì la Abrud cu scopul de-a continuà intrevederile cu Dragoș Intrevederile dintre prefecții români, Dragoș și căpeteniile Ungurilor din localitate, continuară în biserica reformată până târziu seara, căci Iancu sosì, în acea zi, cam târziu dela Câmpeni. Ungurii deveniră tot mai îndrăzneți știind — probabil — că Hatvany se apropie de zidurile orașului și cerură ca Românii să înceteze cu pretențiunile lor, și să depună armele numai decât Dar „ .Iancu, ca un lupiter-tonans, amenințând strigà că despre așà cevà s'ar puteà vorbì numai atunci, când Românii ar aveà garanție destulă, că Ungurii încă vor desarmà și nu-i vor atacà pe furiș ca tâlharii

In curând sosì vestea că Hatvany poate să intre în fiecare clipă și vestea fù întărită din nou de-o altă santinelă Iancu, pe lângă toate asigurările lui Dragoș, care se văzù de-odată într'o situație extrem de primejdioasă, încunoștiințat tocmai la timp, încălecă și plecă în cea mai mare grabă la Câmpeni Dintre prefecți Buteanu și Dobra rămăseseră în Abrud, căzând în ghiarele lui Hatvany Sfârșitul lor tragic, precum și peripețiile prin care au trecut până la moarte, sunt cunoscute îndeajuns

Ungurii începură imediat a jăfuì, schinjuì și a omorî — în timp ce Iancu, sosind la Câmpeni, vestì poporului prin tulnic o nouă chemare sub steagurile împărătești, încunoștiințând în grabă pe toți prefecții despre cele întâmplate și cerându-le frățescul ajutor Peste noapte primì două scrisori Una dela Dragoș, alta dela Hatvany, prin care erà provocat să depună armele și să se întoarcă la supunere față de legile țării. Iancu nu le dădù nici o atențiune In ziua de 8 Mai Dragoș mai trimise o scrisoare lui Iancu de acelaș conținut, acesta răspunse că între el și Unguri numai sabia va decide Poporul se strânse la Câmpeni cu aceeaș iuțeală, cu acelaș entuziasm și cu aceeaș credință neclintită în răsplata împărătească. El fù împărțit în coloane deosebite în fruntea cărora se aflà floarea tribunilor și a viceprefecților, iar planul de acțiune se lămurì îndată, căci numai unul singur puteà fi. Acela de-a înconjura orașul din toate părțile, de-ai tăià toate arterele de comunicație cu celelalte localități mai însemnate, îndeosebi cu Bradul și Zlatna, de-unde Ungurii ar fi putut primì vre-un ajutor. Iancu își designă îndată prefecții și tribunii, care aveau să scape di-

---

[1]) In timpul armistițiului garantat la Mihăileni, de către Dragoș, în două rânduri poporul se resfiră pe sate, cântând:

„Voi Unguri și voi Secui
Puneți vă arma 'n cui,
Căci nu-i pâne, nice grâu
Numai sânge până 'n brâu"

(Despre cele două consfătuiri dela Mihăileni vezi, in V Moldovan, *Memorii din 1848—49*, Brașov 1895, pp 112—122)

ferite înălţimi din jurul oraşului, întărind mai mult decât pe celelalte aripa de către Brad Hatvany, văzându-se blocat din toate părţile, încearcă în ziua de 8 Mai două atacuri vehemente Unul înspre Cerniţa adecă pe drumul care duce la Brad, altul înspre Roşia. Atacurile, care avură de scop spargerea cordonului format de prefecţi, fură respinse cu vitejie şi duşmanul suferi pretutindeni pierderi însemnate, în schimb însă înlăuntrul oraşului se răsbună amar asupra Românilor Despre sălbătăciile Ungurilor sosiră din Abrud, în dimineaţa zilei de 3 Mai, veştile cele mai îngrozitoare Supt impresia acestora se ţinû un consiliu de răsboi, în care se hotărî îndată atacul general împotriva duşmanului pe ora 3 p m.

Insufleţirea nu cunoşteà margini şi ordinile lui Iancu şi ale celorlalte căpetenii, cari stăteau subt influenţa lui magică fură executate întocmai, căci „Crăişorul" luptà în fruntea coloanelor, alături de lănceri şi vânători, cu acelaş dispreţ de moarte, păstrându-şi însă calmul şi agera pătrundere a situaţiilor, cari se creau în fiecare clipă, chiar şi în cele mai critice împrejurări. O notă stridentă în această armonioasă luptă eroică, în cursul căreia — cum amintisem — înseşi elementele firii păreau a fi organizate în vederea apărării şi a înfrângerii duşmanului — o formă şi de astădată căpitanul Ivanovich — un fir de neghină printre grăunţele curate, un ofiţer imperial de-o seacă mândrie militară, care n'aveà nimic sufletesc, nici cea mai neînsemnată legătură productivă, fie cu solul, fie cu aspiraţiile munteuilor.

La ora fixată lupta începù cu îndârgire şi „. toţi comandanţii coloanelor şi-au făcut datoria cu sfinţenie, aproape pretutindeni ei au luptat în fruntea trupelor, însufleţindu-le prin aceasta şi mai mult, cu toate că fiecare muntean simţeà singur, că luptă pentru cele mai mari bunuri pământeşti "[1]) Ea continuă până adânc în întunericul nopţii, iar înspre ziuă, când o ceaţă groasă acoperì înălţimile pe urma ploilor de peste noapte „ . bătut şi blocat din toate părţile, Hatvany se văzû silit, să se retragă pe-o cale oarecare" Retragerea se făcû către Brad, când pe lângă toate şiretlicurile comandantului maghiar, oastea i-se prăbuşì aproape în întregime, fie pe urma furiei lăncerilor, care se deslănţuià năprasnic asupra ei din toate părţile, fie subt bolovanii cari se rostogoleau prin defileuri asupra coloanelor în marş

După alungarea duşmanului Românii întrară din nou în Abrud şi în aceaş zi avù, loc între cele mai tragice, împrejurări moartea deputatului Dragoş Această întâmplare pricinuì lui Iancu o profundă durere. Ea smulse din pieptul acestuia următoarele cuvinte, pe care le reproducem fără nici-un comentar: „Vaţi luptat cu honvezii aşà brav, încât îmi vine să vă sărut pe toţi; dar că aţi omorât pe Dragoş, mi-aţi amărât sufletul"

Hatvany este din nou înfrânt

Fuga ruşinoasă a lui Hatvany urma să fie răsbunată printr'un nou atac In ziua de 16 Mai Hatvany reîntră în Abrud cu forţe mili-

[1]) Vezi *Raportul,* p 109

tare prenoite şi aproape îndoite. Luptele se reluară din nou de aceiaşi oameni cu aceleaşi metode de luptă, cu acelaş eroism de-o parte şi cu aceeaş superbă îngâmfare de alta Fireşte, că nici resultatul nu puteà fi decât tot acela Luptele începură în 16 şi se terminară în 19 Mai când Hatvany slăbit peste măsură prin necontenite hârţueli mărunte văzându-se din nou în situaţia primejdioasă de mai înainte, apucă drumul spre Zlatna, suferind pela defileuri aceleaşi înfrângeri ruşinoase [1])

După înfrângerea lui Hatvany, Iancu îşi îndreptă privirea spre Zarand pe care îl curăţì de Maghiari printr'o expediţie condusă de tribunii Simion Groza şi I Gomboş Românii se întoarseră din această expediţie încărcaţi cu fel de fel de alimente, precum şi cu o bogată pradă de răsboi

Tot către sfârşitul lunei Maiu încercară prefecţii depresurarea cetăţii Alba-Iulia, o acţiune interprinsă cu multă îndrăzneală şi cu multă pricepere strategică, care însă nu fù sprijinită de comandamentul cetăţii şi astfel încercarea rămase fără vre-un resultat positiv

Infrângerea lui Kemény Farkas

Cu toate înfrângerile suferite în ultimul timp Ungurii nu renunţară nici pe departe la o pacificare reală a munţilor, una care să înăbuse în sânge ultima năzuinţă spre libertate Şirul atacurilor nu se sfârşì cu Hatvany şi cel ce luă de-astădată comanda, numai erà nici „un sansculotte," nici-o rătăcită „calfă de bărbier," cum avu norocul să fie presentat Hatvany de unii istorici maghiari, pentru a-l puteà încărcà cu toată responsabilitatea faptelor sale Baronul Kemény Farkas, care îşi încercă norocul erà un nobil înzestrat cu tot fanatismul pretins luminat al compatrioţilor săi intoleranţi şi zgomotoşi, — precum şi cu mentalitatea strâmtă a clasei sociale, pe care-o reprezentà El lucră întru toate după planurile lui Bem, care întărì tot în aceeaş vreme şi cordonul militar care operà pe la celelalte întrări fireşti, astfel încât armata de împresurare se urcă la numărul de 15 000 Tratatele cu Dragoş, rămânând fără nici un rezultat, ultimul mijloc de-a pacificà munţii erà acum forţa armată

„Situaţia noastră erà acum mai critică ca oricând, căci trebuià să îndoim — spune Iancu în raportul său — detaşamentele cordonului nostru şi să înmulţim şi numărul gloatelor în interior," dar „ ne aşezarăm credinţa în Dumnezeu şi în buna noastră cauză şi ne pregătirăm să primim pe duşman" Kemény întră în Zarand dinspre Deva şi îşi aşeză cartierul general la Brad Marşul spre Abrud începù în Iunie şi peripeţiile acestui drum, precum şi necontenitele hârţueli cu Românii sunt descrise de K. M Pataky în cartea sa *Bem in Siebenburgen* (p 77)[2]) Intrarea în oraş se făcù în 11 Iunie, după nenumă-

[1]) După unii ar fi scăpat din încleştăturile munţilor cu un singur „husar" numai

[2]) Pataky descrie în câteva cuvinte şi Vulcanul cu înfăţişarea lui de monstru impunător precum şi frumuseţile naturii din prejur El zice între altele „Aber in unserer nächsten Umgebung, welch malerisches Bild! Zahllose, die mannigfal-

fate lupte cu tribunii postaţi pe la strâmtori. Aceştia nu-i opuseră o resistenţă mai însemnată, întâiu pentrucă mulţi dintre oamenii capabili de arme erau resfiraţi pe la casele lor; iar a doua-oară pentrucă Românii se obicinuiră să lupte de pe înălţimile din jurul Abrudului, un teren pe care-l cunoşteau perfect din cele două lupte anterioare. Dar îndată ce duşmanul se încuibă în oraş, trimiţînd lui Iancu o nouă scrisoare într'o gamă de supremă îngâmfare şi dispreţ, provocându-l să depună armele — fără ca această scrisoare să se fi învrednicit de-un alt răspuns decât scrisorile lui Hatvany — furnicarul se puse din nou în mişcare şi lagărul din Câmpeni se îndreptă spre câmpul de luptă. Iancu se simţeà şi de astădată în elementul său. Lui i-se datoreşte în cea mai mare măsură dispoziţia sănătoasă a trupelor, precum şi stăruinţa neclintită în atingerea scopului — adică alungarea definitivă a duşmanului. Cunoaşterea amănunţită a terenului de luptă îl ajută mult în misiunea sa şi glasul, mai apoi popularitatea sa, probată în atâtea ciocniri anterioare, făcù şi de-astădată minuni. Din punctul de vedere al prevederilor şi combinaţiilor strategice, nici lupta cu baronul Kemény nu se deosebeşte de luptele de mai înainte, căci primadată i-se tăiară legăturile cu Bradul, de-unde îşi aştepta proviziile şi în sfârşit se încercă blocarea lui în oraş, înmormântându-l de viu între zidurile acestuia şi făcându-l incapabil de atac. In ziua de 13 Iunie ciocnirile începură pe tot frontul „cu succese alternative“. Dar în curând Kemény îşi mai câştigă un duşman mult mai neîmpăcat de cât „Valachii“ şi anume foamea, care se ivì încă din 12 seara, când soldaţii strânseră ultimele rămăşiţe de provizii. Conştient de primejdia care-l ameninţà, Kemény încercă atunci o apropiere pacinică. In acest scop a scris mai întâiu lui Vlăduţ, mai apoi prefectului S. Balint, însă fără nici-un rezultat. Prefecţii ghiciră, din cele două scrisori, în care nu mai clocoteau valuri de dispreţ, situaţia desnădăjduită a adversarului şi în loc de răspuns hotărâră pe ziua de 15 Iunie un atac general. Kemény nu aşteptă atacul ci luă el însuş ofensiva, o tactică foarte cunoscută în caz de strâmtorare. Numărul soldaţilor săi se urca la 6500 şi 13 tunuri. Toate încercările lui de-a sparge brâul de fier, care se strângeà din ce în ce în jurul detaşamentelor sale slăbite de foame, dădură greş. Românii conduşi pretutindeni de preoţi, cari concentrară în tot cursul veacurilor, nu numai aspiraţiile de sfioasă cucernicie ale unor masse respinse dela bunurile lumeşti — ci chiar şi viaţa politică a neamului — un fapt pe care Ungurii nici-când nu l puteau înţelege pe deplin — secerară biruinţe strălucite — atât de strălucite încât mândrul baron află de bine să exclame după respingerea pe toată linia a atacurilor sale „Dracul să se lupte cu popii“. Simţul cavaleresc îl îndemnă să se ţină de cuvânt şi în dimineaţa zilei de 16 Iulie — în revărsatul zorilor — încercând la început să îndrepte atenţia

---

tigste Abwechselung darbietende, sich gegenseitig dominierende Höhen, die Thäler von den klarsprudelnsten Bächen, wie von Silberstreifen durchzogen, und inmitten dieser verschwenderischen Naturschönheiten keine lebende Seele! Niemand, der sich ihrer erfreuen möchte, Mord und Rache die einzigen Triebe, die in diesem Tempel der Natur die menschliche Brust erfüllen“

Românilor în altă parte, se strecură pe drumul către Zlatna urcând aceeaş „Golgotă“ a defileurilor — după ce lăsase 500 de morţi precum şi un număr însemnat de răniţi în urma sa.

„Astfel se termină lupta de 3 zile cu Kemény“, — încheie raportul..

Infrângerea lui Paul Vasvári.

Pacificarea munţilor, fiind condusă dela centru, trebuià încercată, fireşte din toate părţile, pe la toate potecile şi strâmtorile Unităţile formate în pripă, care aveau să lucreze în acest scop dinspre Cluj şi Oradea Mare stăteau sub conducerea tânărului înflăcărat Paul Vasvári, care într'o convorbire de-a sa cu Iancu, în luna lui Iunie 1848, când îl cercetă pe acesta la Vidra, îşi exprimase, la întoarcere, dorinţa că, dacă ar fi un Englez bogat s'ar lăsà să fie îngropat în mijlocul acelor frumuseţi neîntrecute ale naturii. Dorinţa aceasta a fragedului Demosthene se şi împlinì, tocmai la un an după aceasta, căci în lupta care se încinse la Mărişel şi Fântânele în ziua de 6 Iulie, o luptă desnădăjduită în vârtejul de foc al căreia săriră cu un neasemănat eroism şi femeile şi copii, nu numai oastea acestui comandant îşi află peirea, dar chiar şi el rămase neînsufleţit pe câmpul de bătae Lupta o conduse tribunul Nicolae Corcheş, care-şi făcuse ucenicia în lagărul şi supt conducerea Iancului, un tribun probat şi distins Expediţia lui Vasvári fù ultimul act al unei acţiuni militare, căci unităţile, care au încercat să se apropie de munţi din alte direcţii, fură mult mai neînsemnate, având toate acelaş succes, astfel încât la finea lui Iulie spada fulgerătoare a lui Iancu se învârteà tot atât de înfricosător ca şi la începutul ostilităţilor Asupra lor precum şi asupra luptelor pe care — o recunoaştem — le-am atins numai, se găsesc amănunte în raportul lui Iancu, a cărui parafrazare s'a părut de prisos, căci ar fi însemnat să-i ştirbim din valoare, întrucât n'a fost redactat cu patimă, nici cu tendinţa de a culminà în ţesătura evenimentelor, şi nu cuprinde nici inexactităţi.

Incheiem acest capitol cu ultimele cuvinte ale raportului „Acestea sunt faptele memorabile ale gloatelor de sub comanda mea Separate de restul lumii, ele au făcut cu mijloace puţine, în statornicia credinţei lor către monarh, mai mult decât se' puteà aşteptà Multe vieţi omeneşti au pierit în timpul războiului din ambele părţi, îndrăsnesc însă să afirm şi mă angajez să şi dovedesc, — cu toate calomniile numeroşilor vrăjmaşi ai naţiunii româneşti, — că represaliile săvârşite de nevoe ici şi colo de Români, nici nu merită să fie menţionate, în comparaţie cu extraordinarele devastări prin foc şi sabie, comise de rebeli contra vieţii şi averii Românilor şi învit pe fiecare calomniator, să lasă din întunericul linguşirilor şi al intrigilor şi să pună faptă contra faptă, să nu atace însă şi să nu întunece pe ascuns cu răutate meritele altora“

Din aceste frumoase cuvinte se desprinde nu numai o *învitare*, ci chiar şi o presimţire O presimţire care se adeveri pe deplin, căci *linguşirile*, intrigile, precum şi tot ceeace cuprinde în sine noţiunea de *perfidie* şi *ingratitudine* omenească pregătiră Iancului, într'un mod nemilos, calea de erou.

Tovărăşia de arme a tinerilor prefecţi şi tribuni.

Revoluţia ardeleană din 1848-49 prezintă multe şi variate aspecte sufleteşti, care privite în întregime au meritul nepreţuit de a fi definit incoherenţa sufletească a unei turme de iobagi într'o *naţiune organică*, realizând pe cât erà posibil, în împrejurările de atunci, toate nuanţele acestui concept elaborat de timpurile moderne, nuanţe pe care cercetătorul obiectiv are datoria de a le constatà măcar, dacă punerea lor în luminoasa intrigă a cauzalităţii, în mulţimea informaţiilor, nu este totdeauna cu putinţă Poporul român din Ardeal, care ascultà acum de *Comitetul Naţiunii Române*, îşi aveà, alături de logica consistentă şi ideile cristalizate ale lui Simion Bărnuţiu, alături de nervul diplomatic atât de ascuţit al episcopului Şaguna, şi braţele sale vânjoase. Avram Iancu a fost sprijinit în acţiunile sale de către ceilalţi prefecţi numiţi de comitet şi întăriţi de bătrânul general din Sibiu şi unul dintre momentele psihologice cele mai vrednice de interes este, fără îndoială, şi izbucnirea fierbinte a virtuţilor războinice, gruparea spontană a tuturor firilor aprige în jurul cancelistului din Vidra Dacă li-a lipsit acestora într'o măsură oarecare, nu orientarea teoretică, care adesea nu e totul, ci sensibilitatea profundă care condiţionează şi defineşte în mod mai real şi mai integral eroismul sincer, bogat în tot felul de consecinţe, nu li se poate contestà capacitatea militară, curajul personal şi mai presus de toate recunoaşterea frăţească a superiorităţii tânărului lor tovarăş[1]) Răspunsul *faptic*, pe care-l dădeau *invitaţiunii or* lui, a făcut posibilă unitatea de acţiune, fără de care manifestarea răsboinică împotriva *maghiarizării cu sabia* nu s'ar fi deosebit întru nimic de svârcolirile instinctului de apărare din alte vremuri tulburi, loviturile năbădăioase şi nătângi ale căruia s'au îndreptat în cele din urmă tot împotriva neamului, Ea a câştigat de

[1]) Cât de neţărmurită erà încrederea tuturora în Iancu ne-o dovedeşte în deajuns următorul pasaj dintr'o scrisoare a lui Simion Prodan, adresată lui Iancu· „Ca un bun şi de Dumnezeu însuflat viu român al nostru mai mare, scriene ceva nou şi ne mai dă porunci, că noi încă când putem şi ne sluješte mintea a duce cu sine, lipsă facem, dar ni se par mai bune şi mai dulci poruncile tale şi poporul cu peste fire iubire ascultă glasul tău; când le citesc o carte dela tine pare că reînvie" (Gh. Adamescu *Revoluţia Românilor de peste munţi în 1848/49* Bucureşti 1892 p 224)

astădată prin profesoraşii, advocaţii şi preoţii purtători de steag timbrul şi prestigiul unei organizări, nu atât materiale cât mai vârtos sufleteşti, în forme naţionale, deşi sub tutela atât de neputincioasă, dar perfidă, a trupelor imperiale Căci oricât de puternic şi sincer ne apare dinasticismul, „neclintita alipire către tronul Maiestăţii Sale“, „credinţa către Monarh“ accentuată la fiecare pas ea nu trebuie considerată ca o motivare psihologică, *internă* a faptelor revoluţionare, ci ca una *exterioară*, ca o alegere prudentă între doi duşmani, dintre care unul erà mai îndepărtat şi nu atât de vehement în scopurile sale, pe când celălalt ireductibil, fanatic în aspiraţiile sale neîntemeiate, cu devize ca acum ori nici-odată [1]) Faptul că din motivările căpeteniilor revoluţionare nu lipseşte nicăiri această credinţă către monarch nu e un motiv destul de serios de a crede întrânsa, în sinceritatea ei, ci mai vârtos contrarul Inlăturând negru-galbenismul din complexul sforţărilor şi preţuind cum se cuvine energiile în săvârşirea unor fapte militare atât de apreciate chiar şi de duşmani, la baza acestora va trebui să întrezărim pornirea instinctivă a sufletului naţonal de a cucerì un nou domeniu de viaţă, al vieţii militare, de a depăşì cadrele vieţii bisericeşti, înlăuntrul cărora s'a trăit veacuri dearândul, mai curând pentru o altă lume decât pentru cea pământească, sau dacă s'a şi trăit uneori altfel, folosul principal a fost al altora. Aceasta cu atât mai vârtos că noile forţe cari se puneau în acţiune n'aveau la îndemână, pe lângă toate promisiunile repetate ale comandamentului superior, bogatul armament de războiu al duşmanului, care întăreşte credinţa în izbândă şi nici tradiţia unei organizări anterioare Tăria legiunilor ţâşneà din calităţile morale ale unei ţărănimi viguroase şi aceste calităţi foarte arareori puteau fi înlocuite prin tunurile de cireş sau prin răsleţele arme care s'aprindeau cu scăpărări de cremene

Prin adunarea dela Blaj ţinută în 20 Septemvrie Comitetul Naţiunii Române îşi schimbă numirea în *Comitetul român de pacificare*. Schimbaree aceasta nu însemnà nimic din punctul de vedere al ideii revoluţionare, căci în noua formaţiune intrară aproape aceleaş capete cu aceleaşi vederi Schimbarea erà numai de metodă In locul adunărilor şi al demonstraţiunilor pacinice se treceà de astă dată la fapte precise, la apărarea efectivă împotriva asupritorilor de eri, cari ameninţau în fiecare clipă cu *tunuri* şi *cu Secui*.

Noul comitet lansase în ziua de 7/19 Oct, două proclamaţiuni: una către Români, alta către Unguri. Ambele proclamaţiuni erau străbătute de acelaş suflu de căldură romantică ca aproape toate „chemările“ din această vreme Nota superioară a acestui îndemn la luptă şi la ridicarea de gloate este însă — în contrast cu proclamaţiunile adversarului — stăruinţa repetată a conducătorilor pe lângă toţi purtători de arme, să facă deosebirea cuvenită între armaţi şi nearmaţi, între tineri şi bătrâni, bărbaţi şi neputincioşi Comitetul cerù dela dânşii să rămână totdeauna credincioşi ideilor de drept şi umanitate şi bărbatului „încruntat în sânge“ i-se pun în vedere „remuşcările de

[1]) Vezi scrisoarea lui Iancu citată în capitolul precedent

conştiinţă", „vaietele şi feţele desfigurate ale chinuiţilor", care-l vor urmărì până la groapă, în afară de judecata dreaptă şi veşnică a Celui de sus, precum şi de osânda grea a istoriei. Deaceea îndemnă pe toţii „fraţii români" să rămână „credincioşi *ideilor de drept şi umanitate* în toate împrejurările şi să le urmeze"[1]),

Pe lângă asemenea îndemnuri începù *mişcarea tinerilor*, şi dintre cele cincisprezece prefecturi în câte se împărţì teritorul Ardealului numai trei au putut desvoltà o activitate militară întrucâtva independentă, în afară de cea alui Iancu, care forma sâmburele întregei mişcări şi a cărei faimă singură erà în stare să hotărască de multe ori luptele celorlalţi prefecţi Activitatea prefecţilor, care aveau sub conducerea lor satele de pe teritoriul de graniţă, a fost foarte redusă, căci aceste regimente angajau aproapre toate forţele, iar în multe din ele Românii aveau de vecini pe Saşi, care luară atunci ca întotdeauna o atitudine *prudentă*, făţărnicind o apropiere de Români, făţărnicie, care s'a vădit în repeţite rânduri după încheierea revoluţiunii. Ei sunt cunoscuţi abià cu numele şi neactivitatea lor se mai explică şi prin împrejurarea că, aflându-se fecorii lor în regiunile văilor, unde mişcările armatelor regulate erau atât de dese şi norocul atât de schimbăcios, nu se puteau validita împotriva duşmanului condus de svăpăiatul şi energicul Bem

Prefecţii

In afară de Axente Sever şi Simion Balint, a căror activitate o vom înfăţişà mai pe larg pe baza rapoartelor şi înafară de Ioan Buteanu, care merită o pagină specială, amintim mai întâiu pe următorii prefecţi şi tribuni, cari s'au distins prin organizarea poporului în cursul răzmiriţei

In părţile *Sibiului* Românii aveau de căpetenie pe prefectul *Ioan (Iovian) Brad*, care mai târziu fù strămutat în regiunea *Făgăraşului*, pe Olt şi înlocuit prin *Ioan Brote* (după numele din Răşinar), care şi el este amintit ca prefect în ţinutul *Sibiului Valea Săcaşului* şi îndeosebi satele de pe lângă Sebeşul săsesc au alergal sub steagul lui *Dionisie Pop Marţian*, care avea la izbucnirea răscoalei abià 19 ani şi organiză mai multe cete de călăreţi Printre ostaşii lui îmbrăcaţi în cojoace şi înarmaţi cu lănci se aflau şi Sălişteni, însoţiţi de celelalte comune de margine După potolirea răscoalei Dionisie Marţian studie dreptul în Vena, iar mai târziu trecù în România la chemarea ministrului Kreţulescu, unde facù studii serioase de statistică.

Un escadron de călăreţi a strâns, în *Ţara Bârsei*, *C. Secărean*, viceprefect în părţile Braşovului, dar despre isprăvile lui nu se pomeneşte nimic

Organizarea judeţului *Hunedoara*, unde Românii au bătătorit din cele dintâi începuturi ale lor, a căzut în sarcina prefectului *Nicolae Solomon*, un om înzestrat cu un suflet ales şi cu multă energie Sub

[1]) Nerva Hodoş *Simion Balint, Viaţa şi operele lui* Buc 1913 p 30—31

conducerea lui s'a făcăt desarmarea Ungurilor din jurul Haţegului Insuş neastâmpăratul şi curajiosul general Bem i-a recunoscut calităţile militare, oferindu-i printr'o scrisoare din 9 Februarie 1849, rangul de general, precum şi alte favoruri însemnate în cazul când ar fi trecut pe partea lui El însă a refuzat categoric spunând că a scos sabia „pentru apărarea tronului, independenţa Ardealului şi fericirea naţiunii române. Nu există comoară pe pământ, pentru care aş fi în stare să tradez aspiraţiunile neamului meu şi încrederea cu care poporul român m'a onorat. Român m'am născut şi ca Român vreau să mor" — fù răspunsul plin de demnitate al lui Solomon. Ca şi Marţian el trecù munţii în 1869 şi trăì ca farmacist în serviciul spitalului brâncovenesc din Bucureşti

Unul dintre cei mai înflăcăraţi slujitori ai cauzei naţionale în frământările acestor ani a fost şi *Nicolae Vlăduţ*, prefect al *Câmpiei* şi preot român în Bogata-de-Mureş Prefectura nu şi-a putut-o organizà în lipsa de arme şi muniţii, dar, retrăgându-se în munţi nu a fost luptă mai însemnată la care să nu fi luat parte S'a distins în chip deosebit la prima intrare mişelească a lui Hatvany în Abrud. Atacul flancului, pe care-l conduceà hotărî înfrângerea ruşinoasă a acestuia şi Iancu nu întârzie a-l prezentà în scurtul său raport, în care nu e nimic de prisos, ca pe-un adevărat erou al acelei bătălii, spunând că „onoarea zilei se cuvine mai mult decât la toţi prefecţului Vlăduţ, care a decis totul".

Prefectul de pe *Târnava*, *Vasile Moldovan*, s'a retras şi el în munţi, unde împreună cu ceilalţi prefecţi şi tribuni din jurul lui Iancu a format acel minunat stat major al popilor [1]) împotriva căruia al doilea erou zgomotos al maghiarilor, Kemény Farkas, n'ar fi dorit să mai lupte nici-odată. Dela dânsul ne-au rămas cunoscutele memorii, în care descrie multe din peripeţiile, prin cari a trecut atât el cât şi Românii din munţi, în timpul cât au fost înconjuraţi de pretutindeni Ele sunt însemnate prin informaţiile, pe care le pun la îndemâna cercetătorului, cât şi prin căldura care le însufleţeşte dela un capăt la celalalt, iar conţinutul lor mai are meritul de-a înfăţişà spiritul de sacrificiu al unei generaţii întregi

O victimă a intrării lui Hatvany în Abrud a fost *Petru Dobra*, prefect în părţile Zlatnei, care a desarmat pe gardiştii maghiari din acest orăşel de munte, iar mai apoi a luptat şi el în mijlocul munţilor până la întâlnirea dela Mihăileni, când încrezându-se în sinceritatea propunerilor lui Kossuth, şi în persoana deputatului Ioan Dragoş, a rămas în Abrud. Căzând în ghiarele lui Hatvany a fost arestat şi închis într'o casă cu etaj, din fereastra căreia s'a aruncat în stradă pentru a încercà o scăpare. A fost împuşcat în întuneric de o santinelă maghiară, iar când oraşul a fost pustiit de foc, trupul lui neînmormântat, a ars în pridvorul unei case

[1]) In expresiunea ungurească *„oláh pópák"*, din vremurile mai, noi nu erà numai dispreţ, erà şi-o nuanţă de frică, urmele căreia se găsesc şi prin legile parlamentelor feudale ardelene din sec XVI şi XVII.

Ioan Buteanu.

Alături de Dobra o soarte tragică şi zguduitoare a avut şi prefectul *Zarandului*, *Ioan Buteanu*, care a condus cu vitejie luptele Românilor din valea Crişului alb, cea mai ameninţată de către Maghiari şi cea mai potrivită pentru o apropiere a Munţilor Apuseni dinspre Ungaria.

Ioan Buteanu s'a născut dintr'o familie nobilă din Şomcuta mare, în 1821 şi portretul său în oleu, făcut de Barbu Iscovescu în 1848, nu desminte întru nimic această origine A studiat dreptul şi a practicat advocatura, chiar şi înainte de revoluţie. Inimos şi entusiast, cum erà, şi-a păstrat sufletul neprihănit de scăderile şi oboseala acelor nobili, cari îşi resfiră energiile în nimicurile şi capriciile mărunte ale vieţii, a rămas nezguduit în simţămintele sale româneşti şi, după expresia mamei sale vitrege, el suferià cu mult înainte de furtuna, care s'a deslănţuit asupra Transilvaniei în 1848, de „boala românismului". Din cauza simţămintelor sale naţionale fù silit să rupă pe-un timp cu familia sa, retrăgându-se în Croaţia, de unde s'a întors tot atât de neînduplecat în convingerile sale fireşti Evenimentele revoluţiei l-au găsit deci pregătit sufleteşte şi liniştea împăcată, cu care şi-a îndurat soarta tragică, căzând pe mâna unui călău, aminteşte resemnarea acelor martiri din toate vremile, cari sfârşesc, stăpâniţi de-o pricină morală a vieţii, cu un zâmbet de iluminat. Intrucât moartea l-a răpit înainte de a fi putut lăsà o descriere a luptelor din Zarand, ele sunt arătate în câteva rânduri de către Simion Balint şi Avram Iancu

Să le vedem pe scurt

Indată după proclamaţiunea lui Puchner, Românii din comitatul Zarandului, se ridicară cu mic cu mare împotriva Ungurilor şi din împotrivirea dârză a celor din urmă rezultară câteva excese. Buteanu, care se aflà încă în Câmpeni împreună cu Iancu şi Balint, se grăbì să trimită la faţa locului pe tribunii Aviron Telechi, Alexandru Cândea, fost cancelist în Târgu-Mureş, şi pe învăţătorul Ioan Nemeş din Abrud, ca să liniştească spiritele agitate peste măsură Aceştia fiind oameni din partea locului îşi împliniră misiunea cu succes, punând familiile maghiare ameninţate la adăpost de orice primejdie

Balint continuă apoi cu povestirea sa.

„Gloatele din Zarand, adunate în pripă au tăbărît la satul Gura-Văii, aproape de graniţa Ungariei, unde nefiind încă rânduite, au fost atacate în 28 Oct. de răsculaţii conduşi de Botzko şi au fost respinse către Hălmaj Răsculaţii unguri au aprins satele Pleşcuţa şi Hălmăjel" Tribunul Alexandru Cândea, voind să scape orăşelul Hălmaj de furia distrugătoare a duşmanului începù a parlamentà cu dânsul, dar spre nefericirea sa, căci în cursul acestor parlamentări fù prins de către Unguri şi spânzurat, împreună cu alţi 8 Români, între cari se aflau şi doi preoţi.

In primele zile ale lunei Noemvrie Ioan Buteanu alergă cu o bună parte a oamenilor din prefectura sa în tabăra căpitanului Gratze, luptând alături de ceilalţi prefecţi în valea Mureşului „O altă ceată

de trei mii de oameni ai trupelor sale' — zice Iancu — o pornise din comitatul Zarand, cu două tunuri de lemn, sub comanda tribunilor Dionisie Darabant şi Ioan Corteş spre Huedin, cu însărcinarea de a oprì acolo, sau la Lacul Negru înaintarea Ungurilor spre Cluj Intâlnirea cu duşmanul avù loc în 7 Noemvrie şi prima ciocnire a adus Românilor biruinţă, dar peste noapte „vrăjmaşul", primind ajutoare însemnate din Ungaria, îi respinse pe toată linia silindu-i să se retragă în munţii din apropiere Tot în primele zile ale lunei Noemvrie avù loc şi catastrofa dela Târnova, unde pieriră mai mult de 800 de Români în frunte cu sublocotenentul Clima, detaşat cu câteva unităţi de armată regulată în Zarand

Veştile despre înfrângerile suferite de Români în aceste părţi ajunseră îndată şi la Teiuş, unde căpitanul Gratze fixă, înconjurat de prefecţi, condiţiunile de capitulare pentru delegaţia din Aiud, care venì să predee oraşul Se hotărî îndată ca pentru restabilirea situaţiei militare, atât de compromisă, Buteanu să grăbească, însoţit de Balint şi căpitanul Ivanovich, în prefectura sa Comandantul cetăţii Alba-Iulia întărì trupele cari se reîntorceau dela Teiuş, cu o companie, iar la Mihăileni trupele se uniră şi cu oamenii lui Nicolae Begnescu, *Tyrteul* luptelor naţionale din 1848. La sosirea în Zarand mai primiră un ajutor foarte însemnat şi din prefectura Hunedoarei în gloatele conduse de subprefectul Anton Grigorescu Numărul luptătorilor crescù astfel destul de considerabil şi acest conglomerat de trupe regulate şi gloate ar fi putut desfăşură o energie impunătoare, dacă ar fi avut un conducător temut de toţi Buteanu avu să lupte dela început cu prejudiţiile căpitanului Ivanovich, care de pe atunci îşi vădeà incapacitatea şi încăpăţinarea O simplă scrisoare a unui lucrător din minele de cărbuni, care refugiindu-se cu Ungurii la venirea Românilor, anunţă pe soţia sa rămasă acasă, că în curând se vor întoarce, îl determină pe Ivanovich să se retragă cu toate trupele regulate, fără să fi încercat vre-o ispravă militară Retragerea s'a făcut la 17 Noemvrie şi dela această dată Buteanu, părăsit şi de Balint, care primise o nouă misiune militară, „s'a văzut silit să lupte singur multe luni de zile, în contra puterii covârşitoare a duşmanului; până ce, după încordări mai presus de puterile sale, s'a retras" El luptă cu entuziasm în mijlocul munţilor până la consfătuirea dela Mihăileni

In această întrevedere cu Dragoş se încinse o discuţie foarte aprinsă între acesta şi Buteanu. Cel din urmă reproşă Românilor din Ungaria, că s'au aliat cu cel mai puţin liberal dintre popoare, cu Ungurii, cari de mărinimoşi ce sunt în liberalismul lor pripit, voiesc să înghiţă pe Români, Croaţi şi Sârbi Intr'un elan sufletesc declară deputatului Dragoş că de dragul limbei române ar renunţà la paradis şi că vreà „libertate naţională sau moarte"

Intrarea prin surprindere a lui Hatvany în Abrud l-a costat şi pe dânsul viaţa, căci prins şi legat în lanţuri a fost târît la Baia-de-Criş. Acì s'a bucurat de libertate până după a doua fugă ruşinoasă a acestui faimos apărător al libertăţilor maghiare, când în ziua de 23 Maiu, legat din nou şi batjocorit, fù spânzurat lângă comuna Iosăşel, în

graniţa dintre Ardeal şi Ungaria In faţa morţii a rostit următoarele cuvinte „Mor liniştit, căci moartea mea este răzbunată îndeajuns prin cele două pierderi ale lui Hatvany la Abrud"

*

Printre cei ce-au suferit temniţă cumplită în vara anului 1848, perioada provocărilor şi a semnelor cari prevesteau furtuna, este în primul rând *Florian Micaş* Fiu de ţăran din Jucul de jos, el studie dreptul şi evenimentele din Martie, îl găsiră în Cluj, unde îşi începuse cariera de advocat Tânăr şi neastâmpărat, el grupă în jurul său tinerimea română, care-şi făceà studiile în acest oraş Prin îndrăzneala şi curajul, cu care îşi manifestă sentimentele, atrase atenţia cercurilor maghiare asupra sa Fù deţinut şi întemniţat la Tg Murăş, unde a stat ferecat în lanţuri până la adunarea din Septemvrie Cu prilejul acesta primì însărcinarea de a organizà marginea apuseană a Câmpiei Oastea sa de lănceri se resfiră însă în curând, iar Micaş văzându-se neajutorat şi lipsit de arme, se refugià în Bucovina.

Axente Sever

Un admirabil material omenesc pentru închegarea unei legiuni puternice se îmbià din belşug în satele din jurul Blajului căci iobagii acestor comune văzură, mai mult decât oricare alţii, *minunea* dela 3/15 Mai şi sufletul lor sângerà de rana primită la Mihalţ Şi doar nimic nu îndeamnă mai iresistibil la fapte sângeroase, decât sângele însuş

Prefectura, care-şi aveà sediul în orăşelul de pe Târnave, fù încredinţată tânărului profesor *Ioan Axente Sever*, fiu de ţăran din Frâua, care erà om la locul lui şi reuşì să-şi păstreze trecerea în faţa poporului până la sfârşitul mişcărilor — cum se exprimă ofiţerul imperial Mihail Novac, în raportul său, înaintat principelui guvernator al Ardealului Axente îşi făcù studiile în Blaj şi Sibiiu, în anul 1847 trecù în Muntenia ca profesor de latină şi română Statură impunătoare, fire reacţionară şi îndărătnică de ardelean vânjos, oţelit ca toţi contimporanii lui în mediul primitiv-patriarchal al satelor iobăgeşti, unde viaţa nici pe departe nu puteà fi un prilej de aiureli pentru nevropaţi, ci mai curând o necesitate brutală, care înlătură crud pe cei neputincioşi. In ochii săi mici, vioi se aprindeà focul „generaţiei", care ne apare azi cu sprâncenele încruntate, fruntea îngândurată de „cauza naţiunii", sincer-pasionată şi neînduplecată în vrerile sale

Din Muntenia urmărià cu sete, desfăşurarea evenimentelor de dincoace de Carpaţi şi ardeà de nerăbdarea de a se reîntoarce la ai săi Dornic de a se pune în fruntea poporului într'un caz de revoltă, el scrià în ziua de 6 April 1848 lui Simion Bărnuţ, care se aflà în Sibiiu, între altele, următoarele: „Noi suntem tineri, plini de foc fără jăratec, facem planuri diferite pe cari cei mai copţi la minte, mai înţelepţi şi mai cumpăniţi poate nu le vor acceptà Dacă am fi în stare să grupăm pe Românii din toate părţile, printr'o coînţelegere, în jurul unui singur scop, n'am fi în stare să smulgem din mânile străinilor

totul, sau cel puţin să scăpăm pe Români şi ceilalţi de robotă şi celelalte nedreptăţi, pe care le-am îndurat până acum? Cred cu tărie, că s'ar află mulţi tineri cari s'ar pune bucuros în fruntea Românilor. In cazul când răscoala s'ar află de consultă, Ilie Molnar, care este primar în Comana, ar începe acolo, eu în districtul meu, Constantin Roman într'al său, Mărgineanu în valea Mureşului, Bătrâneanu pe Câmpie, Iancu pe Ampoiu şi a m d" [1]) El nu se reînapoie însă decât în August şi luă parte la mişcarea revoluţionară din Muntenia, fiind trimis de Guvernul Provizor să facă propagandă în judeţul Ilfov, pentru noua Constituţie. Mai târziu primi însărcinarea de a organiză elementele revoluţionare din judeţul Craiova împotriva reacţiunii, care în acest judeţ eră mai cerbicoasă. De data aceasta eră însoţit şi de Aron Florian.

Ajuns în Ardeal şi încredinţat cu conducerea prefecturii Blajului începù fără întârziere desarmarea Magh arilor din judeţul său.

Pentru a puteà operà cu oamenii săi după preceptele militare, Axente primì un instructor imperial în persoana primlocotenentului Mihail Novac din I regiment de graniţă. Pornì la luptă cu 200 de puşti, 300 carabine şi 300 pistoale, deşì cele 120 de sate, care ascultau poruncile lui, ar fi putut alcătuì o legiune de cel puţin zece mii de bărbaţi vânjoşi Şi o legiune provăzută cu toate instrumentele de luptă ar fi fost foarte binevenită chiar şi pentru „Excelenţa sa generalul comandant", căci statul său major recunoscù importanta strategică a văii Târnavelor şi a Mureşului şi în apropierea Blajului se aflà şi Aiudul cu şcolile şi profesoraşii săi, cu tradiţiile unei activităţi culturale, care exaltă peste măsură spiritul îngust, feodal al proprietarilor mici şi mari din împrejurimi Dar Puchner deşì strâmtorat de împrejurări şi de ultimatul cunoscut al lui Kossuth, ştià preabine, că se joacă cu focul şi nu dorià ca Românii să-şi facă o idee prea mare despre forţa lor reală, despre ceeace sunt pentru imperiul habsburgic, al cărui slujitor cărunt şi slăbit erà, şi mai ales despre ceeace ar puteà deveni, dacă această forţă reaţă, virgină ar ajunge la o adevărată conştiinţă de sine

In felul acesta oamenii se mulţumiră cu instrumentele câmpului, începură dezarmarea cu toată expansiunea sufletească a neamului şi, fireşte, într'o luptă dintre doi duşmani, cari se miroasă cu nedesminţitul instinct de rasă *„tăciunărule"* nu puteau fi înlăturate, nici dintr'o parte, nici din cealaltă Această dezarmare nu ţinù mai mult de trei zile, iar „după ce comanda supremă luase valea Târnavelor şi a Mureşului ca bază a operaţiunilor sale militare, asupra mea căzù deocamdată îndatorirea să apăr Blajul şi să operez astfel, ca rebelii din Aiud să nu se unească cu Secuii, care şi veneau pe Mureş în jos" — zice Axente în raportul său Oamenii trimişi de Axente la Ciumbrud şi Sân-Craiu sub conducerea lui Eliseu Tudoranu şi a vicetribunului Ioan Barna fură însă respinşi şi împrăştiaţi de forţa numerică superioară a duşmanului, căci o altă parte însemnată a oamenilor lui luptă

[1]) Eugen v Fridenfels, *Joseph Bedeus von Scharberg*, Wien 1877 II p 42—43

tot împotriva Secuilor, la Cetatea-de-Baltă până la sosirea generalului Gedeon, care, după ce linişti părţile Făgăraşului, să grăbeà acum să-i fugărească urît pe Săcui, ceeace i-a şi succes El curăţì repede valea Târnavelor de dânşii şi îşi făcù întrarea triumfală în Târgul-Mureş, iar Axente se îndreptă împotriva Aiudului, după ocuparea căruia, desarmă şi pe Ungurii din Uioara. Căpitanul Gratze conduceà cu succes operaţiunile pe drumul către Cluj şi, după ce trupele sale se uniră cu ale lui Gedeon, numărul trupelor regulate se mărì îndeajuns şi prefecţii primiră ordin să concedieze gloatele lor, căci oamenii erau sfârşiţi, cu hainele zdremţuite Armata nu funcţionà cu aparatul complex de aprovizionare al celei de azi

Pe la jumătatea lunei Decemvrie, Axente pornì la Huedin, cu vre-o 6000 de lănceri, dintre care 2000 erau din prefectura Sibiiului. Ordinul pentru o nouă concentrare a oamenilor săi înarmaţi îl primì dela generalul Wardener care se pregătea să deà o lovitură decisivă duşmanului, una care să desăvârşească şi să asigure durabil toate succesele anterioare câştigate asupra rebelilor. Norocul şi slaba sa iniţiativă militară nu-l favorizară însă şi din ordinele nechibzuite, care au ieşit din condeiul lui, se puteà recunoaşte îndată zăpăceala, de care erà cuprins. Insuş prefectul Blajului, care făcù un drum atât de anevoios pe timp de ger cumplit şi zăpadă, primì porunca neaşteptată să se retragă cu oamenii săi la Blaj şi să-i sloboadă pe la vetrele lor, o dispoziţie, care scăzù mult avântul războinic al Românilor şi care slăbì foarte mult încrederea în ofiţerii imperiali

După ce trupele maghiare câştigară, fără prea multe încordări şi jertfe, biruinţa dela Ciucea, ele înaintară victorios spre Cluj, iar după ocuparea acestui oraş se împărţiră în două coloane puternice: Una, în frunte cu Bem, călcà în urma colonelului Urban, care în faţa inamicului superior se retrăgeà grăbit spre Bistriţa, iar a doua coloană, sub comanda mai puţin primejdioasă a lui Czecz înaintà cu zor în valea Murăşului, silindu-se să recâştige pe seama revoluţionarilor toate centrele maghiare mai însemnate Această din urmă coloană se oprì un timp mai îndelungat la Turda, iar colonelul Losenau, care luă conducerea armatelor imperiale, îşi refăcù unităţile de luptă lângă Bucerdea În faţa evenimentelor, care puteau aduce în fiecare clipă ocuparea Aiudului de către duşman, Axente îşi ocupă din nou poziţiile înaintate pe Murăş şi supraveghie de aproape mişcările lui Czecz. In 5 Ianuarie gloatele sale se aflau la Ciumbrud, iar o altă ceată însemnată de Români se aşeză la Axintiş sub conducerea prefectului de pe Câmpie, Nicolae Vlăduţ Prefecţii încercau să împiedice orice legătură a Ungurilor din Aiud cu cei din Turda, căci Ungurii din Aiud aşteptau cu nerăbdare sosirea lui Czecz, iar o ocupare a Aiudului ar fi însemnat o reală primejdie pentru garnizoana enervată şi scăzută a cetăţii Alba-Iulia.

Tot în zilele acestea avù loc şi incendiarea Aiudului, pe care l-ar fi aprins nişte lănceri de-ai lui Axente, voind să se răzbune asupra locuitorilor, care îi primiră, la întrarea lor în oraş, cu salve de foc, de prin poduri

După câteva ciocniri sângeroase cu avantgarda lui Czecz, Axente se întoarse la Blaj cu atât mai vârtos, că trupele împărăteşti nu sprijineau întru nimic planurile lui Atenţia tuturora se îndreptă acum asupra lui Bem, care, după ce alungă cu succes pe Urban, se întorceà prin Secuîme, unde, prin faima biruinţelor şi a loviturilor sale îndrăzneţe, insuflă curaj cetelor împrăştiate, nu cu mult înainte, de către generalul Gedeon şi, grupându-le din nou în jurul steagului său de luptă, înaintă furios spre valea Târnavelor Se simţeà tot mai mult nevoia concentrării tuturor trupelor împărăteşti în jurul Sibiiului şi în felul acesta operaţiunile de pe valea superioară a Murăşului nu mai puteau avea importanţă

Czecz încă reuşì să se strecoare printre oamenii lui Axente cu câteva unităţi compacte spre Blaj, dar acesta' din urmă îi ieşì înainte „pe căi lăturalnice" şi în faţa Blajului se plănuià o ciocnire din cele mai sângeroase, între lănceri, care se adunară în număr de 6—7000, şi coloana lui Czecz, care se grăbià să se unească cu cea a lui Bem, — dacă colonelul Losenau nu s'ar fi retras în grabă spre Sibiiu cu tunurile sale Românii nu puteau începe lupta fără un sprijin efectiv al artileriei împotriva unui duşman, care se impunea tocmai prin mulţimea tunurilor Părăsiţi cu totul, ei se resfirară din nou pe la satele lor, iar Ungurii intrară în Blaj, unde, în semn de răspuns la incendierea Aiudului, devastară cumplit reşedinţa episcopească şi bibliotecile, întârziară totuşi de a se unì cu Bem, care primi o lovitură straşnică în faţa Sibiiului, în ziua de 21 Ianuarie Dela această dată înainte cei doi comandanţi militari începură unul împotriva celuilalt acea goană nebună, în focul căreia învinsul ajungeà graţie văilor Ardealului, şi graţie terenului extrem de accidentat, — care făceà din acest colţ de ţară un admirabil teatru de războiu, — învingător ameţit de succes şi glorie

In învălmăşeala evenimentelor, care se succedeau cu o iuţeală vertiginoasă, Românii dela şes rămaseră, fireşte pe al doilea plan, în voia liberă a sorţii, „în grija lui Dumnezeu" şi în lipsă totală de orice sprijin sau atenţie serioasă din partea comandamentului suprem

Axente îşi păstră şi în aceste clipe de grea încercare încrederea în izbânda finală şi dintre prefecturile dela şes singură prefectura Blajului a ştiut să desvoalte o activitate întrucâtva independentă, până la retragerea în munţi, care avù loc dupăce Bem îşi făcù intrarea triumfală în cetatea Sibiiului, în ziua de 11 Martie. Timp de două luni, cât au durat luptele înverşunate între Bem şi Puchner, poporul înarmat nu refuză a i se supune, deşi prefectul fù silit de ostaşii lui Czecz să-şi mute sediul prefecturii dela Blaj la Vingard, de unde supraveghià şi atăcă în repeţite rânduri garnizoana ungurească din Blaj Reocuparea orăşelului episcopal nu-i reuşì însă, căci micile detaşamente de trupe regulate, care trebuiau să-l sprijinească, nu se încumetară a atacà serios pe duşman. Când Bem, obţinând o victorie dintre cele mai strălucite lângă podul dela Simeria (Pişchi), se înfăţişă din nou în faţa Blajului, Axente se retrase cu vre-o 1200 de lănceri la Răşinari, aşteptând dispoziţiile comandamentului militar şi ale comitetului român de

pacificare Steaua norocului trecù definitiv în tabăra „rebelilor“ şi Bem ocupă punctul de bază al oderaţiunilor lui Puchner, adică Sibiul, iar dupăce trupele imperiale trecură Carpaţii, punându-se la adăpost de orice primejdii, al doilea punct de razim al „reacţiunii“, cetatea de lângă Murăş, rămase complect înconjurată de către duşmani şi graţie trupelor lu Axente şi locuitorilor de pe la poalele munţilor, această cetate se apără cu îndărătnicie până la sfârşitul războiului Indărătnicul prefect al Blajului trecù Murăşul pe la mijlocul lui Martie şi ocupă o poziţie bineîntărită la gura Ampoiului Din această poziţie supără prin ieşirile sale îndrăzneţe la şes în multe rânduri trupele maghiare, care strâmtorau cetatea, apără cu vitejie strâmtorile dela Zlatna împotriva detaşamentelor, care voiau să străbată în munţi El făcù mult sânge rău acestor detaşamente şi din luptele, pe care le-a interprins în interesul cetăţii, amintim pe cele mai însemnate.

„In noaptea de 28 Martie trupa de împresurare a rebelilor a început să bombardeze cetatea Atunci am interprins o demonstraţie cu toată trupa mea, lovind pe duşman pe la spate şi cauzându-i stricăciuni destul de mari“, — povesteşte Axente în raportul său Ungurii se întoarseră furioşi împotriva Zlatnei, iar Românii respinşi la început îşi reocupă poziţiile anterioare Inainte de începerea tratativelor de împăciuire cu deputatul Ion Dragoş, Zlatna mai ademenì într'un rând pe Unguri şi atacul, care avù loc tocmai în sărbătorile Paştilor, fù susţinut de numeroase trupe, dar Axente, primind în 18 şi 19 Aprilie un mic ajutor dela Iancu, respinse pe duşman, care ocupând oraşul se străduià să apuce drumul se Abrud. Lăncerii apărară cu îndărătnicie acest drum tot timpul tratativelor, pe care prefectul Blajului le desaprobă în întregime, refuzând a luà parte chiar şi la stăruinţele lui Iancu, la consfătuirile care au adus armistiţiul de scurtă durată,

In două scrisori, una din 29 Aprilie, alta din 3 Maiu, Axente cerù dela comandantul cetăţii muniţii şi haine pentru oamenii săi zdrenţuiţi, dar cererea sa nu s'a învrednicit de nici-o atenţie mai deosebită şi în vreme ce Axente se rugà de comandantul cetăţii, Hatvany îşi făcù intrarea în Abrud Iancu îi făcù cunoscut planul de războiu, încredinţându-i strâmtoarea dela „Dealul Mare“, nu departe de Abrud Axente porni îndată cu ajutorul cerut, dar, fiind silit a face un drum atât de greu ca cel dela Zlatna la Abrud, pe-o ploaie torenţială, care ţinù toată noaptea, el sosì abià în ziua următoare pe la orele 11 „prea târziu pentru a luà parte la luptă, însă destul de timpuriu pentru a pune capăt cu oamenii săi omorurilor şi incendiilor Dacă a fost păstrată o jumătate a oraşului, meritul se cuvine în mare parte lui Axente“ — ne spune Iancu în raportul său.

In Abrud, după foc, care a distrus o parte însemnată a acestei localităţi, se simţià o totală lipsă a mijloacelor de traiu şi Axente se văzù constrâns a se reîntoarce la Zlatna, de unde pe la mijlocul aceleiaş luni interprinse o faptă militară din cele mai strălucite El străbătù, adică, în ciuda trupelor maghiare, care înconjurau cetatea, în interiorul aceleia, ridicând moralul soldaţilor din cuprinsul ei

Ordinul pentru o încercare de a pătrunde din afară între zidurile

puternice ale fortăreţii împărăteşti îl primi locotenentul Mânzat, care se aflà de mai de mult în mijlocul oamenilor lui Axente, tocmai în timpul când Iancu se pregăteà să primească al doilea atac al lui Hatvany Axente ar fi sărit cu toată vitejia şi îndărătnicia sa cunoscută în ajutorul prefectului legiunei a doua, dar, „după desbateri serioase — ne spune prefectul Blajului în raportul său — am hotărît să ne supunem consiliului militar al cetăţii pentru a nu da ocazie adversarilor noştri să ne învinovăţească de nesupunere faţă de comandanţii împărăteşti“.

Atacul împotriva cordonului maghiar începù în ziua de 17 Maiu şi Românii se năpustiră asupra posturilor maghiare cu o rară vitejie, iar pentru a nu dà duşmanului putinţa să descopere adevăratul scop al acestui atac, el fù îndreptat din două direcţii de-odată Atacul principal, de rezultatul căruia depindeà întreaga interprindere îndrăzneaţă a lui Axente, fù condus de însuş prefectul şi cu toatecă garnizoana cetăţii nu se urnì nici de astă dată din loc, el reuşì pe deplin şi Axente întră în cetate unde fù primit cu strigăte de bucurie şi cu „vivate“ nesfârşite Se formă îndată din oamenii noi un batalion de 800 soldaţi, cari primiră în timpul cel mai scurt o instrucţie militară superioară, încredinţându-i-se acestui batalion sarcina de a sprijinì ieşirile garnizoanei şi de a luptà în rând cu grănicerii, pentru apărarea cetăţii. Brâul de fier al duşmanului se strângeà din ce în ce mai ameninţător şi o conlucrare a forţelor ar fi fost necesară, dar armele victorioase ale Românilor din Munţi şi majoritatea în care se aflau ei în cetate a deşteptat pisma îndrăcită a acelora care au urît întotdeauna pe Români Comandantul cetăţii începù a se teme de numărul cel mare a Românilor, care — după nălucirile lui — i-ar fi putut negà supunerea şi i-ar fi putut smulge comanda din mânile sale neputincioase Incercă deci, să scape cât se poate de repede de dânşii, punând la cale o iesire a acestora pe noaptea zilei de 26 Maiu Batalionul pus sub comanda locotenentului Mânzat şi a lui Axente se aruncă la terminul fixat asupra duşmanului şi după o luptă crâncenă care a secerat destule victime de amândouă părţile, îi reuşì să străpungă din nou rândurile dese ale duşmanului surprins

Pe lângă toată neîncrederea, cu care erau privite isprăvile prefecţilor aceştia se hotărîră să încerce împreună, punând în joc toate energiile, de care dispuneau, o nouă acţiune de salvare a cetăţii Planul deblocării fù cât se poate de chibzuit şi primele atacuri, care avură loc în primele zile ale lunei Iunie, aduseră roade neaşteptate, dar căpetenia cetăţii privind pe Români cu ochiul aceluia, care îşi teme într'un mod cum nu se poate mai naiv situaţia, nu-şi mişcă în interesul acestei deblocări nici măcar un singur om din loc şi Românii, văzând că intenţiunea lor lăudabilă este răstălmăcită, renunţară la acest plan şi se retraseră din nou spre munţii din apropiere

Ajungând la Zlatna Axente îşi concedie lăncerii pe câteva zile, dar atacurile Maghiarilor care se înteţiau într'un mod neaşteptat şi care serviau de astă dată acel plan faimos de îngenunchiere printr'o acţiune unitară a Munţilor Apuseni, care resistară până acum întocmai

ca un organism sănătos tuturor atacurilor veninoase, îl siliră să formeze rândurile din nou Luptele împotriva orăşelului Zlatna le conduceà maiorul Kovács, care se căsnì o lună întreagă să înfrângă prin repețite atacuri oastea lui Axente, dar neobositul prefect se susţinù cu vitejie şi primind în momentele critice câte-un mic ajutor dela Iancu, al cărui nume puneà în complectă desorganizare oştirile înfumurate ale lui Kossuth, apără până în cele din urmă drumul care duceà peste Zlatna la Abrud.

După retragerea lui Kovács care renunță în 4 Iulie de a mai atacà pozițiile Românilor din jurul Zlatnei şi după o reculegere de aproape o lună, Axente intreprinse ultimul său atac pentru alungarea insurgenților din jurul cetății El recrută către sfârşitul lui Iulie vre-o 400 de bărbaţi vânjoşi şi din prefectura Iancului şi după lupte pline de peripeții, în vârtejul cărora însaş viaţa prefectului ajunse de mai multeori în pericol, reuşi să pătrundă între zidurile cetății

Sfârşitul se apropià, căci trupele ruseşti înaintau victorios împotriva Maghiarilor, care-şi vedeau neputinţa faţă de colosul dela nord şi Axente va rămâneà pentru totdeauna ca unul dintre cei mai harnici bărbaţi şi conducători de gloate în sforţările frumoase ale generaţiei sale, contribuind îm mod demn la apărarea eroică a munţilor, care rămaseră neştirbiţi în faima lor militară până la încheierea răzmiriţei.

Simion Balint.

Scurta trecere în revistă a isprăvilor militare din ultimul capitol al revoluţiunii noastre ar rămânea incomplectă, dacă n'am încheià cu un alt mănunchiu de fapte eroice, săvârşite de unul dintre acei „preoţi cu crucea în frunte,“ în sufletul căruia, pătruns de spiritul înaintat al vremii, sprintenul şi tremurătorul glas de chemare al poetului Andrei Mureşanu a rodit mai adânc ca oriunde Apărarea acelor părţi muntoase, care-şi descreţesc poalele înspre Cluj şi câmpia Turzii, se leagă de numele lui *Simión Balint*, preotul din Roşia-de-Munte, protopopul de mai târziu şi mâna dreaptă a feciorului de ţăran din Vidra în vremurile de grea încercare şi sacrificiu neprihănit

Simion Balint, „Popa Balint“ al lăncerilor, s'a născut în Copand, o comună de lângă Turda, dintr'o familie al cărei înaintaş coborâse la începutul veacului al XVIII din Maramurăş, după ce luptase printre răsvrătiţii lui Francisc Rákóczy în răscoala din 1702. El număra printre înaintaşi şi câţiva preoţi harnici şi pricepuţi, iar tatăl său, Antonie, care cântà în strană şi care fù nevoit din cauza sărăciei să cutreere Ţara-Românească pentru a strânge puţinică avere, luptà printre pandurii Domnului Tudor din Vladimir In momentul când comitetul îi încredinţă conducerea gloatelor din prefectura *„Salinelor vechi“*, Simion Balint nu făceà deci, decât să continue spiritul războinic al familiei, după ce mai întâiu îmbrăţişase preoţia, o altă carieră profesată de strămoşi

Robust, oţelit în mizeriile unei copilării sbuciumate — tatăl său murì tânăr — faţa lui aveà o expresiune energică, îmblânzită însă de aerul sfios de smerenie, caracteristică tagmei preoţeşti Inainte de a schimbà crucea cu mânerul sabiei, Balint suferì temniţă, bătăi şi ocară,

întocmai ca mucenicii de pe vremuri După adunarea din 3/15 Maiu el fù prins şi întemniţat în Abrud unde, aprinzându-se casa în care erà închis şi, crezându-se că prizonierul a dat foc, suferì loviri cumplite din partea Ungurilor înfuriaţi din localitate Fù târât apoi la Aiud, unde a stat până la adunarea din Septemvrie, când fù eliberat împreună cu ceilalţi întemniţaţi politici

Fù numit prefect al Salinelor vechi abià prin 10 Decemvrie şi, după expediţia din valea Murăşului şi cea din Zarand, unde fù trimis împreună cu Buteanu, îşi fixă lagărul lângă Ocòlişul Mare şi luă asuprà sa sarcina de a apărà trecătorile munţilor împotriva cetelor ungureşti care jăfuiau acele părţi sub conducerea lui Ludovic Pápai şi Retegi Balint, începând ostilităţile, îi fugărì până la Iara, iar, pentru a nu le mai da răgaz să mai atace din nou punctele expuse ale strâmtorilor, el se decise a-i suprinde „în cuibul lor“ Porni la luptă în 14 Ianuarie şi, dupăce înconjură orăşelul Iara, printr'un plan de adevărat strateg, din toate părţile, duşmanul se văzú silit a lupta cu disperare pentru a scăpa de furia lăncerilor Lupta se dădeà prin case, prin poduri, precum şi prin turnul bisericii şi după o încăerare crâncenă Ungurii lăsară pe câmpul de luptă vre-o 121 morţi şi o mulţime de răniţi Ungurii devastară cumplit regiunea şi satele locuite de Români şi astfel, pe lângă toate stăruinţele repetate ale lui Balint, Românii nu se putură depărtà fără a-şi răsbuna cumplit pentru papagubele şi suferinţele îndurate

In ziua de 18 Ianuarie Balint respinse o puternică ceată de Maghiari, care se întărì şi cu trupe proaspete în toiul luptei-trupe care sosiră dela Cluj — iar în 22 Ianuarie alungă o altă unitate însemnată de honvezi, care intră în satul Trăscău şi nelinişteà satele de prin prejur Honvezii se retraseră în grabă spre Csegesz, un sat de pe Arieş, Balint nu-i atacă mai departe, dar le trimise vorbă să rămână credincioşi Impăratului şi ceru ca locuitorii acestei comune să nu mai primească şi alte cete de revoluţionari maghiari Nu era timpul de a ajunge la înțelegere pacinică şi Ungurii primiră, îndată după depărtarea lui Balint, noi trupe mai numeroase din Turda, sub conducerea unui comandant cu numele Rákóczy Acesta, curajos din cale afară, întocmai ca toţi conducătorii revoluţionarilor, care n'au apucat să-şi încerce vitejia în lupta cu muntenii, provocă pe Balint, printr'o scrisoare din 26 Ianuarie, să depună armele, invocând în sprijinul ameninţărilor sale eşecul trupelor imperiale şi biruinţele lui Bem „I-am trimis vorbă — zice prefectul — că Românii au jurat în două adunări dela Blaj credinţă împăratului şi naţiei lor şi sunt hotărâţi să învingă sau să moară cu armele în mână“ Cu toate acestea prefectul, care în lupta dela Trăscău căzu cu cal cu tot într'un lac şi zăcù în Roşia timp de aproape o lună de zile până la vindecare, nu pornì împotriva lui Ràkóczy decât prin 20 Februarie Românii plecară din Ofenbaia şi se împărţiră în două coloane conduse una de tribunul Ioan Ciurileanu, alta de către prefectul însănătoşat Văzându-se atăcat din două părţi, Rákóczy pornì la fugă şi nu se oprì până la Muntele Trăscăului, iar Românii, atăcându-l vârtos, îl siliră să se retragă până

la Trăscău Atacurile detaşamentelor maghiare, care se fărâmiţaseră de-alungul strâmtorilor, ţineau întruna şi Balint respinse, până la mobilizarea tuturor energiilor luptătoare în părţile Abrudului, nu mai puţin de patru atacuri vehemente, care aveau ca obiectiv ocuparea orăşelului Ofenbaia Primul atac avu loc în ziua de 27 Februarie, când o trupă inamică, pornind dela Sângeorz, dori să se unească cu cea dela Sălciua, care fu respinsă anterior şi să înainteze până la Ofenbaia Neobositul prefect îşi împărţi trupele de astădată în trei coloane, punându-le sub comanda celor mai bravi dintre tribuni şi conducând, ca în toate luptele, el însuş coloana principală „Ne-am aruncat asupra duşmanului între Bedeleu şi Valea Poenii — zice prefectul în raportul său scurt şi laconic Pe la 10 ore înainte de amiazi a început lupta şi a durat până la 1 oară după amiazi cu noroc schimbăcios Pe la oara aceasta noi am dat un atac general, duşmanul a fost imediat respins şi urmărit către Sângeorz“

O altă trupă de vre-o şase sute de honvezi, care veneau dinspre Cluj şi Lita Maghiară, fù respinsă în ziua de 1 Martie de către oamenii lui Balint, după o luptă de două ceasuri Urmă oarecare linişte până către sfârşitul acestei luni când 1300 de voluntari maghiari îşi încercară din nou norocul Ei atacară mai întâi santinelele înaintate dela Cacova Iarei şi le siliră a se retrage până la Ocolişul Mare, dar acestea, reculegându-se, îşi reocupară îndată poziţiile pierdute.

„In 13 April au pornit asupra noastră 1500 de voluntari, parte din Cluj, parte din Turda.“ Balint nu aşteptă ca duşmanul să se unească, şi se hotărî a învinge mai întâiu volontarii, care veneau dela Turda Işi împărţi luptătorii în două părţi Una, condusă de floarea tribunilor săi, aveà însărcinarea să supravegheze la Cacova Iarei mişcările duşmanului care plecase dela Cluj, iar restul trupelor se postă pe dealul de lângă Ocolişul Mic Această aripă respinse sub conducerea energică a prefectului pe insurgenţi până la Vidolm, unde strângându-i într'un defileu, îi sili să-şi găsească moartea în valurile Arieşului Cei dela Cacova se ţinură vitejeşte până la sosirea lui Balint, care, întrebuinţându-şi într'un chip cât se poate de isteţ tunurile de cireş de care dispuneà, a ştiut să samene în curând frica şi învălmăşala în rândurile înmărmurite ale duşmanului şi să-i încredinţeze lăncerilor pe cei fugăriţi Cu totul a pierdut duşmanul în ziua aceasta 38 de oameni, rămaşi morţi pe câmpul de luptă

Balint nu-şi părăsi lagărul său dela Sălciua până la întrarea lui Hatvany în Abrud, adică în 6 Mai

La cele două înfrângeri, pe care le suferì acest comandant în cursul lunei, Balint îşi dădu cu prisosinţă partea sa de contribuţie şi e de remarcat, că, deşì mai în vârstă, se supuse întru toate dispoziţiunilor înţelepte ale lui Iancu, care numai astfel puteà să conceapă unitar planurile de împresurare Chiar şi descrierea acestor lupte, cari fură asemănate de un căpitan maghiar cu luptele lui Napoleon în Spania,[1]) fù lăsată pe seama lui Iancu

[1]) Căpitanul Gabanyi, într'o scrisoare din 14 Iunie, publicată în ziarul *Honvéd*, din 1849, nrii 147 şi 154

Propunerea pentru alungarea trupelor maghiare din jurul cetății imperiale Alba-Iulia o făcù Balint în ziua de 20 Mai, la Câmpeni, unde avù loc o consfătuire a tuturor prefecților, cari și-au unit forțele împotriva „honvezilor" și el luă parte la această acțiune unitară, care se fixă pe ziua de 29 Mai, apropiindu-se cu oamenii săi dinspre Teiuș Trupele kossuthiste îl întâmpinară de cu vreme în fața acestui orășel și activitatea lui Balint se reduce la câteva ciocniri mărunte din împrejurimea orășelului, fără ca prefectul să poată obținea vre-o biruință hotărâtoare Dealtfel — cum s'a arătat aceasta și cu alt prilej — și planul prefecților fù zădărnicit pe deantregul, întrucât garnizoana cetății nu sprijinì întru nimic această încercare.

Acțiuni militare independente nu mai interprinse „popa Balint" până la apariția lui Lupu Kemény, care se ivi pe cărările întortochiate ale munților chiar la o lună după încercarea lui Hatvany.

Iancu descrie amănunțit această luptă, atribuind prefectului Salinelor vechi[1]) un curaj fără pereche și-o energie nebiruită El ocupă în tot cursul hărțuielilor înălțimile dela Sohodol și cele dinspre Roșia, apărându-le cu o rară vitejie și trecând în primejdioase contra-atacuri ori-decâteori cerea trebuința Exclamația: „Dracul să se mai bată cu popii," care-i scăpă lui Kemény, fu pricinuită de îndârjirea războinică a neobositului preot

In ziua de 17 Iunie, adică după retragerea lui Kemény înspre Zlatna, Simion Balint se grăbi să ia din nou atacurile împotriva acelor cete de maghiari, cari nelinișteau, sub conducerea unui Egloffsein și Papai, strâmtorile din prefectura sa, amenințând orășelul de munte Ofenbaia Balint le fărâmiță îndată forțele și în zilele din urmă ale lunei îi alungă definitiv din acele părți

Ce s'a mai întâmplat dela această dată înainte se poate reduce la câteva jafuri din amândouă părțile și la aprinderi răzlețe

Dezarmarea oamenilor săi o făcu Balint la Petrid în ziua de 31 August, la porunca F M. L contele Clam-Gallas, care ocupase Clujul după ce cauza Maghiarilor căzuse El adresă celor ce l-au ascultat cu credință o caldă cuvântare, în care nu întârzie a-i mângăia „cu încredințarea că durerile lor vor fi cercetate și vindecate, jertfele lor grele luate în seamă, pagubele ce au suferit ei și frații lor în vremea războiului, vor fi răsplătite și dorințele națiunii împlinite. ."

Cât de puțin întemeiată erà această „încredințare" se va arătà în capitolul ce urmează

[1]) Când s'au arătat luptele purtate de Axente

Răsplata împărătească

Ultimele valuri ale războiului civil se potoliră abià către sfârşitul lui Iulie 1849, iar începutul lunei următoare însemnà, după expresia unui comandant maghiar *Finis Hungariae*[1]) In 11 August trimisul Ţarului Nicolae, gen. Lüders, poreclit pe acea vreme şi „Zakarpatichi", plecă din Sibiul cucerit de curând pentru a înlătură ultimele resturi de insurgenţi din jurul cetăţii imperiale de pe Murăş şi prin intrarea lui în această cetate pecetluì soarta revoluţiei din Transilvania. „Cauza naţiunii maghiare" erà pierdută astfel cu desăvârşire şi corifeii mişcării se grăbiră a-şi aflà scăpare dincolo de graniţele ţării, iar prin capitularea, la 13 August, a dictatorului Görgei în faţa lui Teodor Rudiger, un alt ostaş cu renume al Ţarului, întreaga cerbicie revoluţionară, aţâţată până în ultimele clipe de sufletul expansiv a lui Kossuth, rămânea definitiv înfrântă

Recunoaşterea vitejiei Românilor.

Desnodământul acestei drame militare, care sleì, aproape în întregime, forţele combatanţilor, fàcu să înceteze şi acţiunea prefecţilor şi a tribunilor noştri Biruinţa strălucită asupra colonelului Kemény precum şi succesele mărunte pela diferitele strâmtori ale munţilor, obţinute în cursul verii, păstrară neatinsă faima militară a acestora şi îndeosebi a conducătorului Iancu, iar un străin ca generalul Luders ştiù să aprecieze obiectiv importanţa factorului românesc în mersul general al revoluţiei Intr'o convorbire cu Poujade, consulul francez din Bucureşti, „vorbind de Transilvania şi de campania pe care o făcuse acolo, generalul Luders zicea „Intre Austrieci şi Unguri domneşte o ură adâncă şi cei din urmă sunt deopotrivă urâţi de toate neamurile care acoperă teritorul Ungariei Sârbi, Saşi, Croaţi, Români Aceştia mai ales sunt într'o stare de paria şi formează în Transilvania populaţia cea mai nenorocită Ei au sprijinit încă dela începutul revoluţiei armata austriacă şi Ruşii au să se laude de concursul lor pentru aprovizionări *Dela început unirea lor cu Ungurii ar fi dat, probabil, un alt curs revoluţiei Fără proviziile cari le-am găsit în Principate şi fără Iancu, şeful Românilor Transilvăneni n'aş fi putut reuşi* Printre corespondenţele pe care am pus mâna, am aflat scrisori dela Kossuth către

[1]) Raportul maiorului Coloman Csutak în *Közlöny*, din 10 Aprilie, 1850.

Iancu, în care spunea că Ungurii se căiau de a fi dispreţuit drepturile fraţilor Români şi că în caz de izbândă, aceştia ar puteà să fie siguri de toate concesiile pe care le cereau Românii, adăugă generalul Luders, sunt foarte vrednici de interes şi-am adresat în favoarea lor un Memoriu Împăratului (Nicolae), care mi-a răspuns că el n'ar puteà interveni într'o asemenea chestie, dar că Memoriul îl transmise Curţii dela Viena Austria va fi obligată a da Românilor drepturi egale cu ale celorlalte naţionalităţi, dar ei sunt într'o stare de complectă scoborâre" [1])

Luders apreciè atât de mult prestaţiunile militare ale Românilor încât „la prima întâlnire a Ruşilor cu Iancu şi cu ceilalţi prefecţi şi tribuni dimprejurul lui, comandanţii ruşi îi umplură cu decoraţii şi cu remuneraţiuni în bani" [2]) Dintr'o scrisoare a lui N Bălăşescu [3]) către Dr Pavel Vasici aflăm că mai târziu Iancu fù decorat cu crucea Sf. Stanislav „al 2-lea clas la gât"

Dealtfel importanţa acestui factor românesc n'a fost recunoscută numai de „reacţiune", care i-a strors toate foloasele, ci şi de adversar, de Unguri, cari văzând puternica manifestare de conştiinţă a Românilor ardeleni fură siliţi, în ceasul primejdiei, să recunoască o realitate etnică, pe care o neglijaseră la început

Sufletul mare şi nobil al lui Nicolae Bălcescu, care a cunoscut mai de aproape pe conducătorii mişcării şi care, înţelegând ca nimenea altul spiritul vremii, avea viziunea de ansamblu a împrejurărilor de atunci, numeşte mişcarea de dincoace de Carpaţi drept „una din faptele cele mai minunate ale acestui minunat al XIX-lea veac" şi concesiile pe care le făcù L Kossuth la stăruinţele lui şi recunoscându-şi greşala „fraţilor Români" — au, orice s'ar spune, valoarea unui act de pocăinţă

Acţiunea diplomatică a Mitropolitului Şaguna.

In ultimele două capitole am arătat cum aptitudinile militare ale neamului ştiură să săvârşească o faptă militară din cele mai strălucită, care lucră tainic şi sigur în sufletul generaţiilor viitoare Ridi-

[1]) Poujade *Chretiens et Turcs*, Paris, 1859, pp 304—305 Pasagiul acesta a fost relevat şi tradus de Dl N Bănecu în Nr 75 al „Gazetei" a 1920 Mai recent a fost tradus şi de Dl N Iorga in rev *Transilvania* Nr 9/1922 (numărul dedicat lui A Iancu)

[2]) I Cav de Puşcariu, *Notiţe despre întâmplările contemporane* Sibiu 1913, p 30—31 şi nota de pe pagina 31 După unii Iancu ar fi primit atunci 2000 de galbeni după alţii 400, pe cari Iancu i-a cheltuit cu diferitele drumuri făcute în interesul cauzei naţionale la Sibiu şi la Viena, ajutând de multeori pe membrii mai săraci ai „delegaţilor"

[3]) Din 7/19 Martie 1850 „Mă întrebi de decorăciunile ruseşti pentru românii Transilvani, acestea, frate, au venit dela St Petersburg la Luders, le-am văzut cu ochii şi le-am avut şi în mână Să ţi le şi spun că ce fel sânt 4 cruci 2 d'ale S Stanislav al 2-lea clas la gât, şi 2 d'ale S, Anei la piept Cele 2 dintâiu sunt pentru Iancu şi N B (el, Bălăşescu), iar cele 2 din urmă pentru Axente şi Sent Ivani (?) Apoi 6 medalii mari de aur de câte 35 * una, pentru oficialii acestora, şi 24 de argint tot aşa formă de mari pentru alţi bravi români ce-i vor şii aceşti şefi că s'au purtat bine, toate în număr de 34 etc" *Conv - Lit.* 1899, pp 556 şi urm

cându-ne deasupra faptelor singuratice, am putut constată, că Iancu, — care-şi pierdù în învălmăşagul răzmiriţii caracterul de personalitate definită, difusându-se oarecum într'un spirit general de luptă care plară de-asupra naţiunii întregi — isbuti să înscrie în pravila vremii „actul de de naştere“ al naţiunii cu sângele cald al acelora, care l-au ridicat în cursul încăerărilor cu duşmanul, la valoarea etic-naţională a unui simbol al vitejiei şi al dreptăţii

Dar încercarea de-a rupe cu un trecut de umilinţă trebuià făcută şi pe altă cale şi într'adevăr „pe când în văile Ardealului şi în munţii zguduiţi de viforul războiului civil se încrucişau părae de sânge, pe când sabia lui Iancu străluceà victorioasă în văzduchul înroşit de flacările răzmiriţii, crucea arhierească şi toiagul de păstor înţelept al lui Şaguna se apropià tot mai mult de sceptrul împărătesc.“[1])

Această apropiere de „sceptrul împărătesc“ erà necesară din două motive Intâiu imperiul habsburgic treceà de-astădată prin mari zguduiri şi prefaceri interne şi Românii nu se puteau lipsi de a exploată situaţia strâmtorată în care se aflà cârmuirea centrală Al doilea o acţiune diplomatică cu obositoare şi costisitoare drumuri la Viena nicicând nu puteà fi mai îndreptăţită ca acum, când sângele vărsat din belşug cereà imperios prefacerea lui în drepturi naţionale S'a mai întâmplat apoi, ca o binecuvântare pentru noi, că „oftările“ neamului românesc şi-au aflat în Şaguna, care dispuneà de toate calităţile unui diplomat înzestrat cu simţul realităţilor vremii, un tălmaciu chibzuit Acţiunea diplomatică condusă de tânărul episcop e tot atât de vrednică de interes ca orisicare alt fenomen al revoluţiei române

Arătând momentele mai însemnate ale acestei acţiuni, vom aveà prilejul să cunoaştem din nou învechita *metodă* habsburgică în guvernarea popoarelor monarchiei şi vom înţelege mai uşor şi ultima fază a eroismului lui Iancu *retragerea în sine, simţirea profundă a tuturor decepţiilor cari revărsară cernite valuri de amărăciune asupra naţiunii întregi*

Cererile Românilor — răspunsurile imperialilor.

Petiţiile aşternute la picioarele tronului de pe la începutul anului 1849, când principiul absolutismului monarchic se hotărâ a face prima concesie oficială spiritului de libertate până la sfârşitul anului 1851, adică până la reîntronarea lui şi mai neînduplecată, timp de doi ani deci, formează un volumaş întreg[2]) Şirul lor începe cu petiţia maiestatică din 26 Februarie, 1849, cea mai însemnată dintre toate, fiindcă în cadrele ei încăpură cererile juste ale tuturor Românilor din cuprinsul monarchiei şi fiindcă natura cererilor formulate tradează optimismul şi curajul începător al conducătorilor.

[1]) I Lupaş *Mitropolitul Andreiu Şaguna*, p 80

[2]) Vol III din *Die Romanen der oesterreichischen Monarchie, Wien, 1851*

Se cereà „unirea tuturor Românilor într'o națiune independentă ca parte întregitoare a monarhiei", administrație națională, senat românesc, congres constituant, alegerea unui cap național, întroducerea limbei române în afacerile administrative, reprezentațiune națională în proporție cu numărul sufletelor și i-se ofereà împăratului titlul de „Mare Duce al Românilor".

Petiția ar putea fi considerată astfel ca o conclusie logică a principiului *naționalității organice* odată recunoscut, ca o încercare de a coborî această notă specifică a veacului trecut în lumea realităților pipăite, de-a preciză drumul spre progres și viață națională conștientă a acelui *nou născut* care trebuià să fie națiunea politică română dela cele mai îndepărtate colțuri ale împărăției Se plecase cu scopul de-a smulge o recunoaștere oficială pentru un fapt împlinit, căci susținătorii petiției se amăgeau cu speranța că schimbările recente, petrecute în lumea faptelor, se produseră și în capetele seci ale birocraților imperiali, vienezi, fățoși, dar lipsiți de convingeri drepte și mai ales de bunăvoința de-a lucrà în sensul unor convingeri obiective

Nu s'ar putea afirmà, că acel *Antwort Seiner Majestat*, așteptat în frigurile chinuitoare ale nădejdii, aceea „rezoluțiune a Maiestății Sale" ar fi fost evasivă, ar fi fost, întrebuințând o frază consacrată, „tixtă de generalități vagi" Răspunsul era clar: Impăratul i-a act de mărinimia Românilor, de mulțimea jertfelor aduse pentru tron și va face totul spre *liniștirea* lor (zu ihrer Beruhigung), deci nu spre *mulțumirea* lor

Constituția din 4 Martie apărù fără a luà în seamă dreptele cereri cuprinse în petiția aceasta Șaguna se grăbì împreună cu ceilalți trimiși să înainteze imediat (în 5 Martie) o nouă petiție, explicativă, interpretând punct de punct postulatele mari fixate în cea dintâiu și aducând în armonie aceste postulate cu necesitățile organice ale imperiului Petiția se îndreaptă de-astădată către Minister Ea nu se învrednicì de nici-o atențiune și e de remarcat, că după însuccesul ei, delegația națională se văzu silită a fărâmița mănunchiul acestor postulate integrale, cari îmbrățișau adică toate nevoile imediate ale poporului român, în unele mai mărunte, luând în apărare, isolat, unul sau altul din interesele capitale ale neamului, dupăcum dicta *momentul politic* Așa se făcù de în petițiunea înaintată la 12 Martie se protesta îndeosebi împotriva privilegiilor acordate Sașilor pe așa numitul „fundul regiu" (Königsboden), care, deși Sașii formau o minoritate, fù numit *Sachsenland* Intr'o altă petiție adresată ministerului la 23 Martie, se dă și-o statistică a locuitorilor de pe „fundul regiu", după numărătoarea făcută de însiși funcționarii sași, învederându-se cu cifre elocvente superioritatea numerică a Românilor, iar în cea din 15 Aprilie se ridică un energic protest împotriva delimitării graniței voivodatului sârbesc[1])

In petiția din 26 Iunie se insistă din nou asupra celei din 25 Februarie Intrânsa se reluară cu aceeaș argumentare dreaptă cere-

[1]) *Die Romanen der öst Monarchie* III p. 8 și urm

rile Românilor şi împăratul „se milostivì" a-i dà un răspuns, care nu spuneà nimic precis, deşi, dupăcum însuşi se exprimă, Românii se învredniciră îndeajuns de recunoştinţa tronului prin suferinţele lor bogate şi prin neclintitul lor devotament din cursul luptelor

Trimişii naţiunii se mai înfăţişară înaintea Impăratului şi în 18 Iulie cu aceleaşi pretenţiuni îndreptăţite şi petiţia din Febr, pentru a cărei dreaptă rezolvire se făcură toţi paşii ceilalţi, abià acum se învrednici de-un răspuns mai amănunţit din partea lui Eduard Bach, care accentuă în acest răspuns, că petiţia amintită nu mai era îndreptăţită, acum, după publicarea constituţiei octroiate din 4 Martie şi că prin organizarea cea nouă a teritoriilor habsburgice Românii se vor împărtăşì şi ei în tocmai ca şi celelalte naţionalităţi de egală îndreptăţire

Răspunsul nu era deci „nici cald, nici rece"[1]) şi deputaţia naţională se grăbì a-şi arăta nemulţumirea într'o nouă „replică," care cuprindea „reflexiuni asupra declaraţiei ministeriale" şi care poartă data de 30 Iulie

Intre timp (la 3 Iulie) Şaguna mai cerù dela înaltul minister şi înfiinţarea unui corp de voluntari români „supt conducerea excelentului lor comandant Iancu"[2]) pentru apărarea locuitorilor de fărâmiturile oştirilor maghiare, cari scăpaseră de pedeapsa armatelor imperiale ruseşti şi cari, organizându-se în bande rătăcitoare, jefuiau populaţia Ardealului

După atâtea stăruinţe, repetate aproape fără vre-un rezultat pozitiv, luna lui August trecù fără vre-o încercare nouă din partea deputaţilor români Şaguna se întoarse după 7 luni de petrecere la Viena, din nou în Ardeal, făcând ocolul prin Galiţia, Bucovina, Moldova şi Ţara Românească şi la intrarea sa în Ardeal primì din partea mirenilor săi o mulţime de scrisori de felicitare pentru luptele diplomatice ce a purtat. Fireşte, pentru cel ce făceà legătura între două lumi între atmosfera sărăcioasă a satelor iobăgeşti din Ardeal, dornice de o lume nouă şi între înălţimile tronului, în jurul căruia roiau tot felul de nulităţi diplomatice, „exemple ale acurateţei" şi „drepţi observatori ai formelor," aceste scrisori nu erau decât „săgetări dureroase", căci se întorceà între ai săi abia cu o fărâmă de dreptate

In ziua de 1 Sept se trimise o nouă adresă ministerului cultelor, în care după o analiză obiectivă a situaţiei învăţământului public din Transilvania, se arată, că pe când Saşii şi Ungurii dispun de suficiente instituţiuni pentru toate nevoile lor culturale, Românii cari formează majoritatea populaţiei, nu se bucură de asemenea instituţiuni Drept aceea se ceru înfiinţarea, pe cheltuielile statului, a unei facultăţi juridice la Blaj, cu începere de 1 Oct, alăturându-se la această facultate şi-o catedră pentru studiul „religiei neunite" Se fixă apoi

[1]) I Lupaş, *Mitropolitul Andreiu Şaguna* p 83

[2]) „*Unter Oberleitung ihres ausgezeichneten Fuhrers Iancul*" N Popea *Memorial*, ı 352—353

în aceeaş petiţie programul de învăţământ al facultăţii precum şi numărul profesorilor. Comparaţia cu situaţia privilegiată a Saşilor şi a Ungurilor se impuneà dela sine şi se mai aducea în sprijinul petiţiei şi motivul, că Românii, întrând de-acum înainte în exerciţiul drepturilor lor politice şi administrative, trebue să-şi însuşească cât mai curând, şi cât mai temeinic ştiinţele juridice şi de stat.

Cererea a rămas fără resultat, ca aproape toate de până aci O altă chestiune arzătoare pentru Români erà şi ruperea legăturilor ierarhice cu Sârbii, a căror supremaţie ierarhică-bisericească, dat fiind exclusivismul acestui popor, devenì în cursul vremii aproape tot atât de urgisită ca şi cea politică maghiară.

In petiţia din 24 Oct delegaţia naţională, care erà chemată a ţine în curent ministerul austriac cu toate dorinţele legitime ale celor trei milioane de Români ardeleni, înaintă o adresă ministerului, în care se cerù independenţa bisericii ortodoxe faţă de mitropolia din Carloviţ pe temeiuri istorice şi de drept bisericesc, iar pentruca biserica română ortodoxă emancipată să-şi poată reîncepe viaţa constituţională de mai înainte, se încercă mijlocirea unui sinod bisericesc.

Pasul acesta ar puteà însemna, pentru observatorul mai puţin atent al lucrurilor, o renunţare la drepturile politice şi-o schimbare de atitudine principiară, în realitate însă nu erà decât o schimbare de tactică, căci recentele decepţii ale capilor mişcării diplomatice sădiră în sufletul unora dintre contimporani convingerea, că o viaţă naţională conştientă, cu toate elementele ei de progres, ar puteà începe tot sub scutul vechiu şi încercat al bisericii, care a fost, mai ales în vremurile de negaţiune pentru noi, o instituţie naţională, lucru accentuat chiar şi de cei ce formulaseră această adresă [1])

Dar până la ţinerea acestui sinod bisericesc mai trecù încă o jumătate de an şi el se putù întrunì abià după îndelungatele stăruinţe ale lui Şaguna pe lângă guvernatorul Ardealului Wohlgemuth In acest timp Românii avură foarte des prilejul să vadă, că jertfele lor se prefac în nimic, căci starea de asediu, care se proclamă după încheierea revoluţiunii şi care ţinù până în anul 1854, fù tot atât de aspră pentru ceice s'au jertfit neprecupeţit pentru cauza împărătească, ca şi pentru ceice s'au luptat împotriva ei

Pe când la Viena se făceau promisiuni, capii revoluţiei române erau prinşi şi închişi

Şi ca în totdeauna după zguduirile mari se petrecù şi în Transilvania, unde atâtea interese opuse se ciocneau în capete, acel proces psihologic al revoluţiilor, care ar puteà fi numit perioada de comentare

[1]) Profesorul Gavril Munteanu, care luă parte la desbaterile sinodului ca deputat mirean spune într'o scrisoare, din 28 Martie 1850 adresată lui Aron Florian la Viena, între altele, următoarele: „în împrejurările prezente însă naţionalitatea trebue să caute scăpare în biserică Din două rele cel mai mic, apoi decât să dirigeze şcoalele nişte nemţoi — mai bine protopopii români". *Conv Lit*, 1899, p. 556 şi urm

a faptelor săvârşite şi a stabilirii responsabilităţilor, doar viforul patimilor răscolite nu se puteà linişti dintr'odată şi, fireşte, după ce se pusese în suflete îndeosebi drojdia amară a cruzimilor, despre o reflexiune conştientă asupra ei nu se poate vorbi În general, massele populare nu sunt capabile de-o asemenea reflexiune, posterioară măcar, şi pe urma valurilor de intrigi şi calomnii cari se porniseră cu impetuositate şi cari în fluxul şi refluxul lor spălau şi treptele cele mai înalte ale cârmuirii, Românii se aleseră cu mai puţin profit, căci drumul până la Împăratul erà împânat cu funcţionari străini de aspiraţiile drepte ale poporului nostru, Saşii îndeosebi, cu cari aveam atâtea de împărţit şi cari priveau cu groază la renaşterea unui popor numeros, cum e al nostru

Pe urma cercetărilor şi a urmăririlor înscenate de guv Wohlgemuth, care se lăsă influinţat de aceste calomnii, mulţi dintre preoţii conducători, temuţi altădată, suferiră închisoare şi alte batjocuri şi pe când cei din Viena se străduiau prin şirul neîntrerupt al petiţiilor să stoarcă „ceva pipăit" — după cum spune Bariţ, într'o scrisoare către I Maiorescu, — ministeriul austriac, după acelaş informator, se hotărî a prinde şi a arestà chiar şi pe prefecţi şi pe tribuni După altă scrisoare a lui Gavril Munteanu, Iancu, bănuit fiind că ţine adunări poporale şi îndeamnă la nesupunere, — erà silit a se prezentà la Bălgrad „pentru toate nimicurile" [1])

Iancu considerat de popor ca un apărător al *dreptăţii lui.*

Am puteà spune, că de-aci înainte începe tragedia sufletească a omului chinuit Căci într'o altă scrisoare, acelaş Gavril Munteanu, cere deputaţilor din Viena, ca să cheme la dânsii pe Iancu „căci altfel se depopularizează deplin, neputând îndestulì pe nici un om din câţi aleargă la dânsul". [2])

Din scrisori particulare din această vreme şi din unele posterioare se poate constatà anume, că Românii din Munţi, cari stătură în vârtejul primejdiilor sub magica putere a „poruncilor" sale, se grabiră, imediat după părăsirea armelor, să-i ceară sprijinul în toate daravelile lor mărunte Pentru mulţimile mari, cari nu prea erau dispuse să aştepte până când dreptatea se îmbracă în haina atât de variabilă a legilor omeneşti, împăratul rămâneà, — ori cât de nesuferiţi ar fi fost slujbaşii întâmplători — aceeaş fiinţă de esenţă superioară celei omeneşti, care voieşte — şi nu poate să nu voiască — întotdeauna dreptatea Figura împăratului era tot cea din poveşti, — căci umanizarea ei abià acum dacă se face la poporul nostru — şi Iancu erà „Crăişor" în munţi. „Crăişor" din voinţa acestui împărat, care — se ştià — se aflà undevà, departe şi care trecù asupra lui o parte din atri-

[1]) I Lupaş, *Mitropolitul Andreiu Şaguna*, p 88—89

[2]) *Ibidem*

buțile sale în fantezia populară astfel se legau lucrurile, naiv, sincer și nu i-s'ar puteà luà în nume de rău aceasta[1])

Doar, pe urma nedreptăților cari să prăvăliseră până atunci în adâncurile misterioase ale acestui suflet popular, incapabil de a defini lucrurile real, întocmai cum s'ar prăvăli niște pietri într'o prăpastie, nu le mai rămânea oamenilor, spre potolirea simțului de dreptate, decât un singur mijloc, unul de care nu-i puteà lipsi nici o putere omenească și nu-i va puteà lipsi Impărații tuturor vremilor: *crearea, din propriul lor suflet, din propriile lor nădejdi, a unui for suprem de dreaptă și imediată judecată a lucrurilor,* chiar și a celor mai mărunte Omul care-și împlinise misiunea pentru care-l destinară, dela început, calitățile sale, erà chemat astfel să i-a asupra-și o nouă sarcină, o sarcină care nu mai putea fi a sa, ci a acelora pentru cari își jertfì poezia tinereților și după unii, chiar și dragostea părinților, cari nu prea credeau în izbânda acțiunii sale[2]) Și evident, că misiunea aceasta de „chemat" în pricinile mărunte ale muntenilor nu-i mai puteà reveni omului care practicase advocatura, cea mai sublimă dintre toate, în timpul faptelor mari, *pentru o națiune întreagă și în fața lumii întregi.* Cel ce lucrase odinioară, în stil mare, în sensul acelui „genius loci", care-l înzestră cu toate puterile sale nebiruite, făcându-i cu putință stăpânirea și a oamenilor și a împrejurărilor, se văzù împrejmuit de-odată de conspirația vicleniilor omenești, cari, deși trecător, biruiesc adesea și cari pregătiră cu timpul ultima fază a vieții „prefectului emerit" Din acest moment Avram Iancu, care pătrunsese, cu folos pentru vremurile viitoare, atât în conștiința mai luminată a celor mai deștepți, cât și în cadrul pururea viu al poeziei populare, care selecționează desinteresat și aproape fără posibilitate de revenire toate valorile superioare, nu mai puteà fi altceva, după încheierea războiului civil, decât un *rob al evenimentelor trecătoare,* schimbând *inițiativa creatoare* cu *durerea*

---

[1]) Pentru a dovedi felul cum știà Iancu să-și apere pe ceice l-au ajutat în cursul revoluției dăm aici un „testimoniu" de-al lui eliberat la 25 Iunie 1851 pe seama lui G Grita, proprietar de mine din Roșia, căruia erariul îi răpì minele într'un chip cât se poate de volnic. Iată-l

Testimoniu

„Subscrișii facem cunoscutu tuturoru cumintiloru, precumca George Grita dim Roșia pe acellu tempu a anului 848 întărè inimile în credinția cătră Imperatu, candu agerul semtiu de a resturna Thronu Imperatescu multi prudenti nulu prevede, si candu cellu necredintiosu ave destula putere a se infatiosia ori unde ca credintioșu si pe cellu credintiosu alu înfatiosia de necredintiosu debuia se sufere chinuri ne audite ba si morte Pentru acesta a sua raria morala George Grita fu si radicatu la rangu de Tribunu în Rosia, si în totu decursu deregătoriei sale de nimeni fu învinuitu sau acusatu la Prefectu, fara îmitandu exemplu parentilor sui nau crutiatu osteneala si averea pentru binele de obste si Thronu Imperatescu Despre care lucru damu susu pomenitului George Grita acestu atestatu. Câmpeni 25 Iunie 851 Avram Iancu, advocat"

(Originalul acestui „testimoniu" se află în posesiunea d-lui Dr Virgil Ciobanu, Cluj)

[2]) Barițiu, *Părți alese,* II p 163

Incercările de a determină pe Iancu să se prezinte la Impăratul.

Deocamdată îi mai rămâneà eroului posibilitatea unei *atitudini prielnice a împrejurărilor* înfăţişarea înaintea Impăratului, întâlnirea personală cu acela în dreptate căruia mai credeà încă, nu în dreptatea lui de *om*, ci în cea de *Impărat* Singur n'ar fi căutat — poate — niciodată această întâlnire pentru a cerşi drepturi pe seama naţiunii sale, căci genuflexiunile n'au valoare de *metodă* în viaţa eroilor, cari cresc până la proporţii mitice, cum e cazul eroului nostru Această metodă este a sufletelor mai mult s'au mai puţin smerite şi sleite Şi dacă totuş a făcut-o este a se datorì celor ce începuseră a se interesà mai de aproape de soartea lui, de chinurile lui Şi se pare că a mai fost şi-un alt motiv

Delegaţia naţională din Viena exhaurià în memoriile sale, cu felul de a argumentà al acelor vremi, aproape complect „temeiurile juridice şi istorice" fără a puteà înduplecà la îndurare şi fapte precise viclenia inteligentă a Curţii imperiale şi fără a puteà răsfrânge cu succes calomniile străine Cu toatecă dreptatea erà pe partea lor, membrii delegaţiei nu ajunseră prea departe Şi-atunci, dupăce se luă şi-o atitudine energică, şi una de „prea plecaţi servi ai Majestăţii Sale" fără a câştigà ceva serios şi durabil, se pare că se ivì în mintea conducătorilor ideea, că apariţia lui Iancu la Viena, ar puteà avea darul de-a întoarce lucrurile spre bine Doar faima de strateg a fiului Munţilor străbătuse dejà până la locuitorii îndepărtatei capitale Cât pentru Români personalitatea vrăjitoare a prefectului ajunsese a fi o minune a războiului civil abià încheiat şi s'a comis naivitatea de a se crede, că prezentarea lui la „forurile înalte" va fi în stare să schimbe o mentalitate de guvernământ rafinată de veacuri O dublă greşală căci construcţia sufletească a eroului nu erà aceea a unui diplomat gata oricând pentru târguieli mari sau mărunte, capabil de transacţii şi compromisuri, iar burghezimea tihnită a oraşelor n'a crezut, precum nu crede nici azi — *în minuni* Ea are cel mult curiosităţi trecătoare, e doritoare de sensaţii zilnice, iar *minunile* nu săvârşesc *minuni* decât în sufletul oamenilor cari *cred* neclintit într'ânsele.

Cele două înfăţişeri înaintea împăratului la Viena

In lipsa complectă a unor cercetări de arhivă şi în lipsa totală a oricăror informaţii precise e greu să reconstruim atât prima întâlnire a Regelui Munţilor cu tânărul monarh Francisc Iosif, precum şi-a doua şedere a Iancului la Viena, în amănunţime Totuşi, din câteva însemnări de carnet de ale lui Bărnuţ, descoperite de curând de Dl Prof G Bogdan-Duică, (publicate în *Anuarul Institutului de istorie naţională* pe 1923, pp. 220 şi urm), ca şi dintr'o scrisoare a lui Laurian către Bărnuţ[1]) aflăm că Iancu sosì la Viena în 20 Febr 1850, pentru

[1]) Din Viena, 19 Martie, 1850 *Conv Lit*, 1903, pp 176—179

a prezentà în persoană raporturile, în cari se răsfrângeau toate calomniile printr'o expunere scurtă şi precisă a activităţii militare a prefecţilor din munţi [1]) Inainte de-a semnà petiţia din 11 Martie,[2]) în care se repetară toate postulatele naţionale cuprinse în petiţiile anterioare, şi care insistà îndeosebi asupra cererilor cuprinse în cea din 25 Febr. 1849, Iancu avu prilejul de a se prezenta în faţa monarhului condus de Laurian „Eu am fost — zice Laurian — cu Iancu, Balint şi Maior în 8 Martie la Imperatoriul, i-au primit prea-bine Iancu l-au salutat latineşte şi i-a dat raporturile, Imperatoriul i-a răspuns· „*Lubenter accipio et gratulor, multa fecerunt, valde multa fecerunt*", apoi am vorbit eu germăneşte, şi i-am prezentat pe fiecare în parte *Es freut mich recht sehr, Sie haben viel geleistet, Iancu hat sehr viel geleistet* au fost vorbele Impăratului de nou către mine [3]) Iancu fu purtat şi pe la celelalte mărimi ale Vienei cum erau. F Carl, Schwarzenberg, Welden şi alţii, iar în 10 Martie îl vedem înfăţişându-se din nou în faţa împăratului cu petiţia cea nouă Impăratul le răspunse şi de astădată, că va cercetà prin miniştrii săi, iar deputaţii pot fi asiguraţi că dreptele cereri ale Românilor se vor împlini

Alte persoane cu influenţă, care ar fi putut sprijinì cauza românească, după credinţa deputaţilor, cari încercau a-şi asigura un cuvânt binevoitor măcar din partea lor, fură Carl Ludwig Freiherr von Bruck şi Eduard Bach, care se pregătea să ia asupra sa destinele

[1]) Iancu sosi la Viena însoţit de S Balint

[2]) Laurian spune că petiţia a fost înaintată în 10 Martie

[3]) Apoi continuă· „In 9 Martie, ne-am dus la F Carl Acesta i-a primit şi cu mai multă afabilitate, ei i-au spus cu deamănuntul starea ţării şi suferinţele Românilor, el a promis, că se vor remedia, între altele se provoca şi la vorbele Impăratului N B F Carl vorbeşte prea-bine latineşte Apoi ne-am dus la Welden, încă ne-a primit amicaliter, apoi la Schwarzenberg!! A întrebat care cine este, pe Balint de ce rit este, şi ştia că Iancu a fost la Tesauriat, apoi dacă au vre-o Anliegen Ei a răspuns că n'au nimica particular numai atâta se roagă, ca Maiestatea sa să se îndure a resolva petiţiunile naţiunii printr'un patent Căci poporul Român (lipseşte probacil, se bazează) pe vorbele subscrise de Impăratul, la aceasta replica Negrul· Impăratul trebue să ştie ce subscrie, căci el trebue să ştie ce a subscris odată Pe Iellacici nu l-am putut găsi acasă, cu toate că am fost de două ori Am mai fost şi la Sina şi Popp In 10 Martie(?) am fost cu toţii la Impăratul şi i am dat petiţiunea Ne-au răspuns Ich werde mir von meinen Minister einen Bericht erstatten lassen, und sie Können versichert sein, dass die billigen Wunsche der Romanen erfüllt werden

Apoi ne-am dus cu toţii la Bruch, ne-am plâns şi la el şi l-am rugat să ne sprijinească cauza, apoi i-am prezentat pe Iancu, Balint, Maior, Cipariu, etc După amiazi ne-am dus la Bach El ştia de petiţiunea noastră Ne-au vorbit multe cruciş şi curmeziş Mai pe urmă zic eu Un patent, un patent şi nouă, ca să ştim de ce să ne ţinem! Mein Lieber Laureani! Ce vă foloseşte vouă o hârtie, dacă nu e în practică, aveţi răbdare şi noi vrem să vă punem în toate practice I-am prezentat pe Iancu, Balint etc Apoi a început a se face prieten cu Iancu, l-am întrebat când pleacă la Tirol (?) etc In 12 am fost la Schmerling şi la Thun, Pe cel din urmă l-am întors şi l-am sucit prin şcoale „Aveţi pacienţă! Aveţi pacienţă! că lucrurile nu se pot face într'o zi" Apoi ne-au spus că va trimite pe un secretar să culeagă notiţe despre starea şcoalelor din Transilvania I-am rugat să transmită şi un român. Au zis, că acolo se va înţelege cu Românii Episcopi etc

imperiului salvat cu mare greutate şi cu ajutor străin Deputaţii români, între cari se află şi Iancu, se înfăţişară şi la dânşii în aceeaş zi şi Bach, care aflase despre noua petiţie le vorbi „multe crucis şi curmeziş" Cu două zile mai târziu Schmerling şi contele Leo Thun primì vizita aceloraşi reprezentanţi ai naţiunii şi „pe cel din urmă — zice Laurian — l-am întors şi l-am sucit prin şcoale".

Tămâielile şi alergarea dela Ana la Caiafa se opriră aici, căci „seara la 6 ore au plecat Poppescu şi Iancu ca să ajungă mai curând la sinod" Se fixase anume pe ziua de 12 Martie, stil vechiu, ţinerea sinodului pregătit cu multă trudă de Şaguna şi printre deputaţii mireni cari urmau să ia parte la desbaterile lui se află şi Iancu

Aceasta e pe scurt prima şedinţă a lui Iancu la Viena Printre factorii, cari grăbiră în chip fatal „tragicul" unui răsvrătitor al energiilor populare, întâlnirea cu Monarchul, înfăţişarea „Crăişorului" la Viena e fără îndoială, unul dintre cele mai însemnate Deşi plecase mai vârtos la stăruinţa şi îndemnul binevoitor al altora, fără a simţi el însuşi *nevoia sufletească* de a se înfăţişà, cuvintele de recunoaştere a jertfelor aduse, auzite din însuş rostul viu al suveranului împărăţiei, vor fi liniştit pentru scurtă vreme măcar, sufletul aceluia, care era destinat prin firea lucrurilor, să cuprindă în sine mai sintetic, să simtă mai adânc decât oricine conflictul între lumea aspiraţiilor modeste, omeneşti şi mai presus de toate legitime, ale unor supuşi şi între o lume a tuturor rafinăriilor birocratice Impăratul fusese văzut cu ochii, asigurarea „că dreptele cereri ale naţiunii se vor împlini" fù dată solemn şi însoţită — poate — de-un zâmbet imperial Iar aceasta, după logica specială şi neînduplecată a sufletelor eroice, nu puteà să însemne altceva, decât că dreptatea pălmuită în faţă de toţi potrivnicii unei naţiuni, care-şi amestecă sângele cu ţărâna îmbătrânită pentru a renaşte, străbătù până la cel mai înalt loc. De-acum se puteà lucrà grabnic în toate sensurile ei şi părăsind vuietul târgoveţilor din capitală, în inima fiului de ţăran din Vidra va fi încolţit nădejdea, că *răsplata* nu va întârzià prea mult.

Sinodul se deschise „între auspicii puţin încântătoare" — întrucât, dupăcum i-se aduse la cunoştinţă lui Şaguna, el urmà să-şi înceapă desbaterile sub controlul şi supravegherea unui „comisar împărătesc, în persoana lui Ioan de Karabetz[1])

In cursul desbaterilor — ne spune Bariţiu într'o scrisoare către Maiorescu — „Iancu pretinsese a se vorbi şi politică Nu s'a primit, iar de se vorbeà, erà foarte rău"

Nu ştim întrucât ar fi fost „foarte rău", dacă se făceà şi politică, dar atitudinea deputatului *mirean* în *soborul* bisericesc dela Sibiu, dată fiind formula de sinteză a vieţii sale pe care am cercat a o lămurì mai sus, ne întăreşte încăodată convingerea, că Iancu nu mai puteà fi o personalitate activă, una care să cocheteze cu toate împrejurările, capabilă prin urmare de soluţii practice şi credem a nu

[1]) Vezi amănunte cu privire la lucrările sinodului în I Lupaş, *o c* pp. 94—101.

greşì când afirmăm, că participarea la sinod este a se datorì delicateţei lui Şaguna, care ştià să respecte valorile naţionale

Iancu mai făcù o călătorie la Viena în acelaş an. In însemnările sale, Simion Bărnuţ pune „adventul" Iancului şi al lui Andreica (un subaltern al său) pe ziua de 10 August. Tot din aceste însemnări mai aflăm că Iancu a făcut în tovărăşia lui Bărnuţiu o călătorie la Praga şi Baden, de unde s'a întors la Viena abià cătră sfârşitul acestei luni [1]) Deşi în sânul numeroasei delegaţii naţionale nu domnià întotdeauna cea mai perfectă înţelegere, — poate şi în urma faptului că atâtea din demersurile pentru drepturile politice rămaseră infructuoase — activitatea ei erà destul de intensă, se făceà propagandă culturală [2]) şi aproape în fiecare consfătuire intimă se schiţau „concepte" de petiţiuni noi

Ideea înfiinţării unei Facultăţi juridice.

Indeosebi ideea „facultăţii juridice", care frământà necontenit şi pe cei rămaşi în Ardeal, pusese mare stăpânire pe suflete, în mintea celor mai mulţi dintre preoţi, cari jertfiră aproape un an întreg păgânului Marte şi a căror haină simplă mirosea mai curând a praf de puşcă, decât a smirnă şi tămâie, această idee a unei şcoli naţionale superioare încolţì spontan şi ea se cristaliză sfios, cum apare nufărul pe suprafaţa unui lac care se linişteşte după o cumplită zbuciumare lăuntrică Chiar şi în sufletul celor ce căzuseră în profundă melancolie pe urma desamăgirilor, ideea îmbrăcă haina fermecată a unei convingeri absolute. Şi dacă ideea nu se realiză, ca multe altele, — şi în parte şi din vina noastră, fiindcă după revoluţie, care ne unì pe toţi, apărură din nou animosităţile confesionale [3]) (si să ferească Dumnezeu de vrajba celor ce o viaţă întreagă îţi propoveduesc „duhul blândeţelor"!), — ne mulţumim a constatà valoarea ei intrinsecă, căci ea isvorî la capătul unor experienţe dureroase, cari dovediră îndeajuns, că grupurile etnice numai atunci ajung a fi naţiuni distincte, când din sânul lor şi cu forţele lor virgine, se creiază o *conştiinţă culturală luptătoare*, o *„şcoală politică"* şi-o *tradiţie sănătoasă* de luptă aprigă. Cucerirea unui adevăr modern, mult mai însemnat decât o biruinţă de arme strălucită, care dispare, de cele mai multe ori, cu zgomotul ei.

Pentru înfiinţarea unei Academii luptară, am spus, şi cei rămaşi în Ardeal, cu mare zel Indeosebi Simeon Balint s'a străduit să unească întru acest scop căpeteniile mai de seamă ale poporului român şi el

[1]) G Bogdan-Duică, *Notesul de însemnări al lui Simeon Bărnuţiu* în *„Anuarul Institutului de istorie naţională"* pe 1923, p 220

[2]) *Ibidem* 1 Nov 850 „Laurian ţine prelecţiune la Academia de ştiinţe din Viena de divisiunea Daciei in *superior* si *inferior*"

[3]) Vezi o scrisoare a lui S Balint, de mai târziu, din 26 Iunie 1852, scrisoare adresată lui A Papiu şi I Hodoş în Viena *Simeon Balint Viaţa şi luptele lui în Munţii Apuseni ai Ardealului* Manuscris publ de Nerva Hodoş Bucureşti 1913, p 104

se folosì de orice prilej binevenit pentru smulgerea acestui drept din mâna guv Felix Schwarzenberg, care trecând în luna Iunie 1852 prin Munţii Apuseni fù însoţit, în trecerea sa prin părţile Roşiei, de către neobositul luptător naţional Metoda austriacă de-a mulţumì pe „Unterthaner“-i erà însă foarte eficace In loc de-a mulţumì poporul întreg prin reformele sincer aplicate, pe care le cereà noul spirit al vremii şi cari puteau duce la o întărire lăuntrică a organismului imperial, se urmăreà cu multă tactică o slăbire a simţământului de dreptate, o tocire a acestui simţământ de dreptate şi revoltă, fărâmiţând problema reintegrării naţiunii întregi în drepturile sale istorice şi naturale în altele mai mărunte, cari puteau fi amânate după loc şi împrejurări, după resultatul „anchetelor“ în parte Aşà se ajunse, în anul 1852 îndeosebi, la procesul Muntenilor pentru pădurile din Munţi, la cererile pentru reîntegrarea comunelor în autonomia lor mai veche Curgeau plângerile, se îngrămădiau petiţiile — nici un popor n'a înregistrat atâtea ca Austriecii — se făceau concesii mărunte, cele mai multe pentru a linişti momentan un început de revoltă locală, iar „hârtiile“ mai însemnate prindeau a se îngălbeni încetul cu încetul în vrafurile prăfuite ale arhivelor

Plecarea lui Iancu din Viena Vizita împăratului în Ardeal; purtarea lui Iancu.

Dar, mai erau şi căpeteniile războiului civil Peste acestea nu se puteà trece cu uşurinţă, căci fapta lor luminoasă pătrunsese în conştiinţa publică, trebuià să se încerce deci măcar un simulacru de răsplată Pentru a depărtà căpeteniile răscoalei din Viena şi îndeosebi pentru a depărtà pe Iancu din capitală i-se „conferi“ o decoraţie ordinul austriac Francisc Iosefin In Ianuarie 1851 i-se aduse la cunoştinţă advocatului erou, că această decoraţie se află la Alba-Iulia, iar în 2 Febr. 1851 i-se făcù cunoscut că şi ordinile ruseşti se pot ridicà în acelaş oraş din Ardeal Erà un mijloc de-a scăpà cât mai în grabă de nişte oameni, cari făceau prea mult zgomot cu popularitatea lor şi se pare că plecarea lor erà necesară şi din alte motive. Ajungând în Viena, Iancu, „întâlnindu-se acolo cu studènţii români, după vechiul obiceiu, mergeà în toată seara la vre-o berărie, unde cântau şi benchetuiau de se mirau toţi Vienezii“ [1]) Şaguna, care cunoşteà, ca nimenea altul, psihologia Vienei precum şi felul cum s'ar fi putut folosi un erou de dânsa pentru a fructificà şederea sa acolo, nu erà mulţumit cu purtarea lui şi-l îndemnă să facă vizită „dela preşedintele ministerial până la cel de pe urmă ministru, apoi pe la comandanţii supremi militari“, iar dupăce le-a primit contra-vizitele, să părăsească cât mai în grabă oraşul, „fiindcă — îi spuneà Şaguna — numai aşà îţi vei susţineà nimbul d-tale şi-al naţiunei“ Iancu nu

[1]) I Cav de Puşcariu o c p 31

primì bucuros aceste îndemnuri şi părăsì Viena abià după repetatele somaţii ale poliţiei, în ziua de 22 Febr.[1])

Ajuns în Ardeal, Iancu sprijinì pe la autorităţile locale cauzele mărunte ale Muntenilor şi, înainte de-a rupe pentru totdeauna cu o realitate chinuitoare, mai săvârşì o faptă istorică însemnată în cursul anului 1852 E vorba de venirea Impăratului în Ardeal şi de stăruinţele depuse de către Iancu pentru o schimbare a „marşrutei", în urma căreia tânărul monarch avea să cerceteze şi Munţii Apuseni, să vadă el însuş stâncile îndărătnice, care aduseră tronului servicii atât de însemnate

S Balint ne spune într'o scrisoare din 11 Iulie 1852, că împreună cu Iancu s'a prezentat în 6 Iulie la principele Schwarzenberg în Sibiiu, iar în 11 Iulie Iancu făcù o a doua călătorie la Deva, de astădată în fruntea unei delegaţii întregi, pentru a mijlocì trecerea Maiestăţii Sale prin Munţii Apuseni [2]) Dar când Impăratul „onoră cu vizita sa districtul minelor, se întâmplă că Iancu se ţinu departe de serbările pentru întâmpinare, însoţite de însufleţirea poporului, într'un chip demonstrativ de nerecunoscut şi nici chiar prin stăruinţa unor persoane dintre cele mai influente nu a putut fi înduplecat să-şi schimbe atitudinea sa sau să-şi comunice măcar motivele acesteia" [3])

Poate nici-o faptă din viaţa marelui erou n'a dat prilej la atâtea comentarii contradictorii, ca această atitudine faţă de un *mincinos de împărat*, căci contimporanii săi, cari, cu toată demnitatea, pe care ar fi trebuit să li-o împrumute un an de fapte războinice, mai păstrară încă spiritul de supunere absolută fată de funcţionarii înalţi [4]) ai imperiului, „crezură a aflà aici vre-o influinţă alui Laurian şi Bărnuţ". Fapta lui Iancu consternă adânc şi pe părinţii săi, „iar în popor se lăţi zvonul — nu se ştie cu sau fără temeiu — că Impăratul ar fi fost hotărât a dà lui Iancu un ordin înalt şi a dărui Moţilor jumătate din pădurile camerale de-acolo, aceste acte de milostivire însă ar fi fost zădărnicite prin îndărătnicia lui Iancu" [5])

Din toate versiunile răspândite de contimporani fie în scris, fie cu graiu viu, asupra acestui eveniment, care încheie oarecum cariera de *om public* a tânărului advocat şi în mulţimea cărora este aproape cu neputinţă să întrezăreşti un fir roşu, conducător, te alegi cu o singură afirmaţiune precisă *Iancu a dus cu sine în mormânt secretul purtărei sale* Asupra acestui punct sunt de acord înşişi tovarăşii săi de luptă Numai cât aceştia căutau în comentariile lor un motiv exterior,

---

[1]) Ididem

[2]) Nerva Hodos, *o c* p 108—109

[3]) **Anexa.**

[4]) Vezi călătoria din Iunie a principelui Schwarzenberg în aceiaşi munţi, călătorie descrisă de S Balint în Nerva Hodos, *o c* pp 105—108

[5]) Anexa

o purtare brutală a unui adjutant împărătesc sau vre o influință din partea celorlalte căpetenii revoluționare Nici motive fiziologice, — și acestea sunt exterioare, fiind trupești, — adică de boală, n'au lipsit din amintirile și explicațiile lor Și cu toate acestea n'au ajuns a cunoaște „adevăratul motiv." De ce?

Viața sufletească a unui erou n'o poți drămuì în bucăți, ea poate fi înțeleasă cu folos numai în continua ei desfășurare. Accidentele mărunte ale viețuirii pe pământ și ale făptuirii într'un sens sau altul înzadar vei cercà să le pricepi cu logica obicinuită De-asupra așa numitelor *inconsecvențe* plutește *logica sentimentului*, care îndeamnă pe erou să se confunde în întregime cu fluctuațiile vieții naționale, să *biruiască* cu biruințele nației sau să rămână *complect înfrânt* după *înfrângerile* ei Și când lupta se dă între două idei puternice cum e: ideea de libertate națională și ideea de reacționarism habsburgic-medieval, conflictul nu se puteà terminà, decât sau cu prăbușire pentru cel din urmă s'au cu „melancolie" pentru cel dintâiu Adică, să vedem

Revoluția, deși biruitoare, n'a avut roade imediate, cu toatecă împăratul *cunoșteà acum isprava* cu tot cortegiul ei de suferințe pentru noi Inima Împăratului, care promisese atâtea-la strâmtoare, a rămas tot atât de împietrită ca și mai înainte. Din neînsemnatele concesii pe care le făcù *spiritului vremii*, din răzleții și sunătorii *articlii*, pe care-i zmulse cu sudoare delegația națională, lipsià *Sfânta Sinceritate*, care șade bine chiar și (sau poate mai ales) suveranilor In mintea unui șef de revoluție înșelat aceste concesii se schimbară în niște *ciolane de milostivire preaînaltă* Prin urmare, ce ar fi dacă *sensibilitatea de erou* ar îndrăznì să refuze *mila*, când eroul știà, că *prin sine* și *prin națiunea sa* a meritat cu totul o *altă răsplată?* Ce-ar fi dacă ar disprețuì și-ar refuzà pe-un suveran, care nu s'a ținut de cuvânt?

L-a refuzat!...

Umbra lui Iancu şi sfârşitul lui

Iancu în lanţuri.

Anul 1852 înseamnă o piatră de hotar în viaţa eroului nostru. După călătoria Impăratului prin munţi luna lui Septemvrie a acestui an urmă să-i aducă o nouă nenorocire

„Cu prilejul cercetărilor şi prejudicierilor asupra cadastrului fonciar Moţii se arătară dârji, se produseră chiar răscoale şi împotriviri "[1]. Din informaţiile pe care le dă E Friedenfels în scurta biografie alui Avram Iancu reiese, că „guvernul atribuì de astădată o influinţă nemărginită lui Iancu sau că se temù de noi tulburări de ordine petrecând el şi pe mai departe în districtul minelor"

Iar când erà vorba de o răscoală, cârmuirea austriacă erà întotdeauna neînduplecată Iancu „fù excortat la Alba-Iulia" şi „pus, preventiv, sub pază sigură "

In închisoare, aceeaş închisoare, în care fură târâţi odinioară: *Horia, Cloşca* şi *Crişan*, Iancu fù tratat cu brutalitate de supraveghetorul arestului, de funcţionarul Höhn Nesupunându-se poruncilor acestui funcţionar, el fù *ferecat în lanţuri* şi *pălmuit în faţă* Astfel, fiul Munţilor, care salvă în atâtea rânduri cetatea imperială de pe Murăş prin faima sa de luptător neînfrânt, avù prilejul să golească până în fund păharul desamăgirilor şi să îndure chiar şi *personal* ingratitudinea nemărginită, de care avusese parte poporul său întreg Despre chinurile sufleteşti, prin care a trecut în această închisoare, Iancu îşi aduceà aminte şi mai târziu cu groază şi nu-şi puteà stăpâni lacrimile [2])

Din Alba-Iulia Iancu fù trimis la Sibiu, însoţit de-un ofiţer imperial, deoarece se ivì teama, că poporul din munţi, auzind de răpirea lui, ar încercà o blocare a cetăţii şi-o eliberare a „Crăişorului", In Sibiu, fiind departe de ai săi, îşi recâştigă libertatea şi în tot timpul şederii sale în acest oraş fù găzduit la Ilie Măcelar, unul dintre cei mai devotaţi prieteni ai săi în ultimii ani ai vieţii Acestuia „îi bătù la ochi, spre îngrijorarea sa, că Iancu, care în anii săi de studiu şi în tot timpul mişcărei încă se abţinù dela consumarea beuturilor spirtuoase, acum îşi însuşì obiceiul de-a beà peste măsură Scurt timp

[1]) E Friedenfels, *Joseph Bedeus von Scharberg*, Wien 1877 II p 404—412 şi anexa

[2]) Şterca-Şuluţ, *Biografia* p 30—32.

după aceasta, când se aflau împreună la baia de aburi, observă chiar simptome neîndoielnice de mania persecuţiunii, care, accentuându-se, izbucneau în convulsiuni nervoase, dar lăsându-l în curând, deşi pricinuiau îngrijorare, nu fură luate prea mult în seamă“ [1])

Cunoscându-i popularitatea şi vraja ce exercită asupra Moţilor, guv Schwarzenberg crezù că-l poate legà de Sibiu printr'o funcţie, pe care erà gata să i-o acorde cu condiţia, ca să rămână în acest oraş pentru totdeauna Iancu, păstrându-şi consecvent noua sa atitudine faţă de oamenii cârmuirii, refuză cu aceleaşi cuvinte, cu cari refuzase anterior decoraţiile [2]) Cu mare greutate primì suma de 500 fl, din care îşi plătì cheltuielile mărunte şi abonamentul la restaurant, iar după două lunì de petrecere în Sibiu sosì bătrânul Alexandru Iancu, care, dându-şi seama de starea sufletească a fiului său, îl conduse din nou acasă, în creerul Munţilor, unde rătăcì încă 20 de ani în *tovărăşia doinelor* cântate din fluer şi însoţit în drumurile lui de pribeag de murmurul apelor curate

De-acum înainte faptele lui nu mai cer nici-o explicaţie.

Mintea i se împăienjeni de durere, iar figura lui câştigă încetul cu încetul expresia dureroasă şi cruntă a eroilor distruşi de puterea covârşitoare a unei idei, pe care realităţile vremii o refuzaseră de-ocamdată Amintirea faptelor sale războinice trăià, totuş, cu o extraordinară putere în adâncurile sufletului In „momentele sale lucide“ el îşi dădeà seama perfect de ce-a fost în revoluţie şi de *ce este acum* Ziceà adesea· „Eu nu mai sunt Iancu, eu sunt *umbra* lui Iancu!“ Psihologia lui din această vreme se reoglindeşte mişcător într'o scrisoare din 15 Mai 1860, adresată prietenului său Ilie Măcelar Iată câteva rânduri din această scrisoare.

„Tu mă întrebi ce mai sperez şi ce mai cred eu? Iată îţi răspund, că timpul speranţelor mele a trecut şi că credinţa mea e ca a şarpelui, căruia natura îi impune să-şi apere capul, totuşi să nu crezi, că spun acestea, fiindcă mi-aş teme viaţa mea nenorocită, nu, căci această viaţă mi-am expus-o în anii 1848—1849 în mai multe rânduri pentru iubita mea naţiune şi pentru credinţa către Impăratul —. ci înţeleg iubita mea naţiune, care suspină de atâtea dureri şi pentru care m'ar dureà inima, dacă prin mărturisirea credinţei adevărate o aş aduce într'un pericol şi mai mare“ [3])

Din scrisoarea către Măcelariu, ne spune Friedenfels, [4]) „reiese o înţelegere deplină a prezentului, vechea consecvenţă a fiului munţilor şi alături de-o îndelung motivată temere de aprecierile străine, — care

[1]) E Friedenfels, l c

[2]) „Nu lui, ci poporului, care s'a jertfit aşà de mult, i se cuvine răsplata“ — spuneà dânsul Ibidem

[3]) Scrisoarea întreagă se va dà în anexele acestui studiu, care se vor tipărì în curând.

[4]) La l c

în nici-un caz nu i se poate luà în nume de rău — vechea credinţă către Impăratul şi naţiunea sa iubită" şi, în afară de scrisul său aruncat în grabă, nimic din scrisoare nu spune că ea ar proveni dela un „om tulburat la minte."

O altă scrisoare a lui e din 24 Martie 1867 şi e adresată însuş Impăratului „pentru o graţioasă agiutorinţă sau subvenţiune".[1] Intr'ânsa se plânge cu simplitatea omului frânt cu desăvârşire de „starea sa prezentă vrednică de a se numi misera", dar scrisoarea n'a fost trimisă, ea a fost aflată după moarte în hainele sale

Sfârşitul se apropià Mintea i se întunecă tot mai mult şi-o altă scrisoare, din 23 Iunie 1871, este poate ultima scrisă cu mâna proprie. Intr'ânsa pluteşte semi-întunerecul, cuprinsul ei este spălăcit, iar forma nervoasă a literelor aruncate la întâmplare arată şi mai mult gradul de dezagregare sufletească Scrisoarea a fost adresată „Gazetei" şi ea sună în întregime aşa.

„Stimate Dnle Redactoru!

„Mai săptămânile trecute, nu numai natura vegetală, fără însaş firea omenească, îmbrăcase un doliu supărăcios Insă Dzeii cei de sus amândouă estea firi le schimbă întru bucurie, liniştind viforele timpului. Aşa dară noi eştia dela munţi, presimţind c'om avea un an mai bun, de cum gândeam, noi am vreà ca bucuria noastră să vadeze şi şiesurile, prefăcând ostenelele oamenilor în fruct şi atunci însaşi oricare naţiune să poată învià şi organizà cele de lipsă Naţiunile cele puternice, cultura lor sosind în ajutor unui altuia, asta ar fi de dorit şi la poporul român, ca şi ei să se ajute unul pe altul, să poată înaintà asemenea şi cu celelalte naţiuni.

Abrud, în 23-la Iunie 1871.

Avram Iancu
Advocat şi general şi Prefect al Leg A G".

Versiunile anecdotice despre isprăvile din ultimii ani ai vieţii lui lui sunt foarte variate şi forma lor depinde, în mare parte, de sufletul mai mult sau mai puţin naiv al acelora, cari le poartă din loc în loc. O selecţie între faptele cari le-au dat naştere şi între podoabele sau schimbările adaose ulterior ar fi cât se poate de anevoioasă Totuş, cuvinte misterioase şi pline de adevăr cuprinde răspunsul, pe care-l dădeà Iancu atunci, când i se puneà vreo întrebare cu privire la anii revoluţiei El spuneà **„Aerul din case erà stricat şi eu am venit ca un uragan să le curăţesc".** *Dădeà astfel, cea mai puternică interpretare a luptelor sale eroice pentru îmbrâncirea spiritului feudal*

Alipirea poporului de umbra lui Iancu.

Dar, dacă „anecdotele" şi „episoadele" mărunte dintr'o vreme, când eroul nu mai făptuià *pentru un popor întreg*, nu mai intră în

[1]) Sterca-Şuluţ, *Biografia* p. 39

preocupările *istoriei critice*, un lucru mai poate interesà din aceasta a doua parte a vieţii, în care muncitul şi neastâmpăratul Rege al Munţilor rătăceà cu sufletul învíforat printre supuşii săi săraci E *atitudinea masselor populare* faţă de-o umbră regală, mai reală, mult mai reală decât o regalitate recunoscută, decât multe *regalităţi ceremonioase cu valoarea unor umbre*

In cele de până acì am arătat, în liniamente generale, *ce-a* făptuit şi *cum* a făptuit Iancu în numele românismului Massele populare l-au sprijinit prin jertfa lor neprecupeţită, prin puternica lor sinceritate. Fantezia mulţimilor, vioaie, neadormită a ştiut să brodeze în jurul numelui şi vitejiilor sale farmec de cântec şi legendă Şi omul şi-a *meritat* legenda Din această pricină Avram Iancu a rămas până la sfârşitul vieţii sale acelaş erou nepătat, acelaş spirit superior care a luptat pentru dreptate şi care nici acum, dupăce fusese îngenunchiat de falşitate şi perfidie, nu puteà pierde nimic din *calitatea sa esenţială*. Poporul îl ştià, îl credeà *al său* şi pentru nimic în lume n'ar fi renunţat la dânsul

Dovada o avem într'o informaţie, pe care ne-a lăsat-o prietenul său Ilie Măcelar, informaţie încadrată în scurta, dar concisa biografie a lui Friedenfels Acesta (Măcelariu) corespondà — cum am văzut — cu dânsul In anul 1860 prietenul său izbuti al convinge să ia parte la o întrunire a vechilor luptători naţionali, care urmà să aibă loc în Alba-Iulia. Iancu primì abià după îndelungate stăruinţe, dar „ca printr'o singură bătae din palmi se strânseră Moţii năvălitori ca prin vrajă din toate părţile, se împotriviră între strigăte, blesteme şi ameninţări plecărei Iancului „Tu să rămâi la noi şi să ţii cu noi, nimeni să nu te ducă de aici!"

Răsplata îi veneà astfel din adâncurile românimei şi prin aceasta s'a dat dovada, că instinctul de conservare al unei naţii rareori se înşeală în aprecierile sale

Iancu se stinse la 10 Septemvrie 1872 în Baia de Criş Moartea l-a surprins pe neaşteptate tocmai pe locurile unde doria să fie înmormântat şi unde rătăceà cu mai multă predilecţie în Zarand O forţă misterioasă îl împingeà spre cimitirul unde se înalţă şi azi *gorunul lui Horia*, gârbovit de povara anilor şi întinzându-şi braţele uscate spre cer întocmai ca un moşneag maestos, care-ar blăstămà nedreptăţile veacurilor Ca unul care *ştià* unde-i este locul de odihnă, îşi exprimă, fiind încă în viaţă, dorinţa de-a fi înmormântat în apropierea lui Fiind în întregime al mulţimilor, moartea lui neaşteptată a zguduit sufletul poporului întreg, iar cheltuielile funerariilor fură plătite de doi ţărani, care şi-au exprimat dorinţa de-a nu li se spune numele niciodată O faptă vrednică de reţinut pentru a învederà raportul constant de caldă afinitate sufletească între *rege şi supuşi* până în ceasurile supreme ale morţii

Din partea sa, în semn de recunoştinţă postumă, Iancu răspundeà prin testamentul său, care fù gata încă din anul 1850 Il dăm în întregime ca încheiere şi fără nici un comentar

„Ultima mea voință!

Unicul dor al vieții mele e să-mi văd Națiunea mea fericită, pentru care după puteri am și lucrat până acuma, durere fără mult succes, ba tocma acuma cu întristare văd, că speranțele mele și jertfa adusă, se prefac în nimica

Nu știu câte zile mai pot avea, un fel de presimțire îmi pare că mi-ar spune, că viitorul este nesigur Voiesc dar și hotărât dispun, ca după moartea mea, toată averea mea mișcătoare și nemișcătoare să treacă în folosul națiunii, pentru ajutor la înființarea unei academii de drepturi, tare crezând, că luptătorii cu arma legii vor puteà scoate drepturile națiunii mele

Câmpeni, 20 Decembre 1850

Avram Iancu m p,
advocat și prefect emerit"

Anexă

Eugen Friedenfels despre Avram Iancu

Avram Iancu[1]).

Când se va vorbi despre luptele sângeroase ale anilor 1848/49 în Ungaria şi Ardeal şi când se va atinge revolta naţiunei române împotriva violenţei guvernului naţional maghiar, înaintea tuturora, nu va fi trecut cu vederea numele unui bărbat, acărui influinţă biruitoare asupra naţionalilor săi, al cărui nedesminţit talent strategic şi organizator a făcut dintrânsul un erou al naţiunei sale şi groaza duşmanilor ei şi care, printr'o exagerare frecventă în timpuri de asemenea agitaţii, s'a ridicat în mijlocul poporului său la o înălţime aproape mitică numele lui Avram Iancu.

In anul 1824 i se născù unui ţăran fruntaş din comuna Vidra de sus, nu departe de Abrud, un copil, în acele văgăuni muntoase ale districtului de aur al Transilvaniei, de unde coborâse în anii optzeci ai secolului trecut (XVIII), înfricoşata răscoală ţărănească a lui Horia şi Cloşca, revărsându-se cu furie, într'un mod sângeros şi îngrozitor, cu foc şi sabie, şi care fù înăbuşită cu putere armată, spânzurătoare şi roată într'un mod totatât de înfricoşat şi sângeros. Copilul primì în botez numele de Avram

Decis pentru cariera juridică, dupăce frecventă şcoalele din Abrud şi Zlatna, mai apoi gimnaziul din Blaj fù dus la Academia de drepturi din Cluj deunde, conform prescripţiunilor, plecă la tabla regească din Târgu-Mureş pentru a-şi face praxa juridică prescrisă şi pentru a-şi preparà censura de advocat

Indată ce-şi trecù acest examen în anul 1848, se iviră acele evenimente ale vremii, care puseră în agitaţie spiritele şi deşteptară, în sânul neamului românesc îndeosebi, îndreptăţita nădejde de scăpare din sclavajul de până aici Fireşte, tinerimea fù amestecată în aceasta în prima linie şi-un spirit vioiu şi activ ca al lui Iancu trebuià să se avânte în luptele obşteşti, pacinice încă

El luă parte astfel la cunoscuta adunare românească dela Blaj — înfăţişată mai de aproape în textul acestei lucrări — unde, ajutat de

[1]) Eugen von Friedenfels, Joseph Bedeus von Scharberg Beiträge zur Zeitgeschichte Siebenbürgens im 19 Jahrhundert Vien 1877 vol II pp. 404—412. (Traducere)

popularitatea sa cea mare printre tinerime şi poporul român din munţi (aşa zişii Moţi), jucă un rol însemnat

In vreme ce evenimentele se precipitau, deşi nu se ivise încă nici-un motiv pentru o răscoală a populaţiei, Iancu se retrase în ţara sa muntoasă, străduindu-se şi îngrijindu-se să menţină şi alimenteze flacăra spiritului de răzvrătire printre conaţionalii săi, cu un cuvânt, să-l prepare

Intr'aceasta sosiră evenimentele din toamna anului 1848, recrútarea, prinderea şi executarea preoţilor români, a doua adunarea naţională dela Blaj răzvrătirea şi îndârjirea crescu

In sfârşit Puchner dădù semnul pentru revoltă împotriva comitetului maghiar de apărare, constrâns de cunoscutul ultimat alui Kossuth. Trupele imperiale fură concentrate în garnizoane sigure, garda naţională săsească pusă în mişcare, „Landstrumul“ organizat, o dispoziţie care se impuse în mod fatal îndată ce Secuii, aţâţaţi de hotărârile dela Agyafalva, năvăliră pe pământul săsesc şi se năpustiră asupra Saşilor si Românilor

Căci Românii înarmaţi, organizaţi, sub conducerea prefecţilor şi tribunilor, în legiuni, îndeosebi cei din părţile Abrudului, care erau nemulţumiţi de pe timpul agitaţiei Catarinei Varga, aducându-şi aminte de ziua sângeroasă dela Mihalţ (2 Iunie 1848), începură a comite represalii şi unde Ungurii, cari locuiau în apropierea cetăţii Alba-Iulia şi la şes mai mult sau mai puţin resfiraţi prin localităţile româneşti, se împotriviră desarmării, cu o temere adesea prematură, fură măcelăriţi într'un mod cumplit de către forţa superioară

Iancu, cel mai puternic dintre compatrioţii săi tineri din districtul muntean, fú printre cei dintâi conducători, totuşi trebuie observat, că el ţinu pe cei de sub comanda sa într'o disciplină suportabilă la început şi înlătură multe nenorociri prin influinţa sa

După ocuparea Oşorheiului şi a Clujului de către trupele imperiale Baronul Puchner se strădui să pună capăt vărsărilor de sânge şi să conjure demonii descătuşaţi ai răsbunării, ceeace şi lui în răuşi foarte anevoie Urmă după aceasta întrarea trupelor de sub comanda lui Bem care nesupărate de F M prinţul Vindischgrätz, se aruncară asupra Transilvaniei, urmă campania micului corp de armată de sub Pucher, părăsit de Viena din răutate, împotriva forţei superioare alui Bem şi evacuarea ţării, în Martie, de către trupele imperiale

In timpul luptelor încă şi mai târziu, dupăce Bem ajunse stăpânul întregei ţări, afară de regiunea muntoasă, unde poruncea Iancu, avură loc repeţite atacuri împotriva poziţiunilor apărate de acesta cu înţelepciune, curaj şi resistenţă, Ministerul maghiar trimise chiar şi pe deputatul Dragoş, un Român maghiarizat, împotriva lui, dar, cu toate străduinţele sale, guvernul maghiar nu răuşì să devină stăpânul acestui district

Sunt înşirate patrusprezece lupte mai mult sau mai puţin serioase, în tot cazul sângeroase, în care Iancu, ajutat de teren, — o naturală fortăreaţă de munţi — şi de cunoaşterea exactă a regiunei, în sfârşit de trezvia santinelelor sale de munte şi de întreaga populaţie, cu

trupele sale înflăcărate stăpânì câmpul bătăliei şi, după ce armata aliată întră din nou în ţară victorioasă, acest district de munte fù singurul colţ de ţară, care nu stătù, nici măcar odată, sub puterea armelor maghiare

Mai regretabil fu, că nu se realiză o cooperare unitară cu trupele imperiale, probabil din cauza că lui Iancu i se atribuiau prea puţine cunoştinţe militare, poate, şi din motivul că el erà făcut responsabil pentru toate tăciunările săvârşite de masele populare sălbăcite în răzmiriţă, care se produseră fără consimţământul său şi cu care păreà a merge împreună Cel puţin Iancu s'a plâns foarte mult de aceasta

In anul 1849 încă Rusia oferì tânărului conducător de gloate decoraţia de aur şi ordinul sf Ana In anul 1850 Maiestatea Sa îi conferì crucea de aur cu coroana Iancu izbucnì, refuzând a primì „Nu lui, ci poporului, care s'a jertfit aşa de mult, i se cuvine răsplata" — spunea dânsul

Aşa trăì el liniştit şi netulburat în ţinutul său natal, dar se precipită dejà la dânsul o oarecare tulburare sufletească, care fù, după un timp oarecare, cauza unei întâmplări senzaţionale, atunci neexplicabile încă

Când adică împăratul, urmându-şi călătoria sa prin Transilvania în vara anului 1852, onoră cu vizita sa districtul minelor, se întâmplă că Iancu se ţinù departe de sărbătorile pentru întâmpinare însoţite de însufleţirea poporului, într'un chip demonstrativ de nerecunoscut şi nici chiar prin stăruinţa unor persoane dintre cele mai influente nu a putut fi înduplecat să-şi schimbe atitudinea sau să-şi comunice măcar motivele acesteia

El ajunse astfel în conflict — povesteşte martorul, căruia îi mulţumesc aceste comunicări — nu numai cu conaţionalii şi tovarăşii săi de idei, cari, pe nedreptul, crezură a aflà aici vre-o influinţă a lui Laurian şi Bărnuţ, ci chiar şi cu părinţii săi, consternaţi pe urma nesupunerii sale, lucru care fù mult mai bogat în urmări

In popor se lăţì zvonul — nu se ştie cu sau fără temeiu —, că Împăratul ar fi fost hotărât a dà lui Iancu un ordin înalt şi a dăruì Moţilor jumătate din pădurile camerale de acolo, aceste acte de milostivire însă ar fi fost zădărnicite prin îndărătnicia lui Iancu.

Mai târziu, în toamna anului 1852, se petrecù un nou eveniment tot atât de hotărâtor. Cu prilejul cercetărilor şi prejudicierilor asupra cadastrului fonciar Moţii se arătară dârji, se produseră chiar răscoale şi împotriviri.

Se pare că guvernul atribuì de astădată o influinţă nemărginită lui Iancu sau că se temu de noi tulburări de ordine, petrecând el şi pe mai departe în districtul minelor Scurt, se spune, că el fù excortat la Alba-Iulia într'un mod convenabil şi acolo fù pus, preventiv, sub pază sigură Această închisoare, un fel de „Hausarrest", i se pregătì în clădirea judecătoriei de ocol, pe care nu puteà s'o părăsească Cu acest prilej un funcţionar, cu numele Höhn, l-ar fi tratat într'un

mod nedemn şi brutal şi l-ar fi impins într'o asemenea furie, încât sparse totul în camera sa şi trebui să fie legat.

Dar asemenea scene nu se mai repetară atunci

Indată după aceasta se ivì însă teama, că locuitorii munţilor se vor strânge laolaltă şi vor încercà să elibereze pe conducătorul lor de odinioară, şi-l excortară într'un chip cinstit, printr'un ofiţer imperial, la Sibiiu, unde petrecù vre-o două luni, lăsat fiind, cu învoirea lui, la un prietin şi un tovarăş de idei al său, la consilierul guvernial Ilie Măcelariu

In timpul acestei şederi şi convieţuiri, prietenului său îi bătù la ochi — spre îngrijorarea sa — că Iancu, care în anii săi de studiu şi în tot timpul mişcării încă, se abţinu dela consumarea beuturilor spirtuoase, acum îşi însuşì obiceiul de a beà peste măsură Scurt timp după aceasta, când se aflau tocmai înpreună la baia de aburi, observă chiar simptome neîndoielnice de mania persecuţiunii, cari, accentuându-se, izbucniau în convulsiuni nervoase, dar lăsându-l în curând, deşì pricinuiau îngrijorare, nu fură luate prea mult în seamă

In cursul acestui timp Principele Schwarzenberg, care după cum reiese, vroia să ţină departe pe omul preainfluent de patria sa muntoasă, făcù lui Iancu propuneri din cele mai ademenitoare, dacă ar voi să primească vre-o funcţie sau dacă ar voì să locuiască în Sibiiu Iancu refuză însă şi-i opuse numai alte propuneri, ţântind luarea în considerare a naţiunii sale, care-l făcură să apară într'adevăr ca unul, care nu mai era capabil întocmai de judecată sănătoasă El nu voì să primească nici măcar despăgubirea pentru cheltuielile făcute pe urma şederii sale în Sibiiu, deşi era silit să ceară ajutorul prietenilor săi şi să cerşească creditul unui restaurator „Tatăl său va plăti totul“ — fu răspunsul Când în sfârşit i se dădură, peste voia lui, aproape 500 de fl pentru aceasta, îi dădu numai decât lui Măcelariu, pentru a aduce totul în ordine.

Nu mult după aceasta venì la Sibiiu tatăl lui Iancu, îi dădu treizeci de ducaţi şi-l conduse numai decât acasă

Acolo trăi el acum aproape douăzeci de ani, purtându-şi cu resemnare durerea şi progresând în boala sa. Contribuiră mult la indispoziţia, care creşteà şi nişte neînţelegeri familiare şi anume o ciuntire în daraveli de moştenire după moartea tatălui său Deşi tatăl erà un om foarte bogat, moştenirea lui Iancu nu atinse decât suma de 1700 fl, pe care o administră, până la moartea sa, advocatul Nicola din Abrud

In Wiener Fremdenblatt din 16 Septemvrie 1872 Nr 256, foaia de seara, se cuprinde un articol, luat din „Hon“, trecut şi în „Oesterreich von Világos bis zur Gegenwart“ a lui Rogge, în care este încopciată următoarea observaţie asupra morţii lui Iancu: „La începutul anilor 1850 i se tulbură sufletul şi de atunci rătăcì el, dându-se beuturii, prin ţinuturile muntoase ale Transilvaniei Ici şi colo aveà momente lucide şi atunci vorbià despre trecutul său, dar judecata i se întunecà îndata şi atunci, dacă i se adresà vre-o întrebare asupra trecutului, obicinuià a spune: „Aerul din case era stricat şi eu am venit

ca un uragan să le curăţesc" Rogge povesteşte chiar că Iancu ar fi fost silit să-şi tânjască viaţa cerşind, ca un lăutar orb.

Numai cât nu este aşa şi îndeosebi ultima însemnare e cu totul inexactă

După mărturisirile, în care ne putem încrede, ale prietenului său, Iancu n'a fost ceteraş, în schimb cântà cu mare pricepere artistică din flaut şi mai ales din fluierul românesc, în deosebi la îndeletnicirea sa favorită, pescuitul Tot aşa de neadevărată ar fi şi presupunerea, că el ar fi rătăcit ca cerşitor Iancu ar fi fost în stare mai bine să moară de foame, decât să trăiască din pomana străinului Episoadele amintite mai sus, când, în Sibiu i se făcură propuneri, care totuşi nu mirosiau a milostivire, arată îndeajuns cum erà dânsul.

El rătăcià în tot cazul, fără să se oprească — cuprins, fără îndoială, de pornirea, foarte frecventă, la bolnavii mintali, de a-şi schimbà locul — în muntosul său ţinut natal (care nu trebuie confundat cu munţii cei înalţi, numiţi regiunea carpatică, la graniţele sudice ale ţării, ci sub care trebuie a se înţelege districtul muntos din jurul Abrudului), unde uşile şi pivniţele tuturor locuitorilor îi erau deschise şi care i-ar fi oferit obicinuitele „trebuinţe", numai să-i însenineze durerea nenorocită Dar de cerşit, de sigur, n'a cerşit Lăsând la o parte mândria sa amintită mai înainte, care-l făceà să vorbiască chiar şi când „solicità un împrumut dela un prieten al său într'un ton mai curând poruncitor decât de milogeală", nici nu aveà trebuinţă să cerşească Atâta timp cât a trăit tatăl său, desigur că nu Chiar de ar fi avut cumva, el ar fi îndurat lipsă sau ar fi istovit partea sa de moştenire, din care mai rămăsese un rest, după moarte, în mânile lui Nicola Dar chiar abstrăgând dela acestea, el ar fi întâmpinat întotdeauna inimi şi mâni largi printre conlocuitorii săi munteni „Iancu a avut până la moarte — scrie Măcelariu — o popularitate de nedescris, fiecare Moţ îi oferià cu drag tot ce avea"

Cât de mare erà vraja popularităţii, care-l înconjurà pe sărbătoritul conducător al Moţilor până la sfârşitul său şi cât de temătoare deveni precauţiunea prietenilor în munţi, după „excortarea" lui la Alba-Iulia şi Sibiu, în anul 1852, supraveghindu-i toţi paşii, pentru a-l apără de volnicie — o demonstrează îndeajuns un caz, care mi se povesti şi garantă cu toate amănuntele lui de către un prieten al său, consternat însuş de acest caz.

In anii epocali 1860, Măcelariu fù cuprins de dorinţa de a mai petrece încă odată câteva zile împreună cu prietenul său şi de a încerca să vadă, dacă nu se mai poate influinţa prielnic asupra stării sale sufleteşti şi dacă peste tot se mai poate înfiripa cu dânsul o convorbire raţională, discuţii liniştite asupra stării timpului El îl cercetă în tovărăşia unui al doilea prietin în Abrud, spre a-l învità pentru câteva zile la o petrecere comună, în Alba-Iulia, la o convorbire intimă Iancu, care fù mai puţin tulburat decum se temeà Măcelariu, se gândì câtva timp, se împotrivì, în sfârşit consimţì „la Alba-Iulia, dar numai la Alba-Iulia şi nu mai departe" — zise dânsul, evident, amintindu-şi păţaniile din 1852 Ceasul plecării sosì. Singuri, ca printr'o

singură bătae din palmi, se strânseră Moţii năvălitori ca prin vrajă din toate părţile, se împotriviră între strigăte, blesteme şi ameninţări plecării Iancului: „Tu să rămâi la noi şi să ţii cu noi, nimeni să nu te ducă de aici!“ Şi voia oamenilor îndârjiţi peste măsură trebuì să fie împlinită, vizita la Alba-Iulia şi convorbirea se amânară.

Că Iancu, pe lângă patima beţiei, căzù şi în mania persecuţiunii, reiese clar din diferite fapte înşirate aici în parte, însă — în contrast cu însemnarea de ziar, amintită mai sus — momentele lucide trebuie că nu erau tocmai rare Că el tot mai erà din când în când stăpânul desăvârşit al minţii sale şi mai mult decât pentru un moment, o dovedeşte un răspuns trimis lui Măcelariu în 15 Maiu 1860 la o scrisoare adresată lui Iancu, — răspuns a cărui tipărire mi se îngăduì în modul cel mai prietenesc [1])

Reiese dintr'însul o înţelegere deplină a prezentului, vechea consecvenţă a fiului munţilor şi alături de o îndelung motivată temere de aprecierile străine, — care în nici-un caz nu i se poate luà în nume de rău — vechea credinţă către împăratul şi naţiunea sa iubită, „pentru care îl doaru inima“ şi în afară de literele apăsate în scrisul său aruncat în grabă, nimic din scrisoare nu spune că ea ar proveni dela un „om tulburat la minte“

După aceasta se pare că Iancu se dădù tot mai mult patimei şi, prin aceasta, agravării progresive, a stării sale sufleteşti El mai trăì — ce-i drept, — dar numai ca o umbră a propriei sale persoane

In 12 Sept 1872 murì sărbătoritul conducător al locuitorilor din munţi, în sânul munţilor săi natali, lângă Baia de Criş, în localitatea Ţebea, unde fù înmormântat în cimitirul de acolo, sub un gorun uriaş în apropierea nemijlocită a bisericii.

Iancu însuş a dispus aşa, fiind încă în viaţă, îndemnat — după cum se presupune — de motivul că după tradiţia populară sub acelaş gorun îşi croise odinioară Horia planul său de războiu şi de acolo ar fi pornit cu tovarăşii săi în expediţia înfricoşată

[1]) Scrisoarea se va dà în întregime in anexe.